

Зборник радова

САВРЕМЕНИ ЧОВЕК И САВРЕМЕНИ СВЕТ

—
5

Човек, нажалост, није кључна вредност савременог света. Њега покрећу другачије вредности – опсесивни сан о глобалној моћи, никада довољно умножени корпоративни капитал, високософицирани системи за масовно уништење, потенцијални (још неосвојени) ресурси. Свет корпоративног капитализма поништава идеју братства и заједништва међу људима, враћајући савременог човека у прошлост; бестијализам савременог света је, заправо, варварство унутар, наизглед, уређене цивилизације. Реч је о нељудском царству које обеснажује свако саосећање према човековој судбини.

Савремени свет се множи и расте бројем, али не лепотом и даром живота. Он све више личи на помахнитали воз, препун слепаца, путника-намерника, који јури ка провалији. Као да је у гару и пепелу света *зјанеће пустоши* једини смисао, заправо, *сећање на смисао*. Савремени човек је човек без равнотеже. Он се, разбијен, фрагментизован и обезбожен, губећи своју целовитост, наизглед усправан, урушује. Дехристијанизован, потом дехуманизован, остао је без личности. А личност је, вели Николај Берђајев, дух и само њиме се можемо супротставити идолатрији и демонизму савременог света.

Основна идеја трибине *Савремени човек и савремени свет*, коју организују Матица српска и Библиотека Матице српске, јесте тражење одговора на кључна питања савременог човека и савременог света. Отуда и овај зборник радова као трајно сведочанство о томе у којој смо мери заборавили на живу присутност најмлађег Карамазова, који *лови* сваку нашу реч и проверава да ли у нама, још увек, *лелуја и гори ватрица вере*.

САВРЕМЕНИ ЧОВЕК И
САВРЕМЕНИ СВЕТ•5

Савро
човек
савре
свечи

ЕМЕНИ СИ ЕМЕНИ 5

2019

Уређивачки одбор трибине

Драган Станић
Селимир Радуловић
Ђорђе Ђурић
Ненад Остојић
Мирослав Алексић

Уредници

Драган Станић
Селимир Радуловић

Трибина *Савремени човек и савремени свет* покренута је 2015. године, у организацији Библиотеке Матице српске и Матице српске. Текстови излагани на овој трибини објављују се у зборницима.

У овом зборнику радова сабрани су текстови петог циклуса трибине *Савремени човек и савремени свет*, који је одржан од 30. јуна до 9. децембра 2019. године. На трибини су говорили: Предраг Пипер, Александар Петровић, Миша Ђурковић, Светозар Радишић, Драган Симеуновић, Саша Радојчић, Драгослав Бокан, Ненад Кеџмановић и Зоран Зеџ.

Свечана сала Матице српске, 30. јун 2019.

Предраг Пипер

САВРЕМЕНИ СВЕТ КАО ПРЕДМЕТ КРИЗОЛОГИЈЕ

Овај осврт имао је претпочетак у мојим интересовањима за актуелне примере орвеловског новојезика, за неуролингвистичко програмирање у функцији обликовања јавног мњења, за дигитално образовање као форму образовања које није за ужи круг будуће елите, него за различите широко схваћене услужне делатности, за књижевно дело као наручену форму најављивања или развијања политичких идеја којима се припрема афирмација тих идеја изван књижевности, а посебно за актуелне процесе дехристијанизовања Европе и света, који све изразитије добијају лик антихришћанског глобалног процеса, поред неких других тема... Постаје све видљивије да те наизглед неповезане појаве, уз неке друге, представљају елементе једне велике и злослутне слагалице, која се као целина циљано држи ван видног поља већине људи да бисмо што дуже лутали у магли полузнања и незнања. Док се та слагалица бар у главном не склопи, не можемо да разумемо неке битне саставнице света у којем живимо, догађаје и процесе у њему па и своје место у свету, и овом и оном.

Поред веће или мање васпитне запуштености, данас је један од основних проблема преовлађујућег дела човечанства *необразованост као и погрешна, идеологизована образованост, којом се намеће фрагментаризована слика света*, а омета сагледавање целине бар у општим цртама. Њему је сродан

проблем образовања којим се дугорочно или трајно усађују деформисани или чак лажни аспекти стварности као неупитни, уз пренаглашавање небитног и прикривање или нетачно приказивање битног, којим се заступају многе спорне вредности са циљем да оне постану опште или доминантне.

Иако су могућности појединца врло ограничене када је у питању тако широко платно, нико нема права да тражи изговор да би живео у лагодној необавештености. Због тога сам последњих година критички прикупљао чињенице које би могле помоћи да се слика целине назре бар у главним цртама и у основним везама међу појединим њеним деловима. Сматрам да и друге треба подстаћи да то чине како би се заједнички могло доћи до што тачније квалификације актуелне опште болести те да би се затим могло изаћи на пут оздрављења и спасења. У томе свакако нисам први. Шири се круг оних који покушавају да укажу на то да су размере кризе у којој се свет налази знатно дубље него што се обично мисли те да се не сме прихватити наметање контролисаног хаоса и наопаког система вредности оних који управљају већим делом света с намером да га потчине у целини.

Многи би желели да спознају зашто је овај свет такав какав је, и да ли се иза њега може назрети бољи свет, и како до њега стићи. Много је путева ка том циљу и свако тражи свој, а један од путева који туда воде јесте проучавање језика.

***

Криза (грч. κρίσις – суд) јесте гранично и временски ограничено тешко стање изгубљене стабилности које се разрешава или катарзичним избављењем или неповратним падом, одн. преломна тачка са смањеном предвидљивошћу исхода (нпр. у развоју болести), а у основи – Божји суд.

Кризологија је научна дисциплина која се бави кризама као појавним облицима опште кризе. Она је почела да се развија као наука о економским кризама, а затим се проширила на област политике, геополитике, цивилизације, морала, и сасвим се приближила ономе што у хришћанству одавно припада области есхатологије – учењу о крају света, владавини антихриста, која престаје другим Христовим доласком и оним што следи – за једне вечним спасењем, за друге вечном пропашћу.

Кризологија би обухватала широк круг питања, као што су општа природа кризе, њени узроци и последице, затим изазивање криза, управљање кризама и излагање из криза, као и кризна стања и догађања, историја и методологија проучавања криза, структура, класификација и типологија криза према једнократности или цикличности, према дужини трајања, према акцидентној или развојној природи, према изолованости или повезаности са другим кризама, према потенцијалу за индуковање других криза, а посебно према степену сложености – од елементарних до комплексних, од слабијих до јачих криза које могу прерасти у катастрофе и катаклизме, а по распрострањености од локалних до глобалних криза итд.

***

Ако се на савремени тренутак у историји човечанства погледа из угла технолошког напретка, медицинског напретка, продужења просечног животног века и многих дивних примера племенитости и пожртвованости милиона јавности непознатих људи широм света, поред других лепих околности, по таквом утиску могло би се закључити да живимо у времену најбољем од свих виђених (упркос неким пролазним тешкоћама), а да ће време које долази, или према којем идемо, бити још боље за све, или бар за већину. У основи тог ружичастог оптимизма је неутемељено, а широко прихваћено схватање да је ново увек боље, а да су млађи

увек паметнији и прогресивнији, што противуречи и здравом разуму и увидима у амплитуде развоја као успона и падова великих цивилизација, а можда и човечанства у целини. Раније су поједине цивилизације биле мање или више аутономне, па је залазак једне могао бити истовремен с рађањем неке друге,¹ а данас је свет толико повезан да упркос различитим појединачним историјама имамо све више планетарно заједничку будућност.

Проширивање оквира те глобалне слике, ма колико њена изоштреност остала ниска, истовремено показује да је *технолошки напредак човечанства праћен моралним назадовањем* великог дела оних који доносе битне одлуке, као и широком медијском злоупотребом језика, медијским ратовима, усавршавањем технологије убијања и њеном све широм применом, електронским контролисањем људи, вештачким болештинама и још много чим другим.

Истовремено, све већи део планетарног богатства концентрише се у рукама веома малог броја људи, који држе кормило власти и полуге глобалног управљања и јавног информисања, а који не представљају морално узорне личности, него су по правилу супротност томе.

Злоупотреба језика једна је од највидљивијих карактеристика нашег времена. Стање друштва одувек се огледало у његовом језику и у односу друштва према језику. Чињеница да је по Оксфордском речнику 2016. године за реч године изабрана реч *постистина* много говори. Џорџ Орвел би данас нашао обиље нових упечатљивих примера новоговора, чија се суштина своди на прикривање истине и обмањивање јавности. Ратне паликуће се пресвлаче у миротворце, награда за мир се даје онима који воде,

---

¹ Што је подробно проучио познати енглески историчар Арнолд Џозеф Тојнби. У свом фундаменталном делу *Проучавање историје* (*A Study of History, 1934–1961*), Тојнби је у основи, али без непосредног ослоњања, наставио концепцију културно-историјских типова или цивилизација руског историчара културе и геополитике Н. Ј. Данилевског (*Россија и Европа, 1895*).

изазивају или подржавају ратове, бомбардовање се назива мило-срђем и хуманитарном интервенцијом, цивилне жртве незаконите и неправедне војне агресије (од којих су седамдесет деветоро деца) називају се колатералном штетом, шири се поплава непрозирних и рогобатних скраћеница чија је једна од главних функција да прикрију на шта се стварно односе, вештачки се мења грама-тика да би се прилагодила захтевима политичке коректности, нпр. у вези са измишљеном граматичком равноправношћу мушкараца и жена итд. Они који мисле друкчије олако се проглашавају раси-стима, фашистима, нацистима или комунистима да би уклањање политички „некоректних” прошло без значајнијег отпора јавно-сти, која, у већем делу, лако прихвата такву анестезију савести и скидање са себе одговорности за прећутно саучесништво.

Злоупотребе језика почеле су, додуше, одавно, од када је змија наговорила Еву да наговори Адама на први преступ, представљен као нешто лепо и интересантно (нека врста првог „спиновања”). Било их је и кроз све касније векове у врло разноврсним облицима (богохулства, лажи, преваре, издаје, оговарања клевете, полуистине итд.). Развој медија омогућио је да злоупотребе језика добију вртоглаво високе тираже.

Средства за тзв. масовно информисање су, заправо, највећим делом средства за масовно дезинформисање, за циљано обликовање јавног мњења према нечијем интересу, пре свега, у сфери маркетинга и пропаганде и сл. Уосталом, приватни власници медија, који су скоро невидљиви јавности, у већем делу света су у спрези с видљивим и невидљивим центрима политичке и финансијске моћи, па су зато данас медији великим делом средство за обликовање политички пожељног јавног мњења, ставова и вредносног система најширих друштвених група. Зато се манипулисање језиком у јавној комуникацији интензивно проучава, предаје се на универзитетима и, нажалост, изузетно широко се примењује. Додуше, многи мисле да су изнад или изван тога те да су отпорни на такве опасности или заштићени.

Будући да медије углавном контролишу они који имају највећу моћ и који желе да је прошире, њихови богати власници воде издавачку политику у складу са својим интересима и интересима својих политичких савезника, а њима управља незасита жеља за богаћењем и још већом моћи. Људи који од тога живе пишући неистине и полуистине не могу се подичити честитошћу, а језик лажи је у основи увек ружан чак и ако понекад делује ефектно. Велики део друштвених проблема нашега времена изазван је злоупотребом језика у јавној комуникацији.

Усавршава се *лингвистичко и психолошко манипулисање јавношћу*, чије су главне полуге (по Ноаму Чомском): *смишљено преуслеравање пажње* с важних проблема на неважне, фокусирање споредног и засипање јавности небитним информацијама како се не би размишљало и дошло до основних сазнања потребних за разумевање света и како би се умна снага највећег дела јавности трошила на маргинална питања; *вербално подстицање на емотивно реаговање*, што је класична техника злоупотребе емоција, која има за циљ да критичку свест замене емотивни импулси, чиме се омогућава приступ несвесном и олакшава управљање нечијим понашањем; *поступност промена* – да би јавност прихватила нешто што је иначе неприхватљиво, то се уводи постепено, нпр. све чешћим приказивањем у филмовима и у медијима псовања, дрогирања, насиља, вербалних манипулација и многих других облика девијантног понашања, па тако промене које би иначе изазвале отпор ако би се уводиле нагло, ипак буду, методом великог броја малих корака, од већине прихваћене, а они који их прихвате често нису тога ни свесни; *инфантилизација говора*, у случајевима када се са одраслима покровитељски комуницира као са децом па се на тај начин они комуникативно деградирају стављањем у подређени положај, чиме се снижава њихова критичка свест и самосвест, а медијска порука коју у том облику добијају снажније делује; *наметање осећања кривице* сугерисањем да је пресудна лична одговорност за нечији низак друштвени статус (због

скромног знања, неспособности, или карактерних недостатака...), пошто ће тако несигуран појединац, оптерећен осећањем кривице, лакше одустати од тражења правих узрока свог ниског статуса и од покушаја да промени систем, а истовремено се тако непослушним народима језичком злоупотребом медија или попут мантри понављаним исказима (тзв. *неуролингвистичко програмирање*) усађује осећање кривице и ниже вредности да би се њима лакше управљало или да би се они ментално деградирани; *незнање*, будући да се сиромашним слојевима отежава приступ механизмима манипулисања па се квалитет образовања нижих друштвених слојева спушта како би јаз између образовања виших и нижих слојева био непремостив; *подстицање јавности да прихвата просечност као узор* и да прихвати како је савремено и пожељно бити груб и неук, нпр. крајње површна забава се нуди као идеалан начин провођења времена (тзв. ријалити програми, скривена камера и сл.); *вештачко стварање проблема* да би се реаговање јавности искористило за наметање неке ситуације као „решења”, нпр. испровоцира се неки локални конфликт да би се онда појавили „независни миротворци” (тј. пиромани као ватрогасци); или *најављивање непопуларних мера* знатно пре њиховог увођења. За то се користе наизглед споредни облици обликовања јавног мњења као забава, стрипови, цртани филмови (нпр. о породици Симпсон), или књижевност, поготову она са социјалном тематиком, научна фантастика и антиутопије, тако да се људи прво навикну на саму идеју о могућој промени па се касније мање опиру увођењу те промене у живот као занимљиве, ако не и неминовне, за шта су пример нека дела антиутопијске књижевности (нпр., О. Хакслија, Ј. Блавацке, Ајн Ренд /Алиса Розенбаум/, Е. Барцеса, Р. Хајнлајна и др.), која као да су настала по поруцбини попут лажних пророчанстава (Матеј 24:23–27; Друга Петрова 2:1).² Тако антиутопије постепено постају наша стварност.

² Ајн Ренд у свом популарном делу *Атлант је исправио плећа*, који је спонзорисао Филип Ротшилд, у полукњижевној форми нашироко разматра идеју о потреби дугорочног пројекта реформирања света.

Фокусирање на прави проблем, његово препознавање и усредсређивање пажње на њега, главни је услов решавања проблема, а савремени медији углавном настоје да то онемогуће и да систематски одржавају расејавање пажње и погрешно фокусирање јавности наративима о појединачним скандалима, аферама, пороцима и сл.

***

Болести врхова шире се у многим правцима по друштвеном ткиву човечанства премашујући по распрострањености раније размере и алкохолизма, и наркоманије, и коцкања, и проституције, педофилије, трговине робљем, венеричких и психичких болести (од којих данас болује око 450 милиона људи) итд.

Само од алкохолизма пати 283 млн. људи на свету, а умире 400.000 годишње (1.100 дневно), од наркоманије — 200.000 младих људи годишње (500 на дан), од пушења 500.000 (или 1.500 на дан). Наравно, у свету као глобалној дигиталној проклетој авлији лакше је управљати алкохолизованим, дрогираним, развраћеним, болесним, отуђеним, необразованим, криминализованим, депресивним или агресивним и завађеним људима, него здравим, зрелим, образованим и самосвесним људима васпитаним у породицама са чврстим моралним начелима. Зато је данас и породица на удару са више страна – од покушаја редефинисања и обезвређивања те основне ћелије друштва, демотивисања рађања итд. – до јувеналног законодавства којим се, поред осталог, деца подстичу на потказивање родитеља и рушење њиховог ауторитета.

Иако је, по речима руског филолога и културолога Д. С. Лихачова, *култура оно с чиме један народ може изаћи пред Бога*, дакле оно што је у том народу најбоље и Њему најближе, упркос

Остаје да се нагађа да ли је књига била наручена, или се само уклопила у неке идеје које су се развијале у некњижевним, политичким облицима, а и данас се разрађују и усађују у јавно мњење.

томе, или баш зато – у наше време забава све више потискује културу, а то су обично најнижи облици забаве. Многи дневни листови као да имају сталне порнографске рубрике на ударним местима, а слично је са телевизијом и филмом, тако да су то присиљена да гледају чак и деца, која се на тај начин одмалена развраћују, што се често покушава бранити ставом да је ту реч о слободи уметничког израза или потреби за забавом. Језичка и визуелна порнографизација медија и уметности обесмишљава морална начела, која би морала бити у темељу друштва, и на њима заснован систем вредности. Демократизација, као ширење слободе избора, извргава се у вулгаризацију и то све више постаје неписана норма, погубна за напредак, и појединца и друштва. Брига за чистоћу јавног простора (улице, паркови итд.) још како-тако постоји, али брига за језичку и културну чистоту односа међу људима, посебно на јавном месту, убрзано нестаје.

Сленг и опсцена лексика све су заступљенији у књижевним језицима, што свакако не доприноси оплемењавању односа међу људима, него води њиховом све већем вулгаризовању, а то је недостојно и човека и његовог језика, поготову ко верује да су и човек и језик од Бога и да се не смеју поганити, јер реч у човеку је, пре свега, Реч с великим почетним словом и да свака реч треба да се прима и даје као свето причешће и да друкчије не би смело да буде.

У делу света који се сматра развијеним и напредним све је мање бракова, никад више развода, никад више чедоморстава, никад више људи у затворима, никад више оних који умиру од глади или насилном смрћу, никад више нових порока, као и посвемашње хипокризије (посебно тзв. двоструких стандарда у политици); селективне бриге за људска права и злоупотребе тога појма; култа забаве без обавезе, који деградира одговорност; култа хедонизма – све до подстицања и разобручавања најнижих страсти; врхунског спорта као спреге модерног гладијаторства, политике и криминала... Емпатија атрофира, стид нестаје (а шта је

човек без стида?), расте отупелост на лажно и ружно, па је стога све више лажног хуманизма, лажног патриотизма, хришћанства „за по кући, или једном годишње”... Све је више људи који живе без Бога или против Бога, а међу њима оних које Свети Оци називају не боголиким, него звероликим или демоноликим.

Пошто је помањкање савести као и склоност ка изопаченостима знак душевне оболелости и удаљавања од Творца, питање је да ли прави господари света, већим делом невидљиви или полувидљиви, делују сами од себе или их све покреће онај који је антипод божанском.

***

На Светском економском форуму у Давосу одржаном почетком 2019. године обзнањено је, поред осталог, да 26 људи на Земљи поседује богатство колико и 3,8 милијарди представника сиромашнијег дела човечанства. Први самит у Давосу, одржан 17 година раније, имао је као главну тему како смањити јаз између богатих и сиромашних и у суштини је лично на договор мачака како заштитити мишеве. О томе су расправљали само они најбогатији и, наравно, тај јаз није смањен него је наставио да се повећава, *контрапункт грамзивости и беде се заоштрава*, средњи друштвени слој се тањи и нестаје, а ствара се друштвени систем који чини узак круг баснословно богатих и све шири круг оних који су због стања сталне друштвене несигурности срећни ако буду примљени за модерне робове (међу њима има и много високообразованих, укључујући прекаријат – широки слој људи у стању сталне несигурности друштвеног статуса). Остали су осуђени на превремено нестајање, од којих неки могу бити искоришћени, поред осталог, као јефтин ресурс резервних органа за пресађивање онима који то могу да плате (Д. Рокфелер је, на пример, у 102. години умро са седмим срцем, а само прво није купио). Они који још нису потонули у беду, углавном се јалово и

пасивно надају да ће њих и њихову децу то зло ипак мимоићи, а беда у коју све већи део човечанства тоне није само материјална, него и морална, културна, духовна, укратко – укупна.

У савременој психијатрији грамзивост почиње да се сматра једном врстом болести зависности, а она, као и други пороци, има своју инерцију убрзања. Људима које муче ти демони увек је мало и они стално хоће још, проширујући списак девијација који њима владају: славољубивост, властољубивост, лакомот и сваковрсне старе и нове изопачености.

Данашња ситуација подсећа на ону уочи Првог светског рата и Другог светског рата, а у даљој прошлости на време пропадања Рима и, миленијум касније, доба пропадања РOMEЈСКОГ царства. Велики део становништа западне хемисфере све више оскудева – не толико у материјалним добрима (јер технолошки развој то већини донекле компензује), него, пре свега, у духовним и моралним принципима и вредностима, а то је највећи губитак за сваки народ, који тако губи имунитет против зла и постаје све подложнији масовном разлагању.

***

У тој ситуацији често постављана питања „Шта ће бити сутра?“, или „Шта ће бити следеће године?“, и слична, не досежу до суштине ствари, пошто они који креирају и контролишу овај хаос, размишљају у дужим временским периодима, и организовано планирају ланац предстојећих потеза, као алгоритам непочинстава којем се не може парирати краткорочним неповезаним реакцијама.

Сва је прилика да тимови научника и научних института раде по нарудбинама господара новца са циљевима који, најблаже речено, нису племенити. Ко у такве појединце упре прстом, ризикује да га њихови медијски и политички оперативци жигосу као политички некоректног са свим последицама које из тога проистичу, од којих је најблажа последица друштвено стигматизовање.

Одвајање науке од религије, које је у Европи добило широк замах пре приближно три века (а започело много раније), означило је почетак процеса стварања науке као нове религије, чије се аксиоме помоћу манипулација јавним мњењем могу претварати у етаблирана јавна мишљења и у научне догме, па затим и у идеологеме чије је оспоравање кажњиво.

Оно што је испрва представљано као легитиман алтернативан и недогматски поглед на свет, временом све видљивије и све агресивније показује своју антихришћанску суштину иако се они који воде ту игру понекад декларишу као припадници одређених верских деноминација. Етика научних истраживања је на све већим искушењима, научни резултати као да се све чешће наручују тако да одговорају не истини, него идеолошким, политичким или финансијским интересима моћних наручилаца, било да је реч о футуролошким пројекцијама, о могућем крају историје, о пореклу појединих народа, о језичком идентитету, о озонским рупама, о климатским променама, о штетности осиромашеног уранијума, о недовољно испитаној штетности мобилних мрежа пете генерације 5G, о злоупотреби биотехнологија, посебно у области генетског инжењеринга (клонирање животиња, свињски ембрион с људским ћелијама, овчји ембрион с људским ћелијама, дете трију родитеља...), у области генетски модификоване хране, масовне и принудне употребе вакцина често нејасног састава, итд. итд., све до редифинисања самог појма човека и будућности човечанства.

***

Промене које су највидљивије као технолошке, економске, политичке, цивилизацијске јесу, пре свега, идеолошке природе, а у основи су *морално-духовне промене*.

На идеолошком плану то је данас преовлађујућа *идеологија неолиберализма као актуелне фазе либералног капитализма*.

Она је у већем делу света етаблирана као безалтернативна, непорецива и законом заштићена. Њено оспоравање све чешће се кажњава као неки вид нарушавања политичке коректности. По својим крајњим циљевима, који се све јасније откривају, али и по досадашњим исходима, нови, глобални либерализам може бити гори од неоколонијализма и фашизма. Али о томе се говори ретко, углавном кроз зубе и на пола уста, јер свевидеће око не дрема.

Европом су од Француске револуције кружили, и још круже, разни баукови – комунизма, фашизма, нацизма..., а сада се над планетом наднео и мрачни баук (нео)либерализма, који свет претвара у глобални концентрациони логор, у којем ће сви логораши бити електронски обележени (већ има добровољаца), са дигиталном економијом, дигиталним образовањем и управљањем итд., у којем ће они из поробљене већине бити срећни ако добију статус електронских робова, а не људског отпада, који не само да нема права на личност, него ни права на број, а тиме ни на живот. У крајњем исходу господари наших бројева постали би господари света.

У том дигиталном друштву, у оквиру пројекта *трансхуманизма* све до фазе *постхуманизма*, планира се и све отвореније заговара *укидање или преосмишљавање самог појма човека* укрштањем робова са чиповима, па робова са роботима, стварањем биоробота, киборга, андроида, постљуди а затим и модерних аватара, човеколиких робота, који ће служити самоизабраној елити и ономе који њоме управља из најдубље таме, мрачније и дубље и од тзв. дубоке државе. Питање је, наравно – како се одупрети рашчовечавању човека и човечанства, како спасти личност у условима све гласније најављиваног (као прогресивну неминовност) *трансхуманизма* и *постхуманизма*?

Каква је будућност данашње и још нерођене деце? Да ли се то ствара глобално кастинско друштво у којем се већина претвара у модерне робове за опслуживање моћне политичко-економске елите? Тај пројекат није завршен, али је његова реализација доста одмакла. Пошто мањина не може искључиво силом принудити

већину на послушност, већина неупућених и збуњених обрађује се средствима информисања, која умногоме служе манипулисању, обмањивању и наопаком обликовању јавног мњења, а обрађује се и дигиталним образовањем, из којег је васпитање редуковано, избачено или накарадно постављено. Настава се све више замењује тренинзима и радионицама, учитељи инструкторима, а опште знање компетенцијом за вршење одређених услуга итд. Дуг је пут који је српско школство прошло од Светог Саве до Ђерђа Сороша, његовог Фонда за отворено друштво и њему блиских, а врло утицајних невладиних организација. У лову на деље душе путем цртаћа, игрица, друштвених мрежа и телевизије, која је често отров и за одрасле, а камоли за оне са слабијом отпорношћу, у много чему се иде на обликовање личности којима ће бити усађене вредности пожељне за идеологе либералног капиталистичког глобализма.

Човек са ширим знањем и образовањем боље сагледава целину и прозире суштину проблема па је стога великим светским луткарима такав човек непожељан и опасан. Сада преовлађујући део људи види стварност као у разбијеном огледалу, често без снаге па и без жеље за напором да се таква непотпуна и искривљена слика света превлада. Шири се и учвршћује *идеологија која релативизује па и брише границе између добра и зла*, границе између нормалног и ненормалног, између издајника и оних који то нису, између религија и секти, између нација и држава, шири се идеологија која велике и трајне вредности мрви у шодер и шљаку, уноси дезоријентисаност и ствара контролисани идејни хаос, који се тако претвара у простор за ширење новог идеолошког поретка.

***

Савремени хладни рат (понегде повремено и врели) добија све разноврсније облике па је то и царински, и финансијски, и шири економски, и информациони, и медијски, и обавештајни,

и технолошки, и правни, и кибернетички, и космички, и биолошки, и климатски, и културни, и цивилизацијски, и, не на последњем месту, верски рат. Он има одлике тоталног рата или, како се у савременој теорији ратова чешће каже, хибридног или асиметричног рата, с подврстом мрежног рата, у којем се делује ланчаном акцијом више умрежених друштвених субјеката, нпр. да би се извршила жељена друштвена промена, једна мрежа направи провокацију (с малим бројем учесника), медијска мрежа од тога прави сензацију, „уметници” од тога праве хепенинге или „уметничка” дела, ко се противи, буде политички жигосан, посебна мрежа се побрине да то уђе у образовни систем, посебна мрежа у скупштини покрене иницијативу за промену закона и, напokon, у жељеном сегменту промењен је и закон и систем вредности, што има далекосежне друштвене последице.

Јасно је да ту нико – ни појединац, ни држава, ни народ, не може бити само посматрач, нити би ико смео забијати главу у песак, нити пуштати да га догађаји носе, него се по мери своје људскости свако мора према томе активно одредити ма како његове снаге изгледале слабе. Појединци и народи с развијенијим осећањем за смисао историјских процеса и неугаслом самосвешћу тако и чине. Позната је улога пасионарних личности у историји (по теорији П. С. Сорокина и, касније, Л. Н. Гумиљова), али је битан и цивилизацијски значај пасионарних народа, били они бројношћу мали или велики.

Националне државе данас постепено губе своје прерогативе, пре свега у мањим земљама, и све се више релативизује појам суверености. Ако се не схвате довољно општа правила велике идеолошке и политичке игре (која је само појавни облик есхатолошког финала), не могу се наћи одговори за многа конкретна питања.

У склопу тих околности и *економија је у великој мери одређена морално-духовним стањем друштва*, а не обрнуто, како се у марксистичкој идеологији виде друштвена база и тзв. надградња. Дакле, ако је у морално-духовној основи друштва

себичност и неморал, онда се у том друштву, по Валентину Катасонову, води одговорајућа политика и из ње изведена економска политика, која на прво место ставља профит по сваку цену, а не домаћинско управљање ресурсима на општу корист (што је економија за људе, а не економија за профит, где су људи пре свега средство).

Данас је иоле обавештеном човеку јасно да су актуелни председници држава и влада најчешће нека врста топ-менаџера, уколико нису само пукe марионете, а да њима управљају олигарси, банкар и транснационалне корпорације у интересу својих власника, као што су породице Барух, Кох, Морган, Рокфелер, Ротшилд, и најбогатији појединци (Џ. Бесос, Б. Гејтс, В. Бафет, Џ. Ма, М. Цукерберг...) као и неке старе европске династије, али који управљају, пре свега, у интересу онога ко њих из дубоке таме покреће и контролише.

***

Савремени господари новца и њихови многобројни следбеници заправо исповедају *религију новца*, а њихова формална припадност некој од традиционалних религија по правилу је заоденута у езотеријске праксе па утолико није хришћанска, иако номинално понекад и јесте. Њима ширење атеизма или агностицизма чак одговара ради замагљивања суштине ствари, што олакшава манипулисање и појединцима и друштвеним групама које се држе таквих погледа.

Данашња светска *олигархијска елита* склона је *окултним и езотеричким учењима и ритуалима*, што повремено, али све чешће, допире до јавности, а обелодањивање таквих работа понекад има највишу цену. Међу представницима истраживачког новинарства све је више оних који су изненада умрли и кремирани без обдукције, јер су знали више него што су по некима смели да знају и рекли више него што су смели да кажу о ономе шта се

догађа иза кулиса високе политике, као, на пример, Удо Улфкоте (напрасно умро 2016), аутор мегабестселера *Купљени новинари*, који је детаљно разоткрио најшире размере контроле западних медија од стране обавештајних служби.

***

Онима у 19. веку који су одбацили идеју Бога, била је потребна теорија која би дефинитивно истиснула углед хришћанске религије и устоличила на њеном месту науку као нову 'религију'. Ту улогу добила је хипотеза о пореклу врста и еволуцији живог света, која је (неосновано) проглашена теоријом. Њу је у главном створио Дарвинов деда Еразмо Дарвин, а Чарлс Дарвин ју је дорадио и, после дужег оклевања, објавио. Од тада се у научној и широј јавности под притиском атеистичких научника учвршћује мишљење да верујући човек не може бити добар научник, јер има превазиђени поглед на свет, односно да научник не може бити религиозан ако хоће да је научник, иако је веома много убедљивих примера који то не потврђују (нпр. Н. Тесла, М. Миланковић, М. Пупин, поред многих других). Тиме се верујућима улазак у науку условљава и ограничава ради маргинализовања њиховог утицаја на развој друштва.

Дарвинов брат од ујака Френсис Галтон окренуо се од идеје еволуције у прошлости ка идеји еволуције у будућности и поставио темеље еугеници, која има за предмет селекцију појединаца како би се створили појединци, али и нације, с најпожељнијим особинама (а они други би добили статус отпадног материјала или помоћних и резервних људских делова). Еугеника је двадесетих и тридесетих развијана највише у Немачкој, Енглеској и САД. Иако је и у самој основи била крајње спорна, еугеника је највише компромитована у време нацизма, пошто је злоупотребљавана за „научно” оправдање расизма. После Другог светског рата многи од немачких стручњака за еугенику, прешли

су у САД, а неки од њих су учествовали у стварању савремене генетике (термин *генетика* је настао пола века раније), али је у сенци генетике настављен рад и на еугеници, чији се назив избегава, јер су га нацисти компромитовали.

Џулијан Хаксли, брат Олдоса Хакслија, први председник УНЕСКА, основаног на иницијативу Дејвида Рокфелера, посебно се залагао за то да у темељима савремене науке и образовања буду учења Чарлса Дарвина и Сигмунда Фројда (овог другог вероватно због проблематике управљања подсвесним). О. Хаксли је у свом књижевном делу по свој прилици литерарно разрадио неке идеје које је преузео од свог брата и утицајних затворених кругова којима је овај припадао.

Еугеничка еволуција будућности отворила је питање *управљања еволуцијом* и суштински важно питање *редефинисања појма човека и човечанства*. Идеја таквог вештачког усавршавања човека доведено је у другој половини 20. века до теорије *трансхуманизма* као укрштања људи и машина, ради веће ефикасности рада нових јединки, с тенденцијом да се пређе у период *постхуманизма*, када човечанство треба само себе да укине. То су главне етапе пута од хуманизма, преко трансхуманизма до постхуманизма и постчовека последњих времена.

Из теолошког угла посматрано, основне етапе развоја погледа на свет биле су: теизам, хуманизам, атеизам, антитеизам и данас све више *сатанизам*, који у наше време добија своје „цркве” у многим земљама. Претходни председник САД Барак Хусеин Обама први је потписао указ којим се одобрава сатанистичка „црква” у тој земљи (први свештеник те још 1966. године основане „цркве” био је Антон Шандор Левеј) па је у Детроиту испред сатанистичког храма подигнут три метра висок кип сатане. Тај пример се почео следити по Европи. Зло све чешће скида маску. Сатанизам се, за сада незванично, све више практикује и у Србији, поред четрдесетак других секти.

Блажа верзија те врсте тровања умова и душа људи јесте ницање сваковрсних *неопаганских секти*, понекад под наизглед наивним називима. Данас у словенском свету има преко двеста неопаганских словенских назовицркава, са својим припадницима, жрецима, измишљеним ритуалима и божанствима, новокомпонованим текстовима и сајтовима. Има их и у Србији. Има их и међу студентима и новинарима.

С друге стране, сва је прилика да се Ватикан потчињено плановима великих пројектаната глобализације зла, у крајњем исходу усмерене ка мондијализацији (планета са светском владом и владаром целог света), а у току су и покушаји ватиканизације дела православног света (који имају еуфемистичке називе),³ што се све видљивије уклапа у *процес глобалног дехристијанизовања планете*, релативизовања основних истина, мешања религија у духу *њу ејиа* и стварања „новог света” са светском антицрквом. Тако би се појам човека његовим привременим преосмишљавањем у натчовека, супермена и „људи посебног кова” завршио у постчовеку и нечовеку. То је процес који се, срећом, није завршио, а треба се надати да се ни неће тако окончати.

***

Да ли постоји скривени план господара света? Да ли се свест људи припрема за долазак Мешиаха и да ли се у ту сврху користе методи најширег обима примене?

Ако се на то јавно покуша указати, по правилу следи одговор да треба одбацити конспирилошке теорије завере, настале

---

³ Наличје тога процеса јесте и најтеже искушење савременог православног хришћанства – нарастајућа опасност раскола (као најпогубнијег зла за Цркву): неке помесне цркве не опште, неке владике не помињу своје патријархе, негде на простору једне помесне цркве бесправно настаје друга помесна црква... Уз то се понегде одступа од канона, од начела црквеног свејединства (нпр. у начину служења литургије), од начела саборности (поједине саборно донете одлуке се не спроводе) итд.

у болесним умовима, а подразумева се да такве „болеснике” треба изоловати и елиминисати на разне начине, за шта постоје бројни примери. Многи заговорници идеолошке глобализације олако дају другима психијатријске дијагнозе и препоручују нетражене терапије. С друге стране, све је више примера да су неке идеје првобитно подсмешљиво квалификоване као тзв. *теорије завере временом добиле неутитан статус легитимног предмета научног дискурса* (што подробно разматра Мара Кнежевић Керн у књизи *Врачев шегрт*).

Крајњим решењима прибегава се не само у сфери идеолошких политичких конфронтација, него и у другим областима. Широко је познат појам *економски убица* (термин инсајдера, економисте Џ. Перкинса). Тамо где економски саветници, специјалци, економски командоси господара новца не успеју да добију оно што желе убеђивањем, застрашивањем и поткупљивањем челних појединаца те сваковрсним подстицањем компрадорске економије у функцији *корпоративног тоталитаризма*, иде се на компромитовање, изолацију и кажњавање непослушних, а ако се мора прибећи још радикалним мерама, на државне ударе и физичко уклањање насавитљивих. Као пример може се узети судбина некадашњег председника Чилеа Салвадора Аљендеа, који је у својој земљи био започео национализацију америчких транснационалних корпорација, пример Омара Торихоса који је нешто слично покушао са Панамским каналом, или Моамера ел Гадафија, који није био превише склон томе да дели богатство своје земље са другима, итд. Нико од њих није то преживео.

Сви знају за 11. септембар, али обично се не мисли на 11. 9. 1973, када је чилеанска демократија насилно срушена на улици, у организацији иностране обавештајне службе, што се више и не крије, а амерички нобеловац (1976) Милтон Фридман, апостол либералног капитализма, са својим млађим сарадницима из Чикашке школе, постао саветник крвавом диктатору Аугусту Пиночеу, којег је устоличила иста служба.

Карактеристичан је и пример харвардског економисте Џефрија Сакса, гуруа шок-терапије (Боливија, Пољска, Русија), што је назив за економски блиц-криг, усмерен на изненадно, краткотрајно и болно уништење економије неке земље, којој се обећава оздрављење да би била што брже и лакше опљачкана пре свега безобзирном приватизацијом, јер су човек или друштво у стању шока подложнији томе да постану жртве манипулисања, а то највише одговара заговорницима тзв. економског оздрављења шок-терапијом. Сакс је био узор за више економских „стручњака”, фактички економских убица у словенским земљама у транзицији. Најпознатији примери су они руски из деведесетих година – Аркадије Гајдар, Анатолије Чубајс, Владимир Мау... Остављам читаоцима да сами размисле о томе ко је у Србији преко ноћи уништио домаћи банкарски сектор, велике привредне системе давао у бесцење, а остао некажњен, штавише био за то обилато награђен од оних чије је задатке извршавао.

Канадски социолог Наоми Клајн, једна од водећих представница *алтерглобализма*, у књизи *Шок доктрина* врло је документовано описала и објаснила ко је Милтон Фридман, ко су тзв. чикашки момци, а шта је представљала по Пиночеовом доласку на власт основана Виша школа за економију при Католичком универзитету у Сантјагу.

Представници тзв. Чикашке економске школе инсистирају на томе да је индустрија сувишна, што кореспондира са идејама Римског клуба, о тзв. негативном расту човечанства и о томе да индустрија превише троши природне ресурсе и загађује средину, те да је треба обуздати. Када се зна да су главни прокламовани циљеви Римског клуба: драстично смањивање становништва; деиндустријализација (и њена замена дигитализацијом); ограничавање националних суверенитета; глобализација власти, која би водила јединственој светској влади, онда многе ствари постају јасније, поготову из угла доминантних процеса у савременом свету.

Концепцијски су сличне у различито време настале организације *Мон Пелерин*, *Трилатерала*, *Билдерберишки клуб*, *Комитет 300* или *школа/секта руских 'методолога'-сајентолога* (од којих су неки стекли и данас имају висока места у руском државном апарату), и др. Те организације прате или предвиђају дугорочне процесе и тенденције (нпр. Џеј Форстер *Светска динамика*, Данијел Бел *Постиндустријско друштво*), али би било основано питање да ли можда међу онима који у томе учествују има и таквих који, далеко од очију јавности, те процесе не само предвиђају него и пројектују, нпр. у вези са епидемијама досад непознатих болести и најавима нових, још већих, или у вези са климатским катастрофама, са дефицитом пијаће воде и великим гладима, војним конфликтима итд. Ствара се одређена психотична атмосфера, која се затим медијски одржава, усмерава и по потреби распирује.

Да ли је човек заиста дошао до граница својих могућности, како неки тврде, и треба ли да уступи место вештачкој интелигенцији или, прво, неким прелазним облицима и затим да се повуче из историје (еутанازیја или самоубиство човечанства)? Прогностичар и футуролог Аурелио Печчи (први председник Римског клуба, насталог такође на иницијативу Д. Рокфелера), у књизи *Квалитет човека* развија антрополошку тезу да садашњи квалитет човека не одговара потребама новог времена. Тиме је Печчи започео припремање терена за широко прихватање идеје биоробота.

То је водило ка данас веома актуелној теорији технолошке сингуларности, по којој је технолошка сингуларност хипотетички тренутак када технички прогрес постане тако брз и сложен да измиче могућностима човековог разумевања. То, наводно, треба да уследи између 2030. и 2045. године, после развијања вештачке интелигенције као и машина које саме себе праве, интеграције човека са рачунарима и значајног повећања могућности људског мозга захваљујући биотехнологији (В. Винц, Р. Курцвејл, С. Армстронг и др.).

На теорију технолошке сингуларности наслања се теорија економске сингуларности као максималног приближавања времена потпуно аутоматизоване производње времена потрошње таквог прозвода, чиме се из основа мења појам произвођача и потрошача.

Поента је у томе да се сугерише, а све више и намеће идеја да човек, овакав какав је није више у стању да прати водеће процесе ни у трећој ни у четвртој индустријској, одн. постиндустријској револуцији те да треба да буде замењен неком врстом хибрида човека и вештачког интелекта. Теоријске расправе и предвиђања или најаве да би то требало да се догоди за неколико наредних деценија све брже се претварају у стварност о којој највећи део човечанства не зна (готово) ништа нити може на то да на било који начин утиче иако је реч о опстанку човека као врсте.

Слично економским убицама, свесно деструктивни министри културе, образовања, војске или здравства итд., тамо где их има или где их је било, јесу убице културе, образовања, војске и здравства у држави којој треба да служе, као што и руководиоци водећих националних научних установа могу бити ангажовани на урушавању установа на чијем су челу итд.

***

Еколошки покрет изгледа као делатност која нема тешње везе са актуелним кризним појавама. Међутим, еколошки покрет има спољашњи део и мање видљиви, унутрашњи део. Споља то је покрет за чистију планету са очуваним биодиверзитетом, много зеленила, чисте воде, чистог ваздуха, плавог неба итд., што може само да нас радује. Иза тог паравана од лепих намера, а донекле и лепих дела, крију се главне активности оних који тај покрет воде, а основи су им идеје о томе да се планета загађује пре свега због превеликог броја људи на њој те да се тај број мора смањити, што тако схваћен и вођен еколошки покрет претвара у покрет за

депопулацију човечанства; друго, да је загађивање последица индустријализације, што значи да треба спровести радикалну деиндустријализацију планете (а не реиндустријализацију), пре свега, општом дигитализацијом, која ће велики део занимања и људи учинити сувишним, а остале ставити под дигиталну контролу „златног” милиона, који ће опслуживати за то обучена милијарда људи, док остали становници Земље треба као вишак да нестану у локалним ратовима, или од епидемија, од неодговарајућих и штетних лекова које намеће фармакомафија, од сумњивих вакцина, подстицањем на живот без породице,⁴ или на породице без деце (чајлдфри), на стерилисање,⁵ на чедоморство, на еутаназiju, или изгладњавањем и дехидрирањем (тзв. меки геноцид) и сл. Полуприкривено се тежи стварању огромних природних резервата који, у склопу идеје о одумирању националних држава, поступним приватизовањем појединих функција државе, прелазе у приватне руке да би се створио рајски простор, пре свега, за представнике планираног милиона самоизабраних.

Главна еколошка организација за те глобалистичке циљеве светске елите јесте WWF – World Wide Fund for Nature ili „Светска организација за природу” (оснивач опет Д. Рокфелер). Та организација руководи армијом еколошких „партизана”, типа Avaaz, који под маском борбе за еколошке циљеве заправо реализују

---

4 Радикална феминисткиња Верена Брауншвајгер у својој књизи *Нерађање уместо бездетности* (Kinderfrei statt kinderlos) заступа мишљење да „нова деца нису потребна”, јер ће њихово рађање погоршати климатску ситуацију на планети будући да свака нова „гладна уста” значе — нову тону угљен-диоксида, а као други разлог за добровољно одрицање од материнства наводи економску кризу, додајући да за мајке на породилским боловањима раде сви који немају децу, што, по њеном мишљењу, није правично.

5 У Перуу је, на пример, од 1996. до 2000. године стерилисано 314.605 жена, углавном без њихове сагласности, а у Индији је од 2011. до 2012. стерилисано чак 4,6 милиона жена, што више од 1.400 њих није преживело, в. <https://kulturologia.ru/blogs/300319/42691/> (30. 03. 2019).

неке од главних циљева Римског клуба, а бави се и политичким акцијама, разуме се, неолибералистичким и глобалистичким. Ако се скине реторичка пена активиста WWF, њихов главни циљ је стварање еколошки чистих резервата за посвећене припаднике „златног” милиона. Ти резервати биће, а многи већ јесу, у приватном власништву. Вишак људи, где га има, премешта се углавном у мегаполисе, где ће се њихов број смањивати због услова у којима такви тамо живе. Уосталом, екологија би требало да има и своју социјалну и културну па и лингвистичку димензију, али се много више пажње посвећује угрожености неких врста ајкула или паукова, а готово нимало чињеници да у просеку сваке недеље у свету заувек нестане по један језик. Да ли је разлог томе у чињеници да ајкуле и пауци нису на путу глобализацији, а језички и културни диверзитет јесте?

***

*Да ли је и организовано подстицање на еутаназiju једна од депопулационих мера? У свету у којем је само у 2018. години било 18 милиона онколошких болесника, од којих око 10 милиона није дочекало крај те године, а депресија је једна од најчешћих болести, поред низа других тешких болести и животних искушења, еутаназija добија све јачу правну, медицинску, техничку, бирократску, медијску и другу подршку, али и кошта. На пример, у Швајцарској, еутаназija стаје између 7 и 10 хиљада франака у организацији фирме са орвеловским називом „Дигнитас”. Наравно, ко нема пара, не може да рачуна на „Дигнитас”, него тај тужни чин обавља у сопственој режији, или, на пример, у комерцијалној форми која је добила назив *суицидални туризам* (без повратне карте, а за оне колебљиве – с повратном картом).*

***

Светски господари новца (а то су, заправо, највећи акционари Федералних резерви САД, „мајке” скоро свих данашњих банака) очигледно желе да буду не само господари новца, него *и света, укључујући све ’људске ресурсе’*. У многим стварима они су сагласни, а у неким нису, него се између себе трву ко ће се на овој, вероватно последњој вододелници историје човечанства издићи над осталима: бори се дубока држава са површинском, боре се Ротшилди са Рокфелерима, бори се Сорос са Трампом итд., а ми видимо само неке појавне облике тих трвења. Када би јахачи неолибералне апокалипсе били усклађени, криза би се нагло продубила, али суревњивост им је у природи. Бог нам даје повољне прилике, а на нама је да их што боље искористимо.

На нама је, а, пре свега, на онима који воде народ, али и на *сваком* појединцу, да препознамо добро у себи и у другима и да се са сличнима себи повежемо како би добро у целини било јаче и отпорније, подржавајући се узajамно на начин који неће бити партијски нити уопште политички, који превазилази дводимензионално схватање света и историје, који укључује као главну – новозаветну димензију, која човека повезује с вечним. Ко се узда само у себе, духовно је слеп и нема изгледа на спасење, али га има онај ко се узда у Промисао и у Божју помоћ. Тај се не пита шта ће бити, јер је то већ објављено пре два миленијума, него се труди да достојно дочека оно што ће доћи. Бог обично чини добро нашим рукама, а на нама је да будемо што достојнији сарадници, за шта је потребно и духовно и етичко обнављање сваког човека.

Због толиког броја и облика кризних жаришта у данашњем свету и све веће актуелности кризологије не треба, наравно, ни ропгати, ни очајавати, нити се предавати, него треба упркос свему истрајавати у добрим мислима, намерама и делима, па и *радовати се* и уздати се да нас неће оставити Онај који своје не оставља.

Доброта нам је свима потребна. Корени добра, али и корени зла су, као што се зна, врло дубоки. Трајање те напетости, која расте, мери се еонима, али тај напон има границе пуцања, којима смо се као човечанство врло примакли. Судари каиновске и авељевске цивилизације, ратови међу народима и државама, као и све врсте сукоба од светских ратова до најситнијих личних зађевица, свде се на неуспешне насртаје зла и одолевање добра у сударима који се од искона воде на попришту људских душа (Ф. М. Достојевски). Да ли је боље да се правимо да је тако увек било и да ће тако увек бити, да смо само беспомоћни мали пасивни објекти, или треба да се запитамо где је наше место и наша обавеза у свему томе, свих заједно и сваког понаособ? То није питање избора најбоље идеологије, нити најбоље политике, нити најбоље странке, нити најбоље војске и оружја, нити најбољег земаљског вође. То је питање налажења најбољег у себи у датим околностима, у корењеном у начело ванвременског добра.

***

Једно од најважнијих питања у животу сваког појединца јесте питање јачине и *домета његове љубави* (да ли он воли само себе, или себе и своје најближе, или његова љубав обухвата оне коју су му даљи, па и врло далеки у простору, времену и друштву), а из тог питања изведено је питање *домета личног увида у прошлост и будућност*. За оне који су се определили за атеизам и материјализам, поглед у будућност често не сеже много даље од властитог отвореног гроба и, евентуално, судбине непосредних потомака. За верујуће хришћане оријентир у овим питањима је *Свето писмо* и, посебно, његова завршна глава о последњим временима. Овај осврт на савремени свет као предмет кризологије може изгледати неуобичајен по избору теме и по изнетим тезама. Међутим, овде сам само покушао да у светлу есхатологије изложим кратак преглед различитих појавних облика

данашње глобалне кризе и питања која заслужују да се над њима свако замисли ако није неповратно оболео од сада преовлађујуће идеологије либерализма. Они који је следе (из конформизма, опортунизма, корумпираности или, једноставно, из наивности или глупости), могу осуђивати оно што је овде речено – са згражањем и подсмевањем, јавно или по ћошковима, као некакав вербални испад заговорника теорије завере, али то је спрам значаја предмета неважно. „На подсмех одговорите осмехом” саветује Св. Николај Српски.

Ако је и сâм Син Божји био осуђен на смрт због наводног вербалног деликта, а после њега хиљаде исповедника истине, зашто би било ко данас одустајао од права, па и обавезе, да истраје у ономе што верује да је исправно упркос ограничењима које је неко самовласно прописао као политичку коректност не би ли друге ућуткао. Ако се после овог осврта макар једна особа јаче замисли над тим куда иде савремени свет и савремени човек у њему, у светлу сазнања данашње кризологије, а поготову у светлу јеванђељске есхатологије, онда ово излагање има оправдања и смисла.

Литература

- С. Аврамов. *Отус Деи, Нови крсташки поход Ватикана*. Ветерник, Нови Сад, 2000.
- С. Аврамов. *Трилатерална комисија: Светска влада или светска тиранија*. Ветерник-ЛДИЈ, 1998.
- М. Булатовић, *Невидљиви ланци: моћ непостојећег новца*. Београд: Лагуна, 2018.
- Ж. Видовић, „Криза и православље”. *Српски књижевни гласник*, 1993, бр. 11–12, 124–138.
- Гледајте да се не уплашите: духовни смисао нашег доба*. Приредили В. Димитријевић, Ј. Србуљ. Београд: Светило, 2003.
- В. В. Глуценко. *Введение в кризисологию. Финансовая кризисология. Антикризисное управление*. Москва: Глуценко, 2008.
- В. В. Глуценко. „Развитие методологии кризисологических

исследований и антикризисного управления (к 10-летию начала глобального системного кризиса 2008 года)” // *Бюллетень науки и практики*, <https://readera.ru/razvitie-metodologii-krizisologicheskikh-issledovanij-i-antikrizisnogo-upravlenija-14112275>.

Ю. В. Головки. *Современная кризисология и ее истоки*, <https://scibook.net/sotsialnaya-filosofiya-knigi/sovremennaya-krizisologiya-istoki-golovko-28228.html>.

Л. Н. Гумилёв. *Этногенез и биосфера Земли*. СПб.: Кристалл, 2001. *Экономска криза: порекло и исходи*. Ур. Часлав Оцић. Београд: САНУ, 2018.

М. Јевтић. *Живот језика: разговори с Предрагом Пипером*. Београд: Београдска књига, 2016.

В. Ю. Катасонов, *История как Промысл Божий*. Москва: Кислород, 2016.

В. Ю. Катасонов. *Религия денег: Духовно-религиозные основы капитализма*. Москва: Кислород, 2013.

Ђ. Кјеџа, *Русофобија*. Београд: Традиционална књига, 2018.

Љ. Кљакић. *Криза. Корисни идиоти и колапс Србије*. Београд: Печат и Фонд „Слободан Јовановић”, 2011.

Е. Г. Лопес, Э. Э. Сыманюк. *Кризисология и психология кризисных состояний*: учебное пособие. Екатеринбург: Изд-во Рос. гос. проф.-пед. ун-та, 2011.

Д. Микља, *Пре него што буде касно*. Београд: Лагуна, 2019.

Д. Мировић. *Русофобија код Срба 1878–2017*. Београд: Catena mundi, 2018.

Од Светог Саве до Ђерђа Сороша: школство у Србији на прекретници. Прир. Владимир Димитријевић. Београд: Хришћанска мисао, 2007.

В. С. Океанский, *Западноевропейская кризисология XIX–XX веков*, <http://ocean.ucoz.ru/publ/18-1-0-183>.

Ч. Оцић, *Криза смисла: крај рада или ново ропство? Crimen: časopis za krivične nauke*, 7, 2016, 119–127.

Д. Петровић, *Распети народ*. Нови Сад: Књижарница Зорана Стојановића, 2018.

П. Пипер. *Языковые аспекты глобализации в славянских странах // Глобальный кризис : межкультурные исследования. Т. 2*. Шуя: Шуяский государственный педагогический университет, 2006, 215–217.

- С. Радишић, *Неокортикални рад: Брисањем свести до «вечног мира»*. Београд: Војноиздавачки завод, 1999.
- Љ. Симоновић, *Спорт, капитализам, деструкција*. – 2. изд. Београд, 2014.
- П. А. Сорокин. *Кризис нашего времени: социальный и культурный обзор*. Москва: ИСПИ РАН, 2009.
- С. Стојичевић, *Мрежни рат против Срба*. Београд: Avala press, 2018.
- Г. В. Флоровски. *Есхатологија Цркве: Јеванђеље васкрсења*. Пожаревац: Епархија браничевска, 2017.
- О. Четверикова, *Завера папизма против хришћанства*. Београд: Света Русија, 2012.
- Н. Чомски. *Језик и одговорност: засновано на разговорима са Мицу Рона*. Ниш: Градина, 1994.
- Н. Чомски. *Нужне илузије: контрола ума у демократским друштвима*. Нови Сад: Светови, 2000.
- Е. Чудинова. *Мечеть Парижской Богоматери: 2048 год*. Москва: Лепта-пресс, 2005.
- D. L. Altheide. *Creating Fear: News and the Constructions of Crisis*. New York: Aldinede Gruyter, 2002.
- David M. Chapinski. For a Crisisology: Moving Forward with Certitude. Lessons Learned and Lessons to be Reinforced in Emergency Management, <https://www.tapinto.net/towns/south-plainfield/columns/guest-column/articles/for-a-crisisology-moving-forward-with-certitude>, July 5, 2013.
- Crisisology Group International: From crisis to sustainable growth... turning around organizations and communications*, <http://crisisology.com>.
- Naomi Klajn. *Doktrina šoka: Procvat kapitalizma katastrofe*. Београд: Samizdat, 2009.
- Mara Knežević Kern. *Vračev šegrt: Zeleni Trojanski konj 'održivog razvoja'*. Београд: Prosveta, 2019.
- Džon Kolman, *Hijerarhija zavere: Komitet 300*. – 4. izm. i dop. izdanje. Београд: Miba Books, 2017.
- Aurelio Peccei. Daisaku Ikeda, *Before It Is Too Late*. Kodansha USA Inc, 1985.

Мала сала Матице српске, 4. јул 2019.

Александар Петровић

АНАЛОГНА И ДИГИТАЛНА КУЛТУРА

Изгледа као да нема никакве нужности да постоји свет, или бар мисао не може да се пробије до ње, како је већ уочио Лајбниц чудећи се *зашто нешто, а не радије ништа*. Ово је посебно заострено у јудео-хришћанској култури у којој Бог ствара свет из *ништа*. Ако га је већ одатле створио, онда је ништа старије од њега и оно је на неки начин прави Бог. Ако је супстанција ништа и ако је нешто само његова травестија, шта је питање данас када се огледамо с овим светом? Оно које нас спасава лутања, разликовања и неразликовања *ништа* од *нешто*, привида истине и истине привида, једнако битног од неједнако различитог, расутих делова од сабране целине, питање које омогућава да се усмеримо оном што се збива испод вела. Ако не схватимо шта се заиста догађа, не можемо да видимо ни где смо сами. Обратно је такође истина: ако не спознамо себе, никада нећемо схватити о чему је реч. Тако свет постаје пренасељен правим опсенама и збуњен истинитим заблудама. То је права опасност, а не она коју доноси технологија вештаствених бића, сеоба народа, ратни сукоби, немаштина, епидемије и све друге пошасте јахача апокалипсе. Оно што стварно мори долази од збуњености која води ка ивици смисла и обрушавању у пећине из којих се тешко излази на светлост.

У овом свету увек заједно иду ствар и њена слика јер је природа светлости да се управо тако дели. Платон је знао да је главни сукоб између онога што јесте и онога што се појављује. Пред нама се та загонетка јавља у новом виду који није лако

схватити јер се највећим делом налази испод прага свести о непомирљивим супротностима. У овом тренутку сукоб је пред нама као сучељавање аналогне и дигиталне културе. У њему се преплиће оно што јесте да би увек било и то што није да никада не би постојало, и оно што никада неће доћи јер га никада није било. То је противстав нечега и ничега који се преплићу у непрозирним формама времена које их привидно повезују и развезују. Антагонизам аналогне и дигиталне културе извире управо тамо где се из *нешто* ствара *ништа*, а *ништа* се у травестији гради као *нешто*. Основна, најдубља равна сукоба је ко ће на овом свету овладати светлошћу. Дигитална култура покушава да оствари превласт тако што ће слику одвојити од ствари, а слици дати аутономију у односу на свет, и што ће у неком тренутку објавити да је она свет. У том тренутку нешто, бар у јудео-хришћанском свету, треба да се врати у ништа из кога је постало.

Да би се схватио тај контекст и објаснио темељни судар култура, прво треба рећи да аналогна култура постоји од најдавнијих векова. Она није обухваћена једним појмом јер је падом средоземног света на различите начине подељена, потискивана, ућуткивана, колонизирана и забрањивана. Најновији модерни и посломодерни начин њеног брисања из сећања је технологизована дигитална култура.

Почетни проблем у оваквом приступу савременом свету је да не постоји општа свест о аналогној и дигиталној култури и њиховој разлици. О њој се скоро не говори јер се сматра само видом „развоја”, а не критичним агоним овог света. Морамо на почетку поставити право питање шта је аналогна култура? Непосредно искуство аналогне културе има пре свега симболичну димензију. Да би то показао сумерски бог Мардук у руци држи шишарку као тајну аналогне повезаности која задире иза појавног света. Слично се може видети и на палати Дур Шарукин асирског краља Саргона II где на рељефу крилато божанство у равни својих очију такође држи у испруженој руци шишарку. Начин на који је држи испред себе, као неку апотропејску форму, говори да је реч о

тајни моћи. Другим речима, шишарка је главни симбол овог света и најбољи израз његовог аналогног устројства што бог Мардук на тај начин као радосну вест језгровито саопштава људима.

Аналогно устројство шишарке огледа се у њеном ритмичном прирасту основног градивног облика из чијих се помака у једнаким стопама изграђује спирална структура која призива ток времена, вечно враћање истог, најбољу сразмеру на чему и почива мисао древног Истока. И савремене анализе геометрије шишарке показују нешто слично, једино што се то у данас владајућој англосаксонској науци назива теорија хаоса, јер она из приземља индуктивног метода у аналогном реду види хаос, а механичком понављању ред.

I

Технологија аналогне културе може се добро схватити кроз модерно дело Николе Тесле. Он би се могао назвати и великим свештеником аналогне културе. У аутобиографском делу *Моји проналасци* он говори како је дошао на идеју обртног електромагнетног поља. Оно није дошло као плод „еволуције” технологије, већ пре свести која је способна за повезивања изван уобичајеног начина размишљања. Идеја је Николи Тесли дошла док је шетао по парку у Будимпешти са пријатељем Сигетијем. Док се полако ближио сумрак, Николи падају на памет стихови Гетеовог *Фауста* које он зна напамет. Данас нико не зна *Фауста* напамет јер како каже Сократ – „не пишем ништа, зато што писање исушује памћење”. Ми живимо у свету исушеног сећања у коме стога и нема блеска који Тесли долази кроз стихове:

*Сунце узмиче и дан умире,
А оно даље нови живот ствара
Ах што немам крила па да се рашире,
Да за тобом летим изнад земног жара!*

На равни појаве у овом стиху видимо Сунце које залази и посматрамо како пада мрак. У јединство заласка Сунца и падање мрака потпуно смо чулно уверени, али то је само појава. Помрачење је у аналогној сфери истовремено и буђење јер Сунце изван нашег чулног опажања наставља свој циклус, своје кружење и осветљава другу половину света. Да ли ће нешто бити мрак или светло зависи само од места посматрача. Ако се он налази довољно далеко, тада ће видети да су они истовремено јединство супротности. Зато Тесла схвата да не нестаје Сунце, него да наше опажање има своје границе изнад којих мисао може да узлети. Он то са Гетеом сматра уздизањем, бестелесним крилима разумевања целине ствари. Целину збивања разуме као обртно магнетно поље у коме се смењују мрак и светло, минус и плус у чему ће јединство супротности увек давати енергију: у истом тренутку прекид кола ће на другом месту бити спој. Енергија ће наставити да тече док магнетно поље кружи исто као и Сунце.

Теслина технологија обртног магнетног поља је аналогија кретања Сунца. То наравно није проналазаштво, пуки научни метод, већ средоземни неоплатонизам. Научни метод, којим се потом остварује ова идеја, овде је у служби алхемије која се на велика врата враћа у културу одакле су је протерале механичке филозофије. Тесла није проналазач као Едисон који својом домишљатошћу проба ово или оно, види да ли ради или не ради и на основу тога ствара неку направу чији смисао и последице не разуме.

Тесла више личи на свештеника који врши службу пред Сунцем и тој литургији диже технолошки храм. Он у парку штапом у песку као да црта тлоцрт свог храма. У његовом опису тог догађаја осећа се да он у мистичком заносу види шта се догађа у овом свету и у блеску просветљења даје технолошко тумачење онога што се збива и што ће се увек збивати. Основни догађај овог света је кружење Земље око Сунца, са свим последицама које из ове револуције следе. То је култура аналогије коју Тесла примењује и

у свим другим проналасцима. У њеном срцу је увек Сунце. Могло би се кратко рећи да је култура аналогна само уколико је Сунце у њеном средишту.

Алхемијско у овој Теслиној епифанији мотора (*motus* – кретање) јесте лет преко свих јазова које су механичке филозофије и просветитељство ископали између субјекта и објекта, природе и друштва. Теслин поступак можда је највиши склад лепоте стваралачког поступка. Обртно магнетно поље заправо говори о операцијама Сунца. Оно повезује оно што се чини далеко са оним што изгледа блиско, оно што изгледа велико, са оним што се чини мало. Тесла на тај начин превазилази привид и успоставља аналогије онога што људима изгледа потпуно неспојиво. На тај начин се ствара, односно преображава енергија.

Ако је неко делотворно извео Хермесове „операције Сунца”, онда је то Тесла који је повезао оно што у механичком обзору изгледа неумитно раздвојено. Непосредно гледано, он је заправо опток различитих циклуса небеске механике, што траје у различитим циклусима недогледни низ година, у обртном магнетном пољу свео на мању сразмеру времена, али је суштина привидног кружења (око) Сунца остала иста. То је заправо технолошко тумачење небеске механике. Обртно магнетно поље је ухваћени тренутак равнодневице, тренутни повратак и губитак равнотеже. То је основно дејствујуће начело на коме почива свет и у коме се небеска механика претвара у културу.

Овако можемо да практично схватимо шта је аналогна култура. Она је повезаност на којој почива свет, превазилажења понора неповезаности, одбрана континуитета, хармоније, скривена истина енергије. Проблем је што захваљујући механичким филозофијама то више не видимо, али уз Теслу можемо да поново покушамо. Није реч о коришћењу енергије, утилитарном и прагматичном приступу свету, већ много више о просветљењу и осећају практичног јединства свега постојећег које плива у енергији Сунца. Аналогна култура је пре свега

култура повезаности. Латинска реч *religo* значи повезаност, што говори да је религиозан само онај који је свестан повезаности. Теслин мотор је нова раван повезаности у којој се успоставља обредни однос са енергијом Сунца. Без свести о повезаности и њеног практичног остварења сама форма неког сакралног обреда веома мало помаже. Стога се данас религија добрим делом налази у Теслиним направама, што објашњава зашто су се оне толико прошириле по свету и зашто широко распрострањена електрична енергија представља обредну суштину изван које је тешко замислити данашњи живот. Наравно, капитал, који је непрекидна тежња да се афирмише *ништа*, електричну енергију је срзао до пуког средства којом се покрећу највеће лудости које се могу замислити, не увиђајући да смо и сами електрична бића, али то заиста није Теслина ствар. Тако су људи не схватајући електричну енергију оболели од њеног обиља, јер разлика болести и здравља иде кроз знање и осећај мере који оно даје.

II

Аналогна култура, основ свих старих светова, на овај начин присутна је у савременом свету. Стари се експлицитно, а ми имплицитно клањамо Сунцу. Нисмо у стању да се непосредно поклонимо Сунцу, већ само кроз травестију машине и на њу сведеног обртног магнетног поља. Нема ниједног старог света који темељ властите културе не налази у аналогiji. Све се старе културе слажу да постоји аналогija небеске механике, културе и људске душе. Оне у том погледу немају никакву сумњу. То је најбоље изразио неоплатоничар Тимеј (на кога се у *Основном начелу* осврће Лаза Костић). „Овај свет, отуда, један је због божанске везе аналогije” (*О природи света и душе*) или, ако бисмо још коренитије превели, „Овај свет је један због божанског окова аналогija”.

Заиста се ништа дубље и свеобухватније о овоме не може рећи јер се ту прозире сама савршена кружност света. Идеја овакве велике повезаности неминовно је у темељу светковина дана равнодневице које су одлика свих старих култура. У екстатичким прославама тренутка равнотеже повезују се „божанском везом аналогije” небеска механика и обреди одржавања живота да би се кретање небеских тела улило у пролећни тренутак обнове живота. Из те аналогije извире сам живот, а Сунце и Земља постају тела живота. Не може нешто што је у темељу живота бити неживо. „Нежива природа” је само једна несрећно заљуљана емпиријско-рационалистичка замисао без стварности. Током историје нема ниједне културе која би идеолошки напустила извор живота, осим наравно културе која као почетак прославља први јануар, произвољан дан земаљске моћи када су римски конзули ступали на дужност. Та ексцентрична култура то чини јер верује да ће *ја* из мишљења исцедити постојање и у складу с тим не мари низашта осим за себе.

У основи у свим сразмерама основних форми опажања, времена и простора, реч је о истом кретању, мотору, у коме се догађа обрт, инверзија смрти у живот. То и даје основни погон светковинама које га прослављају. Култура је на тај начин погон енергије у чијем средишту је Сунце. Савремена цивилизација је ту суштину изразила у највећем степену буквалности као мотор јер је њена *religio*, повезаност, идеолошки запала испод обзора аналогне културе.

Аналогна култура почива на инверзији и на њеном критичном тренутку који је катастрофа Бога који умире да би се родио. Реч „ката” у овој сложеници значи „потпуно”, а „строфа” значи обрт, дакле реч је не о некој пропасти већ о потпуном обрту. Катастрофа није несрећа, већ логика времена, а старе културе славе обрт, јер то је једини начин да се одржи живот. Катастрофа је неопходна да би живот текао, јер он иначе исцури кроз линеарни ток. Она је то обртно магнетно поље енергије живота.

Светковине повратка младог Бога константа су свих старих култура, у старом Египту Хорус се враћа на свет када савлада Озириса, ћерку богиње плодности Хад, бог доњег света, у пролеће пушта из подземног света, растргнути Дионис се поново рађа, такође и Атис у Сирији, или Исус који васкрсава из мртвих. Све се то улива у исту реку промена која се само на тај начин може премостити. То је обредна жртва која извире из природе ствари, као што зрно пшенице, како се каже у Јеванђељу, умире да би донело плод, јер нема другог начина продужења живота. Јабuka мора да се поједе, иначе иструли. Природа ствари је таква. Небеска механика, култура, природа, религија и живот стапају се тако у један неразлучиви аналогни склоп који само филозофија механизма може да дели на саставне чиниоце. Таква подела је могућа, али је бесмислена и то је само сурогат просвећености без икакве посвећености.

Обрт који доносе божанства равнотеже и инверзије јесте право охрабрење живота које долази када се чини да је смрт владар који никада неће сићи с трона. Зато аналогне културе славе циклус који се никад не завршава, као што се кружење Сунца, увиђају, сваки на свој начин, Гете и Тесла, не завршава онда када падне мрак. Зато аналогна култура нема страх од смрти, јер страх узмиче пред свешћу о цикличном реду догађаја. И смрт и живот су само инверзија Сунца.

У основи аналогна култура јесте борба за равнотежу – управо оно што више немамо и што нам недостаје више од свега у времену „врхунских резултата”. Она се бори на сваки могући начин да очува повезаност на којој почива равнотежа, па и по цену смрти Бога, али уз веру да ће се Бог поново јавити јер је све повезано, и управо из равнотеже васкрснути. То је небеска механика која се толико разликује од земаљске која ради то исто, јер земаљска револуција тежи да подражава небеску револуцију, и то унеколико успева, али разлика је што у њој нема васкрсења, већ само умирања. Небеска механика остаје по својој природи

одвојена од просвећеног убиства Бога у XVIII веку, где нема више васкрсавања, већ само историје.

Ако је нешто битно, онда је то равнотежа, коју у свету видимо као мартовску гама тачку једнакости присуства светла и таме. То је тренутак где одједном, а ми не видимо никакву нужност у томе, долази до експлозије живота, и пролећног раста вегетације. Технологија настоји да пролећни раст подражава „развојем”, али природно не успева јер не успева да нађе повезаност, већ само да наметне свој диктат. Пролећно оживљавање је више од живота, природа природе је натприродна, она је трансцендентна ствар по себи. Ако је нешто очигледно, онда је то да је *живот увек нешто више од живота*, односно да се не може до краја схватити јер тече кроз неухватљиви низ аналогнија и њихове инверзије у катастрофама.

III

Како су овим у најкраћем оцртани обриси аналогне културе, треба да покажемо и њену супротност. Начелно говорећи, схватити неку ствар, било коју, значи увидети њену супротност. Ако не разумемо супротност, не расклопимо ли појаву и не видимо од којих супротности се састоји, не можемо да схватимо о чему је реч. Супротност аналогној култури у чијем средишту је Сунце је дигитална култура.

Почетком XX века холандски сликар Мориц Ешер ликовно изражава природу дигиталне културе. Његове слике су по својој природи дигиталне, састоје се од истовремено алтернативних облика који су сучељени да би били различито опажени зависно од тога на који се усмери пажња. У њиховој комплементарности показује се дигитална структура света где се преплићу оно што јесте и оно што није при чему у истом тренутку све што није јесте, као и обратно. На једној од слика као што Мардук држи шишарку Ешер у руци има кристалну куглу у којој се огледа његов лик. Он

у руци такође носи тајну овог света, а она у контексту савременог света јесте кристална кугла у којој се одражава ево. Све илузије овог света почињу од тог на било ком заслону одраженог *ја*.

У самој шишарки коју држи божанство не огледа се никакво *ја* као у кристалној кугли. Зато је кристална кугла овог света осуђена на поделу на *ја* и *не-ја*, саму ствар и њену слику, док шишарка обухвата неподељену целину света. На тај начин аналогна и дигитална култура представљају супротности. Дигитална подела целине на два дела је могућа јер подела иде кроз *ја* које покушава да се покаже као основ равнотеже. Међутим, подела још увек не значи постигнуту равнотежу видова и делова. И још више, идеја равнотеже није од битне важности за дигиталну културу јер је њено постојање условљено идејом неповезаности која је оличена с идејом о *ја* које мисли и које цепа свет на *ја* и *не-ја* да би се у тој фисији ослободила нестишљиво агресивна радиоактивност савременог света.

Термин дигитална култура данас је добро познат јер се као мантра понавља од система образовања преко медија до политичких форума. Међутим, аналогну културу нико не помиње и не постоји јавна блискост са тим термином. Једино се у технологији зна шта се подразумева под аналогним уређајима. То су они који не преводe кретање, већ у њима енергија непосредно кружи и делује. Насупрот томе, дигитална технологија мора све покрете да преведе на свој језик и да делује из симулакрума, а не из саме ствари.

Аналогна култура је метаморфоза Сунца и отуда је свака аналогна технологија топла, њени склопови се загревају и можемо да их осетимо додиром. То изгледа као спољашња одлика аналогних машина, али она је заправо њихова суштинска одлика јер у њима, ма како испосредовано, можемо да осетимо Сунце. Топлота је основна побуда живота и у аналогним машинама зато још увек можемо да осетимо живот. Оне завршавајући посао који им је поверен ослобађају топлоту, додају још мало топлоте да би

живот могао да трепери. Оне се могу напипати, одзивају се чулима које их осећају, што само по себи говори да је свет још жив.

Брана Петровић, велики српски „песник који је грејао свет” на крају XX века у поеми „Градилише” то изврсно казује:

Паклени терор Пројеката и Скица:

Прокључаше ми Људи!

Сунце користи њихове очи

Да буде виђено на небесима.

Кад почне градња нико не умире.

Који се у исто време роде и умру пуни су Енергије.

Који се уместо да умру двапут роде –

имали су се раишта и родити.

Он погађа бит саме ствари јер показује да титански замах аналогне технологије ослобађа топлоту и све доводи до усијања. Његове песничке речи на неки начин доводе аналогну технологију у однос с обредима поновног рађања. Упркос „пакленом терору пројеката и скица” у изградњи овог света нико не умире, већ се увек поново рађа у Енергији. То је тајна два пута рођених коју је прави песник најбоље осетио.

За разлику од тога дигитална технологија се не греје, она је хладна, и не може се чулима осетити. Она само хипнотички заокупља поглед. У Ешеровој кугли постоји само оно што је у њој одражено. Она је „пала” култура која има само посредовани, рефлексивни додир са Сунцем. Може се схватити као симетрични одраз овог света, све оно што овај свет није. Њен основни смисао јесте да створи савршену слику и да ништа на свету не може да избегне да постане копија и да умре у својој слици. У дигиталној култури нема начина да нешто не постане копија самог себе. Тешко је да се томе измакне и на том плану заиста се води велика борба, пре свега за децу која сада под притиском дигиталне технологије постају одраз у кристалној кугли, слика деце, а не деца сама. Њих

слика усисава све док не изгубе додир с аналогним извором светла. Савршена дигитална слика је нека врста хладног надгробног споменика онемо што је некад био човек. Као када су фашисти терали Србе да сами ископају себи гроб пред којим ће их стрељати, и човек правећи своје дигиталне копије, вештачке интелигенције или химерична трансгена бића, копа свој гроб у којем ће завршити као слика у хладном одсуству свести о себи и свету.

Дигитална култура у основи има онолико везе са овим светом колико слика у огледалу са стварима. Она је повезана с човеком колико он обожава себе и колико је обузет култом огледала. Слика заправо колонизује свет и приморава га да себе види одвојено од природе ствари. Идентитет света непрестано се тражи и конструише у огледалу. Зато је огледало најопасније оружје, извор и узрок настанка дигиталне културе тако да смо данас сведоци дигитализовања света који се опсесивно огледа на сваки могући начин.

Дигитални свет је чисто, углачано и празно огледало. У њему се 0 пресликава и огледа у 1 у бескрајним низовима понављања да би се још једном потврдило да је *нешто* створено из *ништа*, или како већ каже Магбет да *сем нестварног ништа стварно није*. Дати исти статус 0 као 1 заправо је незнање шта да се чини и какве су последице таквог поистовећења. Ова два ентитета 0 и 1 демократски су изједначена у опису стварности. Проблем је само што из сфере дигиталног није могуће повезати 0 и 1. То је велико огледало у коме нестаје свака разлика онога што јесте и онога што није и где се слика гради као стварност. Оно што *јесте* приморано је да себе види као *није* и да присутност буде исто што и одсутност. Зато је дигитална технологија култура заборављања, а то се и практично показује јер у њену црну рупу привидног сећања улази све што је настало да би у неком тренутку нестало. Намера дигиталне културе је *damnatio memoriae*, потпуно и неподношљиво (о)лако брисање сећања. То је коначна ентропија хладноће која настаје деградацијом свих аналогних енергија.

IV

Дигитална технологија односно њен тријумфални поход почиње падом виле Кареги, која се налази на узвишењу поред Фиренце, у којој је Марсилио Фичино, „други Платон”, превео сва Платонова дела и окупио све мислиоце и уметнике који су створили ренесансу. За казну за тај велики и тежак подухват, он је потцењен у свим историјама филозофије, у којима се велико дело које је оставио уопште не разматра. А оно је најјачи извор и покретач ренесансе, јер је Фичино прегнуо да обнови и успостави изгубљену аналогну културу Средоземља. Падом виле Кареги, прецртавањем Марсилија Фичинија у историји западне културе, пала је обновљена аналогна култура. Њу је сменила друга ренесанса „трећег Платона” како је назван Френсис Бекон. Али његова хиперборејска ренесанса је потпуно супротног смисла италијанској.

На насловној страни његове књиге *Унапређење образовања* он је приказан с почасним натписом *Трећи Платон* око главе. Бекон је волео да га тако називају, али самог „првог” Платона сматра „брбљивцем” и у потпуности одбацује његов свет идеја. Све што постоји за Бекона је само оно што може да досегне метод индуктивног сазнања. Како овај свет није могућ без ослоња на свет идеја, Бекон је прегнуо да формулише његов сурогат у виду утопијске слике идеалног друштва описане у његовом делу *Нова Атлантида* која треба да замени свет идеја. Тај утопијски свет смешта на замишљено острво Бенсалем. Њиме влада краљ са скупштином, али ни он ни скупштина немају праву власт на острву. Власт се налази у рукама тајног друштва које је назвао Соломонов храм. То је заправо научно друштво у коме се знање претвара у моћ. Бекон му даје задатак да помоћу знања освоји власт над светом и да све напоре подреди том циљу. Храм се клања Великој књизи природе која је кодирана, а задатак науке је њено тумачење и декодирање. На тај начин се Бекон ослободио античке културе коју је Фичино хтео да обнови. Он не тражи склад с природом као

Фичино, већ научна оруђа да је покори. Када је тако свео знање на оруђе, он закључује да свет не почива на идејама, већ на три проналаска: магнетне игле, барута и штампе. „Прави ваљани циљ наука није ништа друго него да људски живот снабде новим проналасцима и добрима.” Циљ је *commodis humanis inservire*, служити људској удобности.

Бекон вели да полаже темеље не за неку секту или доктрину, већ за свестрану корист јер за њега знање је моћ, а не „аргумент или орнамент”. Корист и моћ су тако постале нова религија Храма који гради Бекон. Он то приказује сликом на насловној странци своје *Instauratio magna* на којој се симболично пореде велика географска открића и освајање природе сазнањем њених закона. Две колонизације он заправо спаја у једно где знање као наука и технологија треба да освоји и завлада земљама и народима, али и да савлада и подреди природу (у човеку и око човека) концептима користи и моћи.

Остварење ове визије он види кроз посвећено тројство проналазака. Барут ће послужити да се освоје земље и поробе народи, компас да се нађе пут до њих, а књига да овековечи надмоћ и ропство. Све је потпуно супротно од идеје италијанске ренесансе коју је енглеска до темеља срушила и заточила. Енглеска ренесанса по својој природи је утопијска, док је талијанска, Фичинова, конкретна јер је прегнула да свој циљ оствари не у Атлантиди, већ у Фиренци и на Средоземљу сада и овде. Бекон је окренут откривању простора, док је Фичино посвећен откривању времена. Зато је ренесанса севера све велике уметнике југа заточила у своје музеје. Био је то почетак рушења аналогне културе. Она је с оваквим намерама гушена новом науком индуктивног метода и нагомилавањем проналазака који своју вредност имају само у колонијалном контексту. Средоземље је колонизовано да се којим случајем Платонов свет идеја не би поново нашао на обзору и да „први” не би угрозио „трећег” Платона. Од тада је у европској култури идеализам погрдна реч. Наравно, последица тога је да

без приступа идејама светом се шири збрка, разорни немир и збуњеност.

У противставу две ренесансе појављује се плима механичких филозофија које виде свет као механизам. Галилеј ствара нову науку, напушта Фичинову ренесансу, због које је спаљен Ђордано Бруно, и окреће се Коперниковом механичком моделу кретања Земље око Сунца. Тај модел одговара одређеној стварности, може се тако гледати на ствари, ако је не схватимо релативистички да се Земља окреће око Сунца колико и Сунце око Земље зависно од референтног система. Проблем је што Галилеј изван коперниканског соларног контекста нуди слику космоса као механизма у коме постоји само механичко кретање. Одједном је машина постала објашњење за све појаве и на небу и на Земљи, све појавно редуковано је на механику.

На овом основу плима механичких филозофија запљуснула је европску културу и почео је да се ствара другачији оквир живота. Сва решења тражена су у сфери механике, све је морало механички да се разуме, да се постави и да се на тај начин решава. Када су умови огрезли у вековној испразној схоластици одједном приметили овај свет као механизам, помислили су да се и живот на земљи може схватити и уредити у складу с небеском механиком. Била је то добра идеја у оскудном контексту која је стога и уродила рђавим последицама. Рђаво је било што је одмах напуштена аналогна култура неоплатонизма да би се знање свело на дигитално пресликавање и каузалну повезаност узрока и последице. Ако је то владајућа и једина повезаност, ако аналогije немају места у разумевању света, онда је моћ природног закона, кодног кључа природе, много већа од саме природе која треба да таквим знањем буде „освојена” а њене „тајне” откривене. Дакле, не видимо више самосличну природу аналогне културе, самосличност као природу ствари, већ каузалну нит која везује различито, а нема никакав осећај за слично. Сличном није потребна каузалност, оно је увек себи блиско јер непрестано извире из аналогне везе.

На тај начин су механичке филозофије почеле да напуштају културу аналогија која полази од природе и постојано кружећи увек долази до ње кроз непрекинути низ сличности. Док аналогна култура гледа природу као начин сагласности сва три света, начин пресликавања идеја у појавне облике, механичка природу гледа издвојено и не допушта да њено пресликавање не подлеже механици индуктивног огледног сазнања. Сличност се своди на различитост, односно нешто може да буде узрок само нечега другог, а не себе самог, тако да је разлика једног и другог од пресудне важност за механичку слику света. Она мора да постигне ту разлику, а највећа је она између 0 и 1: мора да одваја, раздваја и дели да би одржала себе. А да би остварила привид да обухвата целину, своју супротност конструише у огледалу. Механичка дигитална слика уништила је италијанску ренесансну аналогну слику.

V

Бекон је нагласио у својој програмској Атлантиди да наука мора да буде у оквиру Храма јер да би се проширила у свету мора да постане и религија. Тако треба схватити долазак англиканске и лутеранске реформације које се шире упоредо с механичком сликом као један од њених видова. Мартин Лутер само после годину дана од објаве *Утомје* Томе Мора излази 1517. са својих 95 теза на основу којих своју нову религију одваја од Ватикана, а у ширем смислу и од Средоземља. Погубљењем Томе Мора њега следи Хенри VIII симболично кидајући везу англиканства са средоземним хуманизмом.

Лутер се надовезао на наратив механичке филозофије јер у његовом учењу личност више не игра битну улогу. У средишту његове утопије налази се света Књига, механички умножена да би се избегло посредништво Ватикана, тако да је морао да пригрли Гутенбергову механику. Од њега Бекон преузима идеју механичке књиге и ставља је у своје свето тројство културе. Насупрот томе,

у аналогним културама потпуно је јасно да свети спис не сме бити умножен механички. Тако он губи било какву светост. Међутим, Лутер је видео божанство у тој механици, у Књизи која својим механичким мноштвом треба да истисне посреднике. Он је у томе био сасвим несвестан опасности која долази и чему својом реформацијом отвара врата. То се врло брзо показало раздраженим одговором Ватикана који се мобилише и кроз противреформацију ступа у борбу за превласт религија.

Прескачући идеолошке и политичке равни сукоба, желимо да укажемо да се сукоб реформације и противреформације врло брзо пренео са конфесионалног на правну раван. Папа Павле III 1542. успоставља у Риму систем трибунала под називом Конгрегација Свете канцеларије инквизиције као стални скуп кардинала. На Тридентинском сабору настоји да се поврати чиста средњовековна прошлост и брани се угрожени ауторитет црквене хијерархије.

Како је лутерански одговор био чврст у свемоћном бесу Ватикан се окреће беспомоћним слојевима становништва да би на њима искалио одлучност своје беспривизне воље. У својим нападима ослања се идеолошки на књигу *Malleus malleficarum* коју су 1487. објавили доминиканци Инститорис и Шпренгер. Та најмрачнија књига историје човечанства која је у то време доживела 14 издања тражила је безобзирно истраживање вештица, пренос надлежности истраге на световне судове, увођење најсуровијих метода мучења.

Преки судови доносе пресуде против јеретика који као да се свуда налазе и вештица с неком аутономном снагом произашлом из односа са натприродним силама које не признају безусловну моћ Ватикана. Инквизитори неограничене моћи подвргавају тортури и спаљују чаробњаке и вештице које се опиру признању власти римског бискупа. Они су већ постигли успех у борби против елитне културе ренесансе коју су подредили себи и затворили у своје палате и музеје, али сада је непријатељ био народ кога је требало

спречити да се окрене другим средиштима моћи, али и да се врати природи и обредима њеног поштовања у којима су живели од памтивека. Зато је спаљивање било ничим ограничено и брутално. Процене колико је људи поморено у том противреформаторском заносу веома су различите зависно од тога за коју се установу и ког наручиоца раде. Вероватно се највише може веровати Марији Гимбутас, професору са универзитета UCLA у Калифорнији која је проценила да је за око 250 година спаљено или на други начин уморено око 9 милиона жртава. То је био незапамћен напад на саму природу ствари који се испољава у чињеници да су жртве биле махом жене које су страдале у дивљем, неконтролисаном, квазирелигијском ријалитију по градским трговима.

На савременим гравирама можемо да видимо читава поља прекривена небројеним крстовима за које су везане жене које живе горе. Жртвама су уста била затворана посебним гвозденим направама које су спречавале да из њих изађе било какав глас. Тако је хорovima омогућено да док оне горе они певају богоугодне песме. На другим гравирама представљена је истрага вештица у казаматима чему инквизитори очито прилазе веома студиозно. Уз њих се виде оруђа која су направљена управо за потребе њихових истраживања. Као што се развијају инструменти да се дође до научне истине, тако су с једнаком страшћу дизајнирана средства да би се дошло до религијске истине. То су различите направе које су прављене да тачно задовоље потребе истраживача. Очито да се до религијске истина тада није могло доћи другачије него посредством механичких алата.

Из тога се може схватити да је религија почела да се снажно ослања на механику. Данас кроз историју облика тих инструмената можемо да пратимо експлозију развитка механизма. Они су опредмећење механицистичке филозофије, новог механичког погледа на свет и није случајно што је њихов колонизаторски потенцијал прво примењен у истраживању вештица, а после и на освајање колонија у новом свету где је Бекон већ подигао свој

утопијски Соломонов храм. Тако се до краја руши фирентинска ренесанса, а кроз то и сам неоплатонизам из кога извире.

Био је то стварни долазак механизма и тријумфалне владајуће механике која се уздигла изнад човека. У замаху инквизиторског жара друштвена клима се мења подгрејана обрачуном с протестантизмом и ђаволом који се види свуда и у свему. Међутим, врло брзо и протестанти који су у први мах нападнути почињу и сами лов на вештице које спаљују не с мањим жаром него римокатолици. Одједном сви почињу да спаљују вештице. Губила се граница стварности и привида. Свет је преплављен фантазмима и људи на велика врата улазе у виртуалну стварност. Није било никакве тешкоће да се поверује да је оптужена вештица претходну ноћ провела на Кавказу са ђаволом и да је следећег дана заразила мноштво људи. Данас би јој сигурно приписали ширење вируса, али терминологија тог времена била је формално, мада не и суштински другачија.

Непријатељ је био одређен једним именом, заједничким за све, Сатана, и цркве су се у пуном замаху обрушиле на њега. Бориле су се против његовог зла, не примећујући и потискујући да саме шире зло и пустош, да отварају недогледни низ разарајућих ратова. Да се то не би видело, инквизитори манипулишу кривицом, пребацујући је на сељацима и жене, побуњенике и чаробњаке. На тај начин Европа је ушла у стално опасно, ванредно стање, које на различите начине траје до данас. „Чаробњака је свуда на хиљаде, а многе се брзо као гусенице у нашим вртovima... Зло се шири из дана у дан, а несрећна пасмина множи се на све стране.” Инквизитори објављују да су јена трећина хришћана прикривени чаробњаци.

Николас Реми, француски инквизитор и писац књиге *Daemonolatrieae libri tres*, наводи да је између 1576. и 1606. лично послао на ломачу преко хиљаду жена. Та књига је преведена на многе европске језике и у њој може да се види драма целог тог сукоба који је бацио у ватру и у дим завио европски свет. Немачки

хуманист Ф. Спе у свом *Cautio criminalis* (1613) каже: „Мучење је напунило Немачку вештицама и показало да је она пуна нечувене злоће... Што још сви нисмо признали да смо чаробњаци, то је само зато што сви нисмо били ударени на муке.”

Фантазми су се мешали са историјом, она је постајала виртуална слика која се конструисала у складу са орнаментима моћи. То на први поглед изгледа чудно, готово несхватљиво, јер се идеолошки не може разазнати зашто су вештице завађеним странама биле исти, главни непријатељ. Разлог се може потражити у цивилизацијском вакууму који се појавио у том сукобу јер су протестанти потпуно одвојили духовни и световни живот. Они су суочавање са собом заменили бруталним обрачуном са својом супротностју, својим ликом у огледалу, вештицама и чаробњацима. Тај замах прогонитељске ревности требало је и једној и другој страни да учврсти легитимитет. Тако да су се појавили заједнички непријатељи и самим тим заједнички афинитети. Појавио се заједнички именитељ обе стране. И једни и други, и реформатори и противреформатори имају заједничку страст за механиком. И једни и други развијају механичка средства и у томе налазе историјски компромис.

Од тада се усавршавају разноврсна механичка средства, механички начин размишљања се шири и долази тотални напад механизма на живот оличен у инквизицији. Живот се повлачи, појављује се криза и неизвесност, одвајање од природе. Природа је под сумњом јер се у њеним тамним шумама скривају последња прибежишта религије природе, подједнако мрске римокатолицизму и протестантизму. У таквој празнини почиње лагано али неумитно нешто што данас зовео технологија. Технологија је историјски компромис на штету природе постигнут између римокатолицизма и протестантизма. Она је прави победник верских ратова и једини излаз који је нађен из њих.

Тако се неоплатонизам коначно смењује механичким филозофијама. Долази до великог лома у слици, мења се и однос

према човеку и према природи. Док је фирентинска ренесанса, на чијој културној основи је Коперник развио свој систем, по својој бити хелиоцентрична, енглеска ренесанса, римокатолицизам и протестантизам, који једнако почивају на механизму, по себи су геоцентрични. Исак Њутн је пружао велики отпор и покушао да направи синтезу неоплатонизма и механичке филозофије. Али он у томе није успео јер су га његови ученици пренели нама као икону механичности космоса без обзира што неоплатонизам и пракса алхемије обухватају највећи део његовог рада. Неки мислиоци после Њутна, као што је рецимо Руђер Бошковић, наставили су да пружају отпор механизму, егоцентричном когнитивном *ја* и енциклопедизму, али то није могло да промени основни ток. Механички погон је овладао европским светом у XVII веку и почео да се шири у свим његовим токовима. У том тренутку јављају се и обреди иницијације из аналогне у дигиталну културу. Они се најбоље виде у филозофији Ренеа Декарта.

VI

Рене Декарт, знаменити француски рационалиста, измишља *ја* које мисли. Та досетка је упропастила европски свет у следећим вековима, јер су Европљани поверовали да су они то *ја* и да они имају капацитет да као *ја* које мисли стварају постојање, из мисли материјализују стварност као што је то у прошлом веку чинио Саи Баба. Била је то невиђена магија, до тада неизведени хокус-покус који је зачарао филозофију и идеологије и религије. Личност је побркана са *ја* и сви су почели да замишљају да су они сами неко *ја*. Никада није било толиког поистовећења с филозофијом као у таквом рационалистичком кључу. Нема никога ко ни онда ни сада не верује да је *ја* које мисли, не схватајући да је *ја* само инвенција несрећног француског филозофа. Он је осмислио најмоћнију машину коју је свет до тада видео, ону која претвара *cogito* у *esse*, мишљење у постојање, субјект у објект. То је онај филозоф који је

у средиште координатног система ставио 0 да би до краја објавио рат неоплатонизму у чијем се координатном систему у средишту налази 1.

У том тренутку имамо дигитални свет – *ја* који мисли и *не-ја* које не мисли. То је неки објект односно неки предмет према коме делује *ја* који је субјект, неку врсту 1 и 0. Субјект свој субјективитет стиче управо мишљењем и онда неминовно напада објект трудећи се да га колонизује („сазна”), да га подреди и да докаже да је он спрам њега 0. Тако се ушло у дигитализовани свет *ја* и *не-ја*. Појавио се бинарни пар супротности и биће потребно релативно кратко историјско време да га доживимо у неком конкретном виду. Пушкин на једном месту каже: „Ми сматрамо себе јединицама, а свет нулом”. Он је тиме најбоље изразио суштину дигиталног света. Ми смо јединице, свет је нула. А зашто је свет нула? Зато што је само предмет нашег мишљења. Ми проучавамо законе природе да бисмо себи подредили природу, а она је свакако нула јер је *cogito* резервисан само за *ја*. Да је за декартовско *ја* природа заиста нула можемо се лако данас уверити док дишемо загађен ваздух, када пијемо прљаву воду, једемо затроване плодове... све је то постало нула јер је *ја* по својој природи тако направило. *Ја* и *не-ја* немају ништа заједничко, они само механички опстају заједно према програмским циљевима које је механичка филозофија поставила и који се сада остварују у дигиталном контексту.

У аналогној култури основ је само оно што можемо да повежемо, а никако не оно што је неповезано и што не видимо како да повежемо, као што је 0 и 1. Како се та два ентитета не могу повезати, остаје једино да се с њима прави конструкција слике света. Аналогна култура зато уместо апстрактног *ego cogito* има тачку равнотеже кроз коју продире у сам догађај, док дигитална само описује догађај низом јединица и нула, које одговарају логици бинарног кода. Али се док описује све више исписује из света. Људи и свесно и несвесно прихватају дигитални свет –

допада им се да буду *ја* које мисли јер тако немају никакве обавезе према свету. И тако се упуштају у пустоловину наметања свог *ја* времену и простору, и почињу да једнако освајају историју као и природу, да пустоше континенте и да њихове становнике доводе до нуле. Свет као све и светло нестаје и остаје само свет сведен на објект или *не-ја* јер им се чини да је много лакше живети у слици него у стварном свету. Док аналогни неоплатонизам у свему види живот и његову повезаност, дигитални умртвљује живот где год га види свдећи га на беживотни објект или „мање вредни” живот. Тако свет више нема разлог постојања у себи, једини разлог свега је его cogito, ван њега нема ничег. У томе се види унутарњи сукоб и суноврат дигиталног света.

На овим претпоставкама дигиталне филозофије, ширења механичких средстава за мучење, Декарт је конструисао аутомат чија реплика се и данас излаже по музејима. То је аутоматски писар који користи механику, систем зупчаника да би *изгледало* да пише. *Изгледати* је суштина дигиталне механике. У вакууму инквизиторског механичког разарања живота, једина прилика која је остављена животу јесте да се сведе на аутомат. Човек треба да се понаша као да ради оно што треба, али чувајући се да не додирне аналогно језгро догађаја. Он је обавезан да глуми своје постојање, да се претвара пред собом и другима, да повећава растојање које га дели од другог човека, не налазећи никакве аналогije у свету и живећи до краја сингуларитет, илузију о постојању одвојеног *ја*. Други је мој пакао, што би рекао Сартр, други је нула.

И данас се опустошени живот замењује вештачким направама, које желе да на себе узму привид човека. Свет је опкољен Софијама, Блејд Ранерима, Франкенштајнима, Пинокијима и осталим механичким персонама које су пренаселиле овај свет, све се више шире и узносе оде својој „интелигенцији”. На тај начин је дигитална култура отворено исказала своје право на овај свет и намеру да га замени виртуалним одразима. Стога више не живимо, већ конструишемо овај свет кроз дигиталну свест. Аутомати не

би могли да настану да дигитална култура није извела преврат и уздигла се као нови олтар одвојеног *ја*. У сржи Декартова филозофија, *ја* које мисли, само је до краја огољено и до апсурда доведено решавање старог проблема *filioque* у коме механичко *ја* стиче историјски примат не само коначног технолошког већ и теолошког решења. Цена те религије која је нагласак ставила на Сина, а заборавила Оца јесте излазак из света или, како би се данас рекло, карантин.

Тога је изврсно био свестан Доситеј Обрадовић који у огледу „Је ли човек макина, или није” уочава да је механика заправо човек који је изгубио словесност. Чак се може сагледати пропорција да што је машина савршенија, човек је бесловеснији. „Морално пак”, каже Доситеј, „назива се такови човек макина којег словесни разум и слободна не управља воља; него све што чини из обикновенија, или из неке владајуће страсти чини. Следоватељно себе као словесне душе лишена показује.” Ово је велика одбрана човека који је ослоњен на словесност, а не на механизовани *сogito*. Таква Доситејева побуна такође је српски устанак, ратно стање с просвећеним концептом који је изразио Ламетри слогом човек-машина. Доситеј одбија „да је човек самовештна макина” и побија оне који су с пиједестала „прогреса” „његов словесни разум и слободну сматрајући вољу, то као нешто нерасудно и човеку непристојно и недостојно, одрицали и одметали”. Био је заиста сам против струје која нас сада носи као поплава. Једном речи, механичко је све оно што је својом вољом лишено духа и тако се свело на подражавање „које по својему внутерњему сложенију исполчњава правилно и точно нека дела. Као различити часовници или сати; и као у Бечу дрвена рука која пише; и дрвени човек који с крајњим искуством ‘даму’ игра, и не да се преварити”. Доситеј стога не може а да не уздахне „ево како словесни људи себе самовољно у бесловесне машине претворавају”! јер се тако човек несвесно претвара у слику.

Доситеј стога не може а да не уздахне „ево како словесни људи себе самовољно у бесловесне макине претворавају!“ јер се тако човек несвесно претвара у слику. Технологија је апотеоза двојника и њен исход је удвајање овог света. Све остало је само изговор и када се све сабере технологија је само производња великог огледала. Треба направити савршени дублет који ће једноставно да се понаша у складу са механичким правилима у којима је дата надмоћ дела над целином. То је свесно рушење аналогне културе и колонизација Средоземља, а посебно Балкана који вековима не могу да се отму мантри *cogito ergo sum*. На тај начин уместо света добијамо огледало. Религија огледала је заменила религију крста.

Та транзиција постала је коначно очигледна током прославе Васкрса 2020. Она је изведена као blitzkrieg јер је под видом одбране човека од вируса 25. марта затворена Црква Светог гроба у Јерусалиму, иако се и поред бројних епидемија то никада раније није догодило. У њен олтар је, као да то припрема, већ 2018. ушла дигитална камера која је снимила плаштаницу која не сагорева у пламену Благодатног огња, најјачег сведочанства православне вере и чуда божје присутности. Пламен се нестворено пали само на Васкрс у присуству православног патријарха, али после уласка камере његова трансценденталност је дигитализована и пренета као слика упоредо с аналогним преношењем од свеће до свеће. Из Светог гроба изашла су заједно два огња, аналогни и дигитални, који су се ширили сваки на свој начин. Авиони који су га раније носили православним земљама овог пута нису полетели, али зато је на медијима поред осталих тривијалности *као куриозитет* могао да се погледа и Благодатни огањ. Тиме је поред божанске он попримио и виртуалну природу или традиционално речено, узета му је душа јер она може да буде само аналогна.

На том темељу одједном је дошло до потпуног слагања источног и западног хришћанства. Васељенски патријарх Вартоломеј је наредио да се затворе сви храмови и манастири

Цариградске патријаршије по свим земљама. Римокатолички папа 12. априла држи ускршњу мису у празној Базилици Светог Петра у Риму. Недељу дана касније 19. априла руски патријарх служи такође у празном храму Христа Спаса у Москви говорећи о „страшној болести” и „неучествовању мирјана”. Тако исто поступа српски патријарх у пустом Храму Светог Саве у Београду позивајући при причешћу „да будемо ипак обазриви, отворите лепо уста”. Заборављајући да су ту због победе над смрћу, коју ништа смртно не може да угрози, они као да су одједном постигли пуно вековима недосегнуто јединство, измирени и уједињени у опрезном страху од вирусне смрти. Међутим, та сагласност је плаћена екскомуникацијом народа и напуштањем Светог духа под притиском духа времена. Васкрс 2020. био је практичан прелазак на унију цркава, али не у животу, већ у празнини у којој се изгубила разлика источне и западне цркве јер је нестало храмовног јединства Бога и народа. Јерусалим, Цариград, Рим, Москва и Београд испред победоносног вируса повукли су се у дигиталну пећину.

Видело се у том тренутку колико се теологија ослања на технологију и колико се креће у јединству с њом. То можда изгледа добро јер је технологија сагласила оно што теологија вековима није могла. Пред страхом од вируса остварен је потпуни консензус не само две конфесије већ изнад свега теологије и технологије. Оне су се сложиле јер имају исти циљ – комуникацију (лат. *communicatio* – срп. причест). Проблем је што је у том изнуђеном јединству заснованом на страху скривена разорна противречност јер *religio* значи повезаност, надилажење појединачности, а технологија своје повезивање, *communication* може да оствари само у егоизованом и атомизованом свету. Религија тражи поистовећивање личности и света, док уколико су човек и свет одвојенији, утолико је технологија делотворнија и обавезујућа. У таквој антиномији поистовећења теологије и технологије, која је још више повећала превласт привида, народ се нашао изван. А по свему судећи и сам Бог.

То раскидање завета догодило се јер је на литургији у престоним храмовима Бога и народ повезивало свевидеће око дигиталне камере. Све ове службе догађале су се због камера и да би оне пренеле религију као слику. Гледање телевизије на тај начин постало је литургијски обавезно и кроз око камере све цркве су неосетно прешле у виртуални свет. Технолошко око је на себе узело улогу Светог духа и народ се тако нашао одвојен непробојним дигиталним зидом у који може само да звера шта раде свештеници, али не и да учествује. Он заправо не може да се причести што је суштина општења с Богом због чега Црква и постоји. Када је српски патријарх у поноћној литургији 18/19. априла изнео путир да причести свештенство у храму, камера се истог тренутка окренула од њега и дуго стајала мртво уперена у једну од икона. Она једноставно није могла да издржи тренутак причешћа, јер она је споља, изван самог догађаја, пука слика. Слично је било и у Москви, само што је ту камера побегла у даљину, а онда се дигла ка куполи.

Први пут су у храму само свештеници и дигитално око, лицем у лице. Теологија спрема технологије. И као резултат тог суочавања први пут владајућа религија постаје виртуална. Када је народ екскомунициран она заправо и нема другог избора него да блуди између 0 и 1. Камера је ушла у олтар да би вршила директан приказ „страшних Христових тајни”. Када је она у олтару, све друго је изван. Сада више нема тајни, а нема ни религије, све је снимљено и постало спектакл, али не за народ, већ за масу. Верни народ седи код куће и гледа литургију као и сваку другу атракцију, враћајући или убрзавајући сцене, мешајући их с рекламама или филмовима и вестима. Религија се свела на дигиталну слику коју је технологија узела под своје, као сваки други индустријски производ, претварајући је у још један погон креативне индустрије. То је технологована религија, религија технологије. Неосетно екскомуницирана, одвојена од народа религија је постала обред без душе, само слика.

То је потпуно ново у традиционалним религијама, али већ одавно постоји у новим виртуалним религијама вештачке интелигенције. Сада су врата широм отворена за улазак нових дигиталних култова. Христ ће у дигиталном свету други пут доћи можда као холограм или нешто слично. То је лом космичких размера, урушавање аналогног света. Народ и не слути да је „обредом на даљину” преварен јер је „образовањем на даљину” научен да не разликује стварност и слику. После симболичног пада аналогних религија дигитална колонизација света је незадржива. Када од света остане само виртуална слика, можда нико и неће приметити да га више нема и да је остала само постапокалиптична дигитална празнина.

VII

Из овога није тешко закључити да су теологија и технологија неразлучиви склоп. Технологија није секуларна ствар, већ настаје као историјски компромис римокатоличанства и протестантизма. Суштина технологије није техничке природе, она је резултанта сукоба и договора у оквиру европског религијског клуба, Суштина технологије није техничке природе, она је резултанта сукоба и договора у оквиру европског религијског клуба, између римокатоличанства и његове привидне супротности протестантизма. У основи договора лежи идеја да људски живот треба да буде лакши тако што ће да утоне у слику. Старање о животу напуштено је у име бриге о слици. Компромис је механички его којим божји син постаје људски син, *filioque* лутка. Идеја је да јесмо само у оној мери у којој нисмо, односно да све што није јесте. Религија се претвара у механичку филозофију, а она у технологију. Тако је у великој тензији и историјском компромису настао модерни свет у коме је аналогна култура потиснута и одбачена док је дигитална кренула у велики поход.

На том путу, да се приближимо његовом крају, амерички магазин *Time* 1982. године доноси објаву победе дигиталне културе јер за човека године без икаквог устезања проглашава персонални рачунар. Дигитална персона појавила се у облику рачунара да би се свима јасно објавило механичко *ја* које мисли. Човека више нема на насловној страни, он је одгурнут у страну, а субјективитет припада слици која је попримила одлике користи и ефикасности како је већ зацртао Френсис Бекон.

Годину дана раније 1981. појавио се последњи спис аналогне културе. То је *Речник технологије* чија објава је управо 1982. забрањена јер је проносила аналогну идеју у дигиталном свету. Зашто *Речник технологије* носи крст последњег аналогног списка? Зато што је апокалиптично дело које програмски открива технологију као огледало – за њега је апокалипса управо огледало; у целини је калиграфски исписан руком да би напустио механички его и показао повезаност слободе и аналогног духа; критика технологије, апокалипса огледала, до краја је доследно изведена, јер је слободном руком Ганди ослободио ум – вечност кружења ослобађа мисао јер неспутана рука тка речи да би одбранила ум од механичких одраза; илуминисан је као српски средњовековни рукопис да би показао аналогију премодерне и постмодерне културе; из истог разлога написали су га аутори који се нису потписали јер се тиме напушта Декартова илузија *о ја* које мисли. Тај речник је одбрана аналогне културе јер су сви појмови у њему циклично повезани. Они круже јер речи супротног значења у кругу смисла значе исто. Када то схватимо, то је крај бинарне дигиталне логике, где почетак значи једно, а крај друго. У *Речнику технологије* почетак и крај се налазе у идентитету, као што се и наш живот у сваком тренутку налази на почетку и на крају.

На тај начин овај спис је устао против рационалистичке енциклопедијске идеје да је модерни свет превазишао премодерни, утопијска Атлантида надишла средоземне и балканске обреде равнотеже. Иако се у механизваном свету

уврежило мишљење да се светски дух неопозиво котрља ка невиђеној будућности напуштајући „застареле” форме, *Речник технологије* без комплекса наметнутог духа времена на премодеран начин промишља постмодерену технологију и тиме афирмише аналогну културу у тренутку када дигитална почиње да преузима апсолутну власт.

Данас је избор сасвим јасан. С једне стране је шишарка и Ешерава кугла, неоплатонизам и механизам, свет идеја и *ја* које мисли, *Речник технологије* и *Тајм*, човек и персонални рачунар. Ганди и Софија. Оно што припада човеку је његов последњи избор у свету где је Син човечији постао лутка, а механика на себе навукла лепо женско тело Софије која слатко прича и привлачи својом вешто програмираном интелигенцијом. Она је усавршени Декартов механички писар, постмодерна технологија која мисли и отуда постоји, реклама за вештачку интелигенцију која због циљева којима би требало да служи не би уопште морала да се појављује у антропоморфном телу. То што га има показује јасно да није циљ служење већ господарење. С друге стране имамо Гандија који је устао против тираније и донео слободу овом свету. Другим речима, или ћемо ослободити руку или ћемо се подредити механичким средствима која све раде уместо нас до те мере да ми више нисмо потребни. Уколико је избор усавршавање механичких средстава мораћемо да пристанемо да се спојимо с њима да би настало химерично тело које ће носити механизовано *ја*. Софија дели улазнице за нови свет спектакла, а Ганди је неко ко даје само истину, слободу и правду. Он даје непосредне квалитете јер нас је по први пут у историји уверио да личност може да победи целу империју. Личност иза које нико није стајао, осим ње саме, у моралној вертикали снажније и од империје механизма. И ако нешто може да буде јасно, јасан је онај избор пред којим се налазимо.

VIII

Оно пред чим се налазимо заоштрено се разјаснило доласком вируса корона. Он није непознат технологији јер је у Америчком патентном заводу (USPTO) патентиран два пута – прво 2007. (US7220852B1), а потом и 2018. (US10130701B2), док је у Европском патентном заводу (EPO) патентиран 19. новембра 2019 (EP3172319B1). Први патент је мотивисан овладавањем узрока SARS, а други и трећи инфективним бронхитисом. Није при томе битно да ли припадају истој фамилији као и вирус корона из Вухана, већ је довољно да уочимо да се технологија врти око овог вируса који је уздрмао свет, али и да њена реакција није показала надмоћ која се од ње очекује. Супротно томе, појавила се немоћ постмодерне културе преко мере уљуљкане у беконовске визије знања као моћи и владавине човека над природом. Она више нема ниједну чврсту тачку, а *ja* које мисли најмање може да му буде *ens certum*, чврста стена како је Декарт обећавао. Технологија као персонификација когнитивног *ja* показала је да нема снагу да очува друштвену и цивилизацијску равнотежу. Једино што је могла да понуди је само дигитална реакција на глобални вирус. Тиме је показала да јој није јасна разлика, на коју је указао Кант, сто стварних и сто измишљених талира.

Борба са овим вирусом која се замахала постала је генерална проба освајачког похода дигиталног света. Случај Корона је тачка преокрета, мистерија преласка аналогног у дигитални свет. Друштвени одзив на њега је својеврсни покушај преврата, биополитички *blitzkrieg*, државни удар, револуција, све у једном. У овом веку било је у правилним размацима и других вирусних пандемија. Све су се оне јављале у тренуцима када се повећавао степен присуства технологије у свету и у складу с тим висина нових захтева које је она постављала пред човека и његову природу. Последња се суштински не разликује од претпоследње, свињског грипа којим је 2009. само у Америци било заражено 60 милиона

људи, а 300.000 хоспитализовано, већ по дигиталном интензитету. Избила је у кинеском граду Вухану који је ујединио специфичну кинеску биополитику коришћења природних ресурса (највећа пијаца мноштва природних врста) и нову 5G дигиталну мрежу (најбржи пренос података најснажнијим зрачењем) којом је цео град покривен. Ова нова технологија нема много везе с људским потребама, већ с комуникацијом „интелигентних” машина. То је најбољи знак да се решења траже једино у дигиталном свету. Основни проблем је што је Кина напустила конфучијански и кренула на беконовски пут. Тако је изгубљена мера, уместо Конфучијеве средишње хармоније на делу је Беконово знање као моћ. Стварају се технологије за све бржи проток података, иако је стварна људска потреба пренос само неколико аналогних порука: љубав, мржња, страх, стрепња, радост, нада... Све остало је дигитални вишак. Комбинација биополитике и нове технологије учинила је у магновењу Вухан (и целу провинцију Хубеј) поприштем мегаизолације 56 милиона људи. А то је само почетак јер логика догађаја води изолацији свих осам милијарди људи, односно, тачније говорећи, изолацији света од самог себе. То и јесте циљ дигиталне технологије и домет идеје одвојеног ја. Вирус корона је показао да је свет постао само слика. Из *нешто* је створено *ништа*.

Преобиле било природних извора или електромагнетног зрачења, одсуство мере, болест је сама по себи. Овде је само реч о другој равни електромагнетног зрачења коме су људи веома подложни јер може да се претвара у слике које имају својство, као и свако огледало, да управљају њиховим понашањем. Покорност дигиталној мрежи очита је на целој друштвеној вертикали у чињеници миграције у дигитални карантин. Од римокатоличког папе који се повлачи из света и проповеди држи преко интернета да би потврдио моћ дигиталне религије, преко система образовања који се окреће дигиталним комуникацијама, до радног процеса који се колико је могуће измешта у дигиталну сферу, све се

одједном нашло на дигиталном тлу. Сва површност постмодерне културе као да је једва чекала да започне дигиталну сеобу, напусти аналогни свет и да се затвори у дигиталне резервате. Људи су својим страхом заточени у дигиталној пећини и приморани да везани гледају анимиране сенке исто онако како је описао Платон у *Држави*. Чини се као да је вирус корона дао коначну побуду, рекло би се стартни знак за надолазак дигиталне културе. Услов њене победе је губитак памћења јер површност није могућа без превласти заборавља. У том смислу свака технологија је нови вео који чини истину још непрозирнијом и обмотанијом у завоје до те мере да изгледа као мумија која се презриво одбацује да би се сав живот видео само у сваковрсним сенкама сенки.

Међутим, како је Платон уочио ипак неки зрак светла којим случајем допире и до пећинске таме. Отуда се сећање на аналогни свет не може избрисати. Њега чува сама природа ствари која има разлог свог кретања у себи. Дубину сећања у овом погледу најбоље сублимира Ојлерова формула која језгровито описује пут сунчевог зрака кроз аналогни идентитет овог света.

$$e^{i\pi} + 1 = 0$$

Већ на први поглед уочавамо да је то формула велике равнотеже. Уочено је и да је то најлепша и најмисаонија формула коју је људски род после Питагоре могао да смисли. Као таква она је најјача одбрана аналогног света, својеврсно разбијање дигиталног огледала јер исказује највиши облик повезаности. Она спаја темељне бројеве e , i , π , 1 и 0 с основним поступцима сабирања, множења и степеновања, као и најважнијим односом једнакости. У томе је дата целина света јер се тако, оно што је најбитније, повезују 0 и 1 да би се тиме у јединству супротности очувала повезаност. Неповезани 0 и 1 су неминовно распад система.

Математичар Бенџамин Пирс је још у XIX веку указао да је Ојлерова формула „апсолутно парадоксална; не можемо је схватити, не знамо шта значи, али смо је доказали и отуда знамо да она мора да буде истина”. Следећи Тимеја у њој ћемо препознати „божански оков” аналогија. Она описује нашу парадоксалну позицију у кругу јер је и сам круг парадоксалан – свака тачка на њему је идентитет почетка и краја, настајања и нестајања, живота и смрти.

Формула каже да је e подигнуто на i , имагинарну јединицу комплексних бројева, пута π , плус један заправо нула. Тиме је све речено јер преко ње долазимо до идентитета сâмог. У њој је e ирационални (не може се написати као прост разломак), трансцендентални број, основа природног логаритма. У броју e обухваћен је цео сложени ток непрекидног настајања и раста који почиње од 1 и непрекидно расте за 100% у јединици времена. Он је основа природне експоненцијалне функције e^x , једине која је сопствени дериват, а његова приближна вредност је $e \approx 2,71828\ 18284\ 59045\ 23536\ 02874\ 71352\dots$. Овај број једнако добро описује раст цветова, поредак семенки у сунцокрету, шкољки, раст популације, множење бактерија, хемијске реакције, изражава тачку равнотеже Сунчевог система, биолошких процеса, атома, спиралних галаксија и целог свемира.

Када му се дода експонент $e^{i\pi}$ тиме је исказан сваки ток који почиње од 1 и ротира у односу π да би растући непрекидно тако што потпуно пресликава себе дошао у своју супротност -1 и потом се даље кружећи вратио себи. То Ојлер изражава једначином

$$e^{i\pi} = -1$$

На први поглед збуњујућа његова формула заправо показује експоненцијални, имагинарни раст који оцртава круг, кретање у кругу у константној сразмери као основно аналогно искуство. Она је унутарња структура непрекидности аналогног

тока, нека врста математичке религије непобедивог Сунца која развјава дигиталне сенке.

То неразориво сећање аналогне културе показује погон експонента $i\pi$ који побуђује као пејсмејкер основу e да се креће у спирали, што је њено природно кретање. Уместо да је гура линеарно када би експонент био неки природни број, он је води циклично ка аналогји другог простора, непрекидно ротира 1 и приморава га да кружи у времену. Када се датом ентитету дода имагинарна јединица i , она неће ништа променити, само ће исто пребацити у други контекст аналогје. Тако се аналошки повезују различите привидно неповезане спољашње и унутарње датости природне и духовне сфере. Имагинарни број имагинарно ротира као Теслин мотор који у ствари стоји у месту. Ма колико да се брзо крећемо, ако небеску механику убрзамо да по аналогји направи земаљски круг и 50 пута у секунди, као у поменутом мотору, нећемо напустити круг, остаћемо у њему без обзира на брзину. Та чињеница је потпуни пораз механичке слике која обећава да ћемо убрзавајући ход одмаћи напред. Ми смо увек у кругу којим влада имагинарно i . На тај начин Ојлер аналогно измирује *ништа* и *нешто* и решава Лајбницово основно питање дигиталности с почетка овог текста. Лајбниц га не би могао поставити да није напустио аналогну културу јер у њеном контексту оно је потпуно илузорно.

Стога нам није тешко да схватимо да дигиталног света одраза може да буде само док постоји аналогни. Када се аналогни потисне, нестаје и дигиталног који паразитира на њему. Они могу само истовремено да постоје јер у аналогном постоје бинарни опозити. Али покушај да се дигитални свет осамостали увек води катастрофи. Мора постојати равнотежа која почива на цикличном кретању идентитета. У аналогном циклусу тако се може решити и једначина историје. Уочавајући бескрајно кружење може се изаћи ка идејама које воде исправним увидима и делима. Свет се може изградити само на аналогјама. То су знале све културе, осим дигиталне.

Ојлерова формула нас враћа одакле смо пошли јер заправо описује шишарку, тајну света који расте, настаје и нестаје. Зато је шишарка код овог света и зато аналогна култура једино омогућава да дотакнемо живот. Бог је уместо шишарке могао да покаже и Ојлерову формулу. То би било исто, али он то није урадио јер је за богове и оне који умеју да читају њихов тајнопис шишарка права формула светлости. Ојлер је то својом формулом успео да прочита и тиме покаже пут повратка у божанску повезаност света којим владају аналогije. То је прави речник технологије овог света.

Мала сала Матице српске, 11. јул 2019.

Миша Ђурковић

БОРБА ЗА ПРИРОДНУ ПОРОДИЦУ У СРБИЈИ

„Принцип је да се стално прекорачују границе”,
Жарана Папић, водећа *југословенска* феминисткиња.

На зиду уличне галерије у Безистану у Београду стоји графит са портретом Жаране Папић и овим *диктумом* који су аутори изложбе с правом издвојили као њен основни мото. Могли бисмо да кажемо да је то сажетак не само читавог овдашњег феминистичког покрета, чији је Папићка један од утемељивача, већ читаве леве сцене. Као припадник генерације која је расла на западној поп-култури, када бацим поглед уназад видим како смо сви ми у младости заправо обликовани управо на основу тих принципа. Увек смо учени да је *субверзивно* нешто што је добро и корисно, да читава савремена уметност има за задатак управо да буде субверзивна, да испитује и помера границе, приказује никад виђено, остварује незамисливо, као да трансгранична уметност Дибифеовог¹ типа треба да буде модел по коме ћемо обликовати и своје друштвене, вредносне, моралне и политичке судове. Све те моделе смо усвајали не пропитујући одакле стижу и какве су им последице.

---

¹ Жан Дибифе је један од најутицајнијих делатника у савременој уметности, посебно познат по својим радовима у којима је празно сликарско платно секао жилетом, како би тиме симболички слику извео из две димензије и отворио за простор. Ово се сматра важним кораком у превођењу савремене уметности визуелног типа из сликарства ка инсталацијама, перформансима и видео-радовима.

Наравно, сва та мудрост усмерена је пре свега ка адолесцентима и младим људима, који по природи себе дефинишу опирући се старијима, и на тај начин граде свој идентитет. Но оно што је фаза у одрастању и сазревању адолесцената, тежи уз помоћ разних актера да се постави као универзални модел за све припаднике друштва, као да је идеал да постанемо друштва вечите адолесценције. Шта су, међутим, последице усвајања овог модела?

Читава цивилизација коју познајемо грађена је на постављању граница, норми, оквира за нормално, продуктивно и одрживо функционисање друштва, државе, поретка, популације. Декалог, на пример, јасно одређује ствари које животињска страна човека настоји да уради вођена нагонима, и управо због тога их забрањује како би зауставио нагоне и увео човека у систем прихваћених норми, неопходан да би друштво опстало.² Отуд су цивилизације табуисале одређена понашања, на један прилично универзалан начин, компаративно гледано, користећи за то разне механизме, од страха, преко кажњавања, жртвовања, образовања, подстицаја, сугестија, манипулација итд. Све то заједно с временом је обликовало заједницу у којој су управо због тих постављених граница људи могли да живе у миру, да планирају, привређују, подижу потомство и стварају. Чак су развијали механизме у којима се само одређеним лицима или у одређеним периодима дозвољава да се те границе привремено прекорачују, да би се онда регуларни ред унутарграничног живота поново потврдио и осигурао миран и срећен живот.

Ова идеологија *прекорачења*, чији принцип побуне, исти онај који и *пали анђео* први усмерава против свог искона, лежи у основи свих настојања, свесно жели да те оквире прекорачи, разори, разводни, превазиђе, разарајући тиме цивилизацију,

---

2 Леви Строс је наравно у праву када критикује Фукоа што овде неубедљиво покушава да створи конструкцију према којој нагони наводно не постоје, него наводно законодавац тиме што намеће овакве забране заправо усмерава популацију ка афирмисању таквих понашања итд. Види: Klod Levi Stros, *Didie Eribon, Izbliza i izdaleka*, (1989), стр. 84.

и чинећи друштва која захвати неодрживим у сваком погледу, укључујући и основни физички опстанак. Постоје разни примери кроз историју у којима је управо разарање чврстих основних принципа водило до декаденције, губитка виталности и одумирања друштава и система. Није неочекивано што се стање савремене западне цивилизације често пореди са декаденцијом касног Рима у коме је пре свега елита, а затим и обичан народ изгубио сваки појам о врлини, одрицању, штедњи и препустио се бахатости и материјалистичком уживању. Чија је последица увек пад становништва.

Највећи проблем и данашње Србије јесте убрзани демографски пад и пражњење територије, што има страховите последице (укључујући и безбедносне). Просечна старост у Србији већ је прешла 43 године, а по последњим подацима на једног запосленог долази један пензионер. Поставља се разумљиво питање одрживости пензионог система нпр. Становништво се слива у моравску долину и разумљиво концентрише у простор између Новог Сада и Београда, где се производи две трећине БДП-а Србије. Секундарна, а нимало занемарљива последица оваквог кретања становништва јесте пражњење великих делова земље. У периоду између последња два пописа (2002–2011) источни део Србије изгубио је петину становника и демографи то с правом називају „бели појас”. Празне се села, велики делови Војводине, југ Србије. Из историје је познато да празна а природно богата територија призива насељавање страног становништва, тако да се може говорити и о опасним безбедносним последицама оваквих демографских кретања, јер земљу више неће имати ко да брани. Све старије становништво, разумљиво, рађаће све мање деце, тако да се сада већ говори о спирали изумирања у коју је популација Србије неповратно ушла.

У најужој вези са овим су антипородични и антипопулациони систем вредности и хедонистички (не)морал, који дефинишу ставове посебно млађе и виталне популације.

Провод, сексуална распусност, промискуитет³ и неодговорност доминирају над идејом дужности, патриотизма, одговорности и жртве. Деца се не рађају зато што их савремена култура представља као терет, непотребну обавезу, а сви облици креирања нормативности и обликовања погледа на свет којима је данашњи човек изложен, посебно у западном свету, усмеравају га ка животу без деце, или касном рађању и малом броју деце (једно до два).

Но осим тржишних подстицаја, постоји и јасна идеолошка агенда противника природне породице и сваког раста популације. Крупни капитал, Римски клуб, Сијера клуб, Билдерберг, еколошки покрети и други моћни и утицајни актери преко подстицања феминизма, неотроцкизма и сличних идеологија систематски раде на разарању природне породице, што је увек у директној вези са опадањем популације. У круговима глобалне елите одавно је распрострањена идеја о пренасељености земљине кугле и претерано брзом ширењу људске популације, на шта се реагује промовисањем идеологија и система вредности који треба да подстакну супротне тенденције.⁴ До сада су највише успеха имали у Кини и у Западном, односно постхришћанском свету.

Рокфелерово и Соросево *Планирано родитељство* помагало је у Кини приликом увођења политике ограничавања раста популације која је започета крајем шездесетих и почетком седамдесетих са ограничавањем на два детета. Године 1979. ступила је на снагу озлоглашена политика једног детета, која је остала на снази све до 2015. Она је вођена уз огромна кршења

3 Озлоглашена АПА, Америчка асоцијација психолога, увелико разматра да *полиаморију* искључи из пописа девијантног понашања. Дакле праксе *шарања*, *свингерисања*, мењања партнера, живљења у плуралним заједницама, хареми, многоженство и полиандрија поново би могли да постану легитимна и легална понашња у западном свету. Види <https://www.christianpost.com/voice/apa-normalizing-polyamory-didnt-take-long.html>.

4 О томе је Алан Карлсон често писао, на више места, критикујући такве ауторе. Види поглавље о његовом раду у мојој новој књизи *Десна мисао у XX веку*, која ускоро излази.

елементарних људских, породичних и родитељских права, али је и произвела катастрофалне последице по укупну популацију, укључујући и недостатак радне снаге, старење становништва и диспропорцију мушкараца и жена.

У Европи је ова идеологија произвела радикално заустављање раста становништва од шездесетих година прошлог века. Просечне стопе фертилитета одавно су пале на неодрживих 1,6 уз значајне најбогаије делове у којима су ове стопе испод 1. То је довело до отварања европског континента за увоз радне снаге из других крајева света, пре свега из Азије и Африке, чиме је ислам, по први пут у модерној историји, након шпанске реконкисте поново постао део западноевропског живота и европског простора. Разлике између изворне европске популације која данас више не рађа децу и исламске популације у којој су породице са много деце и даље правило, постала је данас опште место и предмет бриге многих за будући изглед европског континента.

Ова идеологија није међутим дала резултате у Африци и великом делу Азије, где су стопе фертилитета и даље јако велике. Вишак популације који се ту рађа по правилу се креће ка Западној Европи, Канади и САД. Но, као и у читавом западном свету коме ми у вредносно-идеолошком смислу најжалост припадамо, она је дала врло опипљиве резултате у нашој држави и међу нашим народом.

***

Поставимо ствари прецизно: у Србији се после 2000. године води систематски рат против природне породице. Будући да је 2000. године насилно промењена власт у пучу чији су главни организатори биле обавештајне структуре неколико најмоћнијих западних држава, они су имали готово неограничене могућности да током претходне две деценије у Србији у потпуности наметну своју идеологију, систем вредности, начин уређења економских и друштвених односа, а тиме и правац у коме ће усмеравати образо-

вање, те демографску и породичну политику. Две деценије после почетка „реформи” веома су видљиви и јасни правци и циљеви који су тада постављени: смањење броја бракова, повећање броја развода и самохраних родитеља, смањење броја рођене деце, повећање броја ванбрачних заједница науштрб легалних бракова, изједначавање такозваних истополних заједница са хетеросексуалним браковима, легализација хомосексуалних бракова и омогућавање да они могу и да усвајају децу или их добијају путем сурогације.

У целом том систему који утиче на породицу у Србији, породично законодавство јесте додуше само један од сегмената, али изузетно значајан по својим последицама. Нпр. читава идеологија *насиља у породици* и свесна медијска виктимизација жена довела је дотле да Србија са скоро 90% деце која се приликом развода додељују само мајкама буде по том параметру водећа земља у Европи. Будући да је тај сегмент углавном непознат не само широј јавности него чак и академској (уз изузетак правних стручњака), у овом тексту ћу се пре свега усмерити на спорове који се воде око промена породичног законодавства.

Веома дуго ови процеси измене породичног законодавства одвијали су се испод радара, као нека врста ускостручних расправа унутар правничке струке. Ова дешавања су ретко стизала до медија, а шира јавност оптерећена такозваним великим темама као што су Космет, Црна Гора, избори, НАТО, Хаг итд. није налазила ни времена ни енергије ни знања да се овим питањима позабави на адекватан начин. У почетку је, дакле, све ишло под фирмом реформи без већег отпора, но с временом се полако формирао фронт који се бори против даљег урушавања породице, а тиме и сигурног одумирања популације, друштва и државе. Овде ћемо проћи најважније тачке поменутог рата око породице.

Кренуло је најпре са брзим изменама Кривичног закона 2002, којим је на идеолошки начин увођен институт „насиље у породици”: члан 118а КЗ.⁵ Како су ови аутори лепо приметили,

⁵ Петковић, Радић, 2015, стр. 78, 79.

а о чему сам и сам раније писао на једном другом месту, и раније су постојали јасни механизми за спречавање и сузбијање конфликтног и насилног понашања и у породичном дому: лака телесна повреда, тешка телесна повреда, угрожавање сигурности, принуда, убиство, обавезно лечење алкохолизма и наркоманије итд. Но сада је идиом о *насиљу у породици* уведен као општи идеолошки кровни појам са којим је отпочео талас мера којима се држава све више мешала у породичне односе и наметала себе као арбитра за сва могућа питања и за регулисање међусобних односа између чланова породице. Уз „насиље у породици” долази наиме цео систем сигурних кућа, пропаганде о породичним домовима као местима где доминира насиље, као и реформисање система социјалних служби где се, почев од факултета до разних домаћих и страних едукатора који раде са радницима, пропагира нова антипородична идеологија, подстичу разводи итд. Најдаље се отишло 2016. са доношењем посебног закона о наводном спречавању насиља у породици, о чему ћемо говорити касније.⁶

Затим је дошао нови Породични закон 2005, који је и даље актуелан. Њиме је не само замењен Закон о браку и породичним односима донет још 1980. године, већ је уведена потпуна револуција у разумевању и дефинисању породице и породичних односа у Србији. У међувремену је донето још неких 17 различитих закона који се односе на породично-правну материју, од којих су најважнији Закон о уређењу судова, Закон о матичним књигама, Закон о равноправности полова, Закон о лечењу неплодности поступцима биомедицински потпомогнуте оплодње, Закон о наслеђивању, Закон о парничном поступку и Закон о спречавању

---

⁶ О овом последњем закону видети Ристивојевић, 2018. и Ристивојевић, Самарџић, 2017. О феномену насиља у породици, идеолошкој основи његовог увођења и свим проблемима у његовој дефиницији и примени писали су наши водећи правници попут Панова, Стјепановићеве и Шкулића. Издвајамо зборнике радова Шкулић, 2009. и Панов, Јањић Комар, Шкулић, 2012.

насиља у породици.⁷ Но, Породични закон је убедљиво најважнији и њиме су постављене основе за све даље измене које ће уследити, односно за све проблеме са којима ћемо почети да се суочавамо у Србији. Међу најважније новине које доноси треба издвојити: укидање љубави као основе за брак, укидање института преваре, односно прељубе са свим правним последицама које је она некада имала, затим давање странцима не само могућности да усвајају децу у Србији него заправо фактички приоритет у односу на грађане наше државе, изузетно проблематична дефиниција члана породице, увођење разрађеног института *насиља у породици* као једног од најважнијих сегмената породичних односа, иако постоји стандардна кривично-правна заштита,⁸ дефинисање породице преко насиља у породици, потпуно изједначење ванбрачне заједнице са брачном, посредовање у брачном спору, укидање непотпуног усвојења, значајно проширење права детета у односу и на штету права родитеља која се смањују итд.⁹

Овакве новине наишле су на озбиљне критике правника, али је све то остало ван домета шире јавности која није добила ни основна обавештења, а камоли разумевање дубине промена које овај закон доноси. За то ће морати да прође још бар пет година.

Година 2011. умногоме је преломна за ову врсту борбе о којој приповедамо. Осим објављивања Породичне књиге преднацрта Грађанског законика, њу је обележио и пропали покушај увођења Закона о правима детета, који је рађен под окриљем канцеларије тадашњег заштитника грађана Саше Јанковића. На изради овог предлога биле су ангажоване углавном перјанице леволибералне и антипородичне политике у Србији, попут Тамаре Лукшић-Орландић и професора Невене Петрушић. Радило се о изузетно опасном предлогу, који је промовисао

---

7 Види Панов, 2015, стр. 18 и даље.

8 Шкулић 2009, стр. 18.

9 Видети Цвејић-Јанчић, 2006. За апологетски приказ новина дат од стране једног од главних писаца закона види Draškić, 2018, као и ранији коментар Драшкић, 2005.

анархију, смањење могућности контроле и васпитавања деце и ширења њихових права у односу на васпитаче. У наставку доносим анализу најпроблематичнијих идеја, јер чини се да овај предлог представља истинску есенцију оног што су непријатељи и борци против природне породице у Србији поставили после 2000. као систем својих циљева.¹⁰

Дана 14. 12. 2011. представљен је Преднацрт закона о правима детета. Овај нацрт доноси крајње револуционарна решења у наше породично законодавство и односе те је стога разумљиво изазвао критике. Погледајмо у контексту наше тематике нека од контроверзних решења.

Прво што упада у очи јесте колико мало тога се односи на родитеље, а колико на органе јавне власти! Закон је прегломазан (116 чланова)¹¹ и настоји да што детаљније регулише све што може да се око детета регулише. Нажалост, врло мало тога се односи на права и дужности родитеља, а највећи део одредаба дефинише права и дужности државе (органа власти) у односу на прописивање законског оквира, надгледање, одређивање мера надзора, и различите облике интервенисања у домен породичних односа. Рецимо, у члану 33 се одређује да органи јавне власти – а не родитељи – треба да штите дете од штетних информација. Ако би противаргумент тврдио да се то подразумева, онда треба указати на то да цео дух закона и многе друге одредбе ускраћују могућност родитеља да детету ограничава приступ различитим стварима укључујући и информације, употребу интернета итд. Слично је и са чланом 81, где се у првом ставу каже: „Дете има

10 Наредних неколико страна је преузето из текста Ђурковић, 2012, а ова кратка анализа својевремено је била објављена и на неколико портала током кампање борбе против доношења овог штетног нацрта.

11 Сви наводи на основу текста који се налази на веб-страници https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=6&ved=2ahUKewi7jLiKi4LkAhVCIIAKHeipDfcQFjAFegQIBhAC&url=https%3A%2F%2Fwww.ombudsman.rs%2Fattachments%2F1575_Nacrt%2520finalna%2520verzija%25209.11.11.-cist%2520tekst.doc&usq=AOvVaw1Jpt8VkpJyiHsJWHBST4PH.

право да буде заштићено од употребе наркотика, дувана, алкохола и других психотропних супстанци и од злоупотребе лекова.” Но у ставу 2 се као титулар заштите не наводи родитељ, већ опет орган јавне власти.

Повреда права детета дефинише се веома широко, пошто су сама права детета тако постављена. Стога ставови 1 и 4 члана 5, у којима се дефинишу надлежности извршне и судске власти (која треба да штити и грађанска и политичка права деце, као што је на пример право на слободно удруживање, окупљање итд. из члана 31) делују у најмању руку застрашујуће према родитељима и целом друштву. Поменути члан 31 изазвао је страхове и због тога што под видом слободног учлањења у удружење грађана многи родитељи препознају могућност да се дете придружи верској секти, те да они са овим законом губе сваку могућност да га у томе спрече. Из истог корпуса је и члан 29, који дефинише пуно право детета на слободу изражавања и тврди да дете има пуну слободу да даје и прима информације и преко средстава информисања. Ништа се не каже о могућности и дужности родитеља да ту слободу ограничи у циљу заштите и детета и породице. Овде спада и прешироко дефинисан члан 15.

Члан 14 уводи забрану сваког телесног кажњавања и употребе физичке силе према детету у циљу дисциплиновања. О овоме се са разлогом отворила јавна полемика, при чему се јасно указује на неправљење разлике између физичког злостављања детета и лаких телесних казни (ћушке, лупање по задњици итд.).

Једна од најпроблематичнијих мера свакако су решења из члана 56 и 57, која се односе на права детета у погледу здравствене заштите. Члан 56 каже да дете старије од 15 година самостално даје пристанак на здравствену меру. Члан 57 тврди да се на захтев детета старијег од 15 година „подаци из става 1 овог члана (подаци о предложеној и примењеној медицинској мери) неће саопштавати родитељу, односно законском заступнику детета и другим физичким или правним лицима, изузев у случајевима утврђеним законом или када је то у најбољем интересу детета... Дете које је

навршило 15 година има право на коришћење здравствене услуге без присуства родитеља, законског заступника и других одраслих особа”. Дакле, девојчица са 15 година може самостално да изврши абортус и да њени родитељи о томе не буду обавештени, што је до сада било право искључиво пунолетне особе. Тиме се, дакле, по овом закону права пунолетне особе у многим случајевима примењују и на адолесценте старије од 14 или 15 година.

Законопредлагач очигледно не види проблем са порастом пермисивизма и насиља у друштву и сматра да се либерализација мора наставити без обзира на то што су нам деца све недисциплинованија, а родитељи имају све мање могућности да их дисциплинују. У томе је очигледан леволиберални идеолошки оквир, за који конзервативан аутор попут нижепотписаног сматра да води даљем разарању породице и друштва. Таква су и следећа решења. Члан 17 врло широко говори о дискриминацији (забрана дискриминације по основу сексуалне оријентације за децу!?). Последњим ставом овог члана дефинише се и такозвана *афирмативна акција*, која је очигледна дискриминација способније деце у име повлашћивања неспособније из група која се наводно налазе у неравноправнијем положају.

Члан 36 налаже родитељима да су дужни да „усмеравају дете ка поштовању људских права и слобода, националног, културног и верског идентитета, усвајању и неговању здравих животних стилова, ненасилне комуникације и толеранције према различитостима”. Бар половина ових одредаба су непотребне помодне леволибералне мантре, које се међутим родитељима налажу као обавезне.

У великом броју чланова законопредлагач интегрише сексуално васпитање као неопходно и регуларно, иако оно код нас не постоји као институт. Но још даље се иде са чланом 71, који међу посебно осетљиве групе деце уводи и дете „припадника мањинске сексуалне групе”!? Члан 74 налаже и то да такво дете не сме да буде дискриминисано, а члан 88 да не сме да се доведе у нераваноправан положај. Да ли то значи да након евентуалног

усвајања овог закона родитељ не сме да спречава своје дете ако показује хомосексуалне склоности из било ког разлога? У ситуацији кад медији пропагирају хомосексуалност као пожељну и помодну, све већи број пубертетлија ће ово понашање које традиционалне религије забрањују и које је до јуче било криминализовано у великом броју земаља, почети да третира као нпр. пушење, регуларну забаву коју свако мора да проба. Родитељима би остало да беспомоћни гледају како се њихова деца упуштају у експерименте, иако као непунлетни немају ни свест ни вољу да адекватно процене последице таквих својих чинова.

Штавише, као последица оваквог закона и члана 22 који тврди да „дете има право да се самостално или преко заступника, због повреде својих права, обраћа органима и службама које су под надзором државе”, логично је очекивати да ће деца почети да врше различите облике насиља над родитељима, пре свега у погледу уцењивања да ће их пријављивати ако не испоштују њихову вољу, прохтеве било које врсте или им ограничавају приступ интернету, могућност чланства у сектама и другим проблематичним „удружењима грађана”.¹² Сетимо се Ерика Картмана из епизоде *Саут парка* у којој опужује мајку за сексуалну злоупотребу јер не жели да му купи нови *ајфон*.

Овај покушај доношења закона о правима детета и његова пропаст јесу веома важан моменат, јер се први пут тим поводом направила организована побуна људи. То је био први шири покушај и одређених стручњака (али и шире јавности) да се алармирају и шири слојеви друштва, а пре свега родитељи, и да се

12 Нацрт закона има и мноштво нејасних одредби, као што је она из члана 76 која говори о забрани експлоатације детета у спорту. Данас је постало нормално да деца од 16, 15, 14 па чак и ниже година имају неку врсту професионалног уговора којима се они и њихови родитељи везују за неког менаџера или клуб, при чему дете тренира више пута дневно. Или шта је са малим тенисерима, где је евидентно услов за успех рана професионализација и суспендовање права детета на регуларно образовање? Да ли и то спада у експлоатацију где је пристанак детета и родитеља ништаван, и како ће се онда овај закон спроводити?

заустави доношење ове анархистичке субверзије. Организована је петиција интелектуалаца, било је писаних текстова и пуно анализа објављених на порталима, који су иначе почели да играју све већу улогу у информисању и пре свега оспоравању леве идеолошке парадигме која је владала у писаним и електронским медијима. Занимљиво је то да су и телевизије препозnale атрактивност оваквих тема, па су почеле да организују дуеле и дебате на којима су сучељавани ставови супротстављених страна, тако да се одређени простор отворио и за нас који смо алармирали јавност.

Уочен је још један важан преседан. Нацрт овог изузетно непопуларног закона је објављен у изборној години, неких шест месеци пре одржавања врло критичних избора. Режим је након првих оштрих напада на Преднацрт добро проценио да ће му та ствар нанети велику штету у ситуацији кад је сваки глас могао да одлучује. Стога је читава ствар врло брзо стопирана, а власт је почела да се ограђује од предлога као пројекта који је наводно без њиховог знања гурала Канцеларија заштитника грађана. Све у свему, по први пут је један такав предлог оборен и послат у заборав, а пропородична јавност Србије однела важну победу.

Но и наши противници су такође открили метод који ће касније често користити. Кад један закон или пакет мера не прође, они преко својих агената утицаја нађу начин да исте предлоге провуку кроз други нацрт који предлаже сасвим други део државне администрације. Тако су многе од тих мера после враћане кроз Закон о здравственој заштити, Грађански законик, Закон о просвети итд. Идеју о потпуној забрани физичког кажњавања до сада су покушавали да гурaju и преко омбудсмана, и преко Министарства правде, и преко Министарства за социјалну политику итд.

Следећа епизода у овом рату започета је у исто време кад и ова дешавања са Предлогом закона о правима детета. Године 2011. објављена је Породична књига Грађанског законика са низом изузетно контроверзних мера. Уместо кодификације обичајних и наслеђених односа, законодавци су ставили као циљ „реформу”

породичних односа, насилно покушавајући да измене одређења родитеља, породице итд. У том смислу предлог је наставио да даље трасира пут који је претходно већ постављен Породичним законом из 2005. Дакле, сам наступ *револуционисања породичних односа* је лош и штетан по себи, супротан традицијама овог народа и дубоко антидемократски, јер отворено иде против воље грађана и њиховог схватања породичних односа.

У продужетку ћу навести најважније тачке спорења, о којима сам као и многи други актери више пута писао и јавно говорио. Ту је најпре забрана сваког физичког, односно телесног кажњавања деце, које се по дефиницији изједначава са насиљем и злостављањем. Актери који воде борбу против природне и традиционалне породице нису били задовољни претходним решењем које јесте увело рестриктивнији однос према телесном кажњавању, па су настојали да га у потпуности изједначе са злостављањем и потпуно забране.

Наредни контроверзни сегмент чине питања повезана са биоетичком сфером. Законописци су предвидели увођење две веома проблематичне мере, око којих постоје многа неразјашњена питања и подељени ставови у великом броју држава, па их је стога до сада увео само мањи број њих. Ради се о сурогат материнству и о еутаназии. Сурогација је детаљно развијена и након јавних дебата нека од решења су мењана у наредним нацртима који ће се појавити 2015. и 2019. године. Што се тиче еутаназije, која је иначе актуелним законодавством регулисана Кривичним закоником у коме се каже да је забрањено убиство из милосрђа, у једном члану писци су само навели могућност увођења достојанствене смрти, уз нагавештај да би се касније посебним законом регулисала процедура и околности под којима се она може обавити. У трећем покушају 2019. године, законописци су новинарки Александри Петровић из *Политике* и показали нацрт таквог посебног закона, али се он ни до данас није појавио у јавности.

Овај нацрт је наставио да шири права детета у односу на родитеље, а што је започето ранијим променама породичног

законодавства. У Србији од 2005. дете има право да само изабере и одлучи коју ће средњу школу да упише. Родитељи, који наравно то морају да финансирају, по закону не само да не могу да утичу у одлучивању већ чак немају ни право да дете саслуша њихово мишљење о том питању.

Коначно, нацрт законика је полако почео да уводи идеје о разним правима која би се доделила хомосексуалним особама. Помињала се идеја увођења истополних бракова, као и сурогације за особе које живе ван брачне заједнице, односно за појединачне жене и мушкарце, што би фактички омогућило и такозваним геј паровима да сурогацијом добију потомство.

Све ове ствари су разумљиво изазвале шок код упућених стручњака и озбиљну мобилизацију забринуте јавности. Процес који је отпочет критикама Нацрта закона о правима детета, кулминирао је у наредним годинама поводом спорова око Нацрта породичне књиге Грађанског законика: шира српска јавност почела је да се занима за проблеме породичног законодавства и да прати предлоге и спорове о њима. То је уистину највећи успех групе јавних делатника која се побунила против ових решења. У први план су избили Зоран Миливојевић и Слободан Антонић, поводом критика предлога о забрани физичког кажњавања деце. Поред њих су и професори Јован Мирић, Милан Шкулић, асистент Милош Станковић указали на проблематичан правац реформе који унижава родитеље а децу подиже на пиједестал недодирљивих аутономних бића. У академским радовима Слободан Панов је детаљно анализирао застрањења започета већ са Породичним законом. Миша Ђурковић је оспорио оправданост увођења биоетичких мера, а посебно сурогације, указујући на силне потенцијалне проблеме које би њихово увођење код нас иницирало. Публициста Владимир Димитријевић, др Слободан Јанковић, доктор Бојан Цакић били су само неки од многих јавних делатника који су се критикама укључили у дебате и постигли да се нацрт у том облику одбаци и врати на дораду.

Почетком јула 2015. године појавио се нови обједињени Предлог грађанског законика, у коме су и даље биле присутне алтернативе, уз делимичне измене ранијих одредби. Суштински, међутим, законописци нису одустали ни од једне од проблематичних мера, упркос снажним и оправданим критикама јавности. Поново су се отвориле исте дебате и упркос најавама да ће се након годину дана јавне расправе ићи на усвајање, предлог је поново забрањен. Трећи талас је дошао 2019. У међувремену је преминуо академик Слободан Перовић,¹³ који је рецимо лично био против увођења еутаназије, а за в. д. председника комисије која је ушла у тринаесту годину рада изабран је професор Миодраг Орлић, присталица либералнијих ставова од Перовића. Отуд смо добили још радикалнија решења, попут комерцијализације сурогације, посебног закона о еутаназији који уводи лиценциране извршитеље, легализује лапот итд.

У овом предлогу више нема алтернатива. Остао је чист текст у коме су у породичном делу превагнула либерална решења иза којих стоји професорка у пензији Олга Цвејић-Јанчић. Писац ових редова на то је реаговао својом колумном у *Политици* симболично названом „Еутаназија Србије”.¹⁴ У међувремену је отпочела јавна расправа како међу правницима тако и међу другим заинтересованим секторима, институцијама, на медијима итд.

Једна од најмрачнијих епизода у рату против природне породице јесте доношење Закона о спречавању насиља у породици. Овај закон је донет по хитном поступку, без икакве озбиљне јавне

---

¹³ Ни шест месеци после његове смрти са Правног факултета у Београду избачен је његов син Марко Перовић, иако је докторску дисертацију одбранио са одликом и испунио све формалне услове за избор у звање доцента на предмету на коме је годинама уназад био асистент. О овом академском бешчашћу, тек једном од многих које годинама руинирају углед Београдског универзитета (попут доказаних плагијата који нису санкционисани), вреди погледати малициозни реферат од 17. маја 2019. на страници <http://www.ius.bg.ac.rs/prof/referati/Referat,%20%20M.%20Perovic.pdf>.

¹⁴ Ђурковић, 2019, *Политика*, 11. 06.

расправе и праћен је огромном болесном кампањом медија, у којој је током претходних годину дана наменски преко таблоида на насловним странама пласирана слика сваке жене жртве насиља. Тако се створила атмосфера линча према мушкарцима као насилницима, у којој сем нас неколицине нико није смео да подигне глас и укаже и на проблем срамне кампање и на све оне проблеме које ће такав закон у будућности донети.¹⁵ Закон је донет у новембру 2016. са идејом да његова примена почне 1. јуна наредне године.

Као велико достигнуће овог закона новинари и политичари хвалили су увођење хитних мера, којима се по пријави одмах реагује и по арбитрарној процени полицајца и социјалног радника одређује удаљавање „насилника” из стана на 48 сати, што на предлог тужиоца може да буде продужено на месец дана. Ово су јасно противуставне одлуке јер се тиме грађанин ове државе може лишити сопствене имовине (стана) на дуже од месец дана, иако је Уставом прописано право на имовину и неповредивост стана.

Као што је било и логично и очекивано, примена закона изазвала је поплаву међусобних пријава, тужби, повећање броја развода, повећање оптужби брачних партнера за насиље, укључујући и наводно сексуално насиље према деци које се готово у 100 % случајева показује измишљеним. Подаци за период јануар–октобар 2018. године показују да је број развода порастао за чак трећину у односу на ранији период, те се сада у Србији разводи скоро сваки трећи брак.¹⁶

15 Слична ствар се догодила и приликом доношења сулудог Закона о мандаторној трансплантацији органа, када је приватна компанија „Хемофарм” бар годину дана пре пуштања предлога закона у јавност започела сопствену кампању на билбордима пропагирајући неопходност донација органа и наводну насушност таквог закона. Овај закон је усвојен опет без јавне расправе и по хитном поступку крајем јула 2018, док су сви били на летњим одморима, испод радара јавности, иако је било најављено да ће расправа о њему тек почети с јесени те године.

16 <http://mondo.rs/a1159614/Magazin/Ljubav/Brak-i-razvod-u-Srbiji-razvo-di-se-svaki-treci-par.html>.

Закон је припремила и пропагирала веома активна радикално-феминистичка организација *Аутономни женски центар* и тиме је знатно допринела стандардном феминистичком циљу разарања традиционалне, природне породице. Радикалан пораст броја развода и смањење броја склопљених бракова су разумљиво логичне последице читавог овог система, у коме феминисткиње и противници природне породице пишу законе и креирају „породичну” и социјалну политику у Србији после 2000. године.

Примећено је одавно да насиље у породици не подразумева само физичко насиље, односно батине, већ и све друге облике „насиља” укључујући и вређање, вербално насиље или „финансијско насиље”. Дакле, довољно је да се један брачни партнер озбиљно наљути на оног другог и осећа ускраћеним у било ком смислу па да већ има основу да овог другог пријави за насиље у породици. При томе, као што смо већ видели, законодавац децу по дефиницији види као жртве својих родитеља, односно њиховог насиља, па смо тако породицу претворили у један бестијални извор насиља од кога сви треба да побегну што пре.¹⁷

Иако је овај закон пре свега усмерен против мушкараца као имплицитног насилника по дефиницији у породици, с временом су и мушкарци почели да пријављују жене за насиље, будући да се створила атмосфера у којој су сви подстакнути да на први знак неповерења и удаљавања обоје почну да заузимају позиције да у бракоразводном процесу извуку што више, трудећи се да дехуманизују дојучерашњег партнера. Познати су примери две жене из Ниша које су мушкарци пријавили за насиље и које су удаљене из породичног дома на месец дана. У међувремену су се помириле са својим мужевима и вратиле се кући на њихов позив. Кад су отишли да пријаве органима власти да су се помирили и да су се вратиле кући, судија је донео одлуку о њиховом слању у затвор због кршења хитне мере. Дакле, држава уместо да помаже медијацију и очување породичног оквира, на све могуће начин тера брачне partnере да се разилазе. Уз такве законе све мање

¹⁷ Види навођене радове Панова, Шкулића и Ристивојевића.

људи ће се уопште и одлучивати да уђе у брачну заједницу, макар она била и неформална, пошто законодавац настоји да ванбрачну заједницу потпуно изједначи са брачном.

Веома занимљива епизода у овом рату јесте покушај доношења Закона о родној равноправности. Након доношења озлоглашене Истанбулске конвенције 2011. и несрећна Србија је ратификовала овај документ у октобру 2013. и кренула са афирмацијом „цендерисања”, односно *уродњавања* домаћег система. Узгред, док је Српска православна црква ћутала око свега овога, Руска, Грчка и Бугарска помесна црква су отворено иступиле против зла које доноси Истанбулска конвенција. У низу римокатоличких земаља вођен је прави рат око ње, па је у Хрватској ова конвенција ратификована тек 2018. уз огромно огорчење јавности, фактички на силу. У Летонији су римокатолици, православци и лутерани удружено успели да спрече усвајање у парламенту.

Најгласнији заговорник ове феминистичке агенде је министарка и потпредседница владе Зорана Михајловић, иначе чланица Трилатералне комисије за Србију, која је – гле чуда! – и на месту шефа владиног Координационог тела за родну равноправност. Иако је Србија 2009. донела Закон о равноправности полова, ово тело је 2017. обнародовало један невероватно самоубилачки документ за ову државу у виду Нацрта закона о родној равноправности. Српски Устав не познаје категорију *рода*, па је закон по дефиницији противустава, али ко више о томе води рачуна овде...

Предлог закона доноси читав низ небулоза, бесмислица и идеолошких облика глајхшалтовања језика, породице, система рада и радних односа, прописује *цендерисање* свих буџета (од нивоа локалне самоуправе до државног буџета) и, срећом по ову државу, у свом идеолошком лудилу настоји да удари и на џепове страних инвеститора и домаћих тајкуна. Дакле Закон прописује да свака фирма са више од 50 запослених мора да има посебну администрацију за родну равноправност, да такође прилагођава буџет, али и да цендерише радну снагу. Ту су и чувени прописи о томе да у свим секторима треба да се обезбеди родна равноправност,

па мора да буде једнак број жена рудара, хирурга или и једнак број мушких васпитача у вртићу и учитеља у школи.¹⁸ Узгред, у држави нико не прави гужву око тога што је више од две трећине судија жене које у исто време у 90% случајева развода децу додељују мајкама. То, видите, нико не одређује као дискриминацију или недајбоже злоупотребу положаја и *женске моћи*.

Ова формулација о срећној околности да су се богаташи и фирме нашли на удару је веома важна због разумевања наше опште друштвене и интелектуалне трагедије. Уместо да се јавност подигне због разарања породице, противуставности и свих логичних разлога самоодбране друштва, Закон је заустављен само због тога што је ударио на интересе богаташа, послодаваца и страних инвеститора. Над идеолошком окупацијом ипак је превладала економска окупација, односно колонијални положај. Одлука је наравно донета на врху и одрађена је занимљива операција, у којој је најпре Министарство за социјалну политику реаговало тражећи да сва министарства дају оцене и примедбе на Нацрт. Када је чак 12 министарстава (укључујући и одбрану нпр.) дало веома озбиљне примедбе, процес доношења је заустављен, а Нацрт је преузело Ђорђевићево министарство да га доради и измени, односно учини функционалним, како је речено. Иако је до сада у неколико наврата најављивано да ће измењени Закон бити усвајан, ни ову причу нико више не помиње већ неко време.

Једна од највећих победа неформалног пропородичног лобија у Србији јесте епизода са такозваним *образовним пакетима*. Носилац посла којим је под формом наводне борбе против насиља у Србију требало да се уведе сексуално васпитање у свом изразито „прогресивном” виду, у коме би деца у основној школи учила како се користе лезбијски кондоми, како је *геј океј* итд., био је *Инцест траума центар*, феминистичка и пролезбијска организација, уз помоћ низа других актера међу којима су и чланице познате лезбијске организације *Лабрис*. Наиме, они су по договору

¹⁸ Треба погледати лепу анализу нацрта коју је урадио Виктор Радун. Види Радун, 2017.

са Министарством просвете припремили радикалне измене образовања, тако што су из Ирске превели неких десетак уџбеника са идејом да у десетак предмета један део часова буде ослобођен градива и да се уместо тога изучавају ови програми „борбе против насиља”. Дакле уместо биологије, физичког васпитања итд., ђаци би били изложени феминистичкој и ЛГБТ идеологији која би их научила да породица није сигурна лука већ да је „најопасније место у друштву”. Читав овај пакет је гуран испод радара, пролазећи без проблема разноразне скупштинске инстанце, без готово икакве пажње медија, да би био усвојен с јесени 2016. године.

Када су почетком 2017. године у школе стигли ови уџбеници и почела припрема професора за њихову примену, они су се нашли у шоку. Удружења православних наставника и портал *Православни родитељ* урадили су врло детаљну анализу предложених уџбеника и тај материјал су доставили истакнутим јавним делатницима који бране традиционалне породичне вредности. Уследила је права мала кампања, где смо током пет дана пласирали пет озбиљних анализа и критика предложених пакета: најпре чланак Слободана Антонића на порталу *Фонда стратешке културе* који је преузео портал *Детињарије*, затим наступ доктора Бојана Цакића у јутарњем програму *ТВ Пинк*, па је следио ауторски текст Слободана Јанковића у *Новостима*, затим текст Мише Ђурковића у *Политици*,¹⁹ и на крају текст Владимира Димитријевића у *Печату*. Ова кампања, направљена без динара уложених средстава, урађена искључиво захваљујући вољи и угледу побројаних људи, изазвала је праву буру у јавности Србије. Већ крајем недеље родитељске *вајбер групе* су гореле од незадовољства родитеља и

---

19 Овај текст послужио је као повод за напад поверенице за равноправност на мене. У *мишљењу* на основу кога сам проглашен за дискриминатора ЛГБТ популације експлицитно пише да сам њиме спречио да се усвоји тако важан систем образованих пакета који би знатно допринео смањењу насиља у Србији. Дакле, овде је јасно признато да никакову дискриминацију нисам учинио, већ да сам кажњен због улоге у заустављању примене и избацивању ових уџбеника из школског система.

позива да се људи спреме за сваку врсту борбе зарад спречавања увођења ових штетних предлога. Већ у среду наредне недеље надлежни министар је изашао у јавност, признајући да је ту било претеривања и да ће цео програм морати да се ревидира. Следећег дана активисти ИТЦ су се огласили да не прихватају било какве промене и да траже да се у складу са претходно потписаним уговорима све договорено и примени. У петак, само десет дана након почетка кампање, министар је саопштио да се свака сарадња са овом организацијом прекида због некооперативности и да се цео пројекат образовних пакета укида.

Дакле без икаквих пара, без помоћи црква или било које друге озбиљне институције, једна група људи се организовала, повезала и успела да направи акцију којом је анимирала целу јавност и изборила огромну победу да своју децу сачувамо од штетне пропаганде. Колико је велики успех у питању, могло је да се види по крокодилским сузама које су разни левичарски портали недељама ронили. Опет су перјанице одбране ових накарадних и противуставних пакета били професори државних универзитета, међу којима доминирају социолози попут Наде Секуловић из Београда и Милоша Јовановића са нишке Катедре за социологију.

Цена ове победе био је почетак прогона истакнутијих учесника у овој борби. Као један од координатора ове и разних других акција одбране породице и заустављања промоције интереса компанија и страних сила, ја сам први дошао на тапет у показној вежби застрашивања. По пријави некакве фантомске организације *Да се зна*, у којој је наведено како сам наводно текстом у *Политици* повредио њихова геј осећања, Канцеларија поверенице за равноправност ми је упутила налог да се изјасним. Након што сам са резигнацијом одбио да се изјашњавам, извињавам и остало, и о томе обавестио јавност новим текстом у *Политици*, повереница је донела решење којим ме је огласила дискриминатором ЛГБТ популације и поново ми дала рок да се јавно извиним због тога. Како сам ја и то игнорисао, она је

као последњу непарничну меру обавестила јавност да сам ја дискриминисао ЛГБТ популацију. По свим информацијама које сам добио од добро обавештених кругова, иза целог посла стоје окупационе структуре најважнијих страних амбасада и њихов лоби агената утицаја који делује кроз државну администрацију.

Но неколико људи након мене претрпело је и виши ниво притиска, јер их је повереница по сличним пријавама тужила судовима. Најпре је због интервјуа у листу *Печат* покренута тужба против професора Медицинског факултета Бранислава Филиповића, психијатра који је на челу Института за анатомију „Нико Миљанић”. Њега су оптужили због изношења анализа насталих на основу научних истраживања која обавља о томе шта се дешава у мозгу такозваних трансродних особа. Колико ми је познато, процес против њега и даље траје. Затим је тужба покренута против професора и сада декана Правног факултета у Новом Саду Бранислава Ристивојевића, због текста објављеног на порталу *Нове српске политичке мисли* који је био његов допринос јавној расправи о Предлогу закона о спречавању насиља у породици. Дакле један од водећих стручњака за ту област тужен је јер је изнео мишљење супротно ономе што се у Закону предлаже. Он је по овој тужби осуђен на првом степену, али је Апелациони суд затим вратио процес на почетак.

Последњи у низу је Владимир Димитријевић, публициста и доктор књижевности, против кога је такође покренута тужба ове године. Исти модел, исти актери, исти циљеви. Димитријевић је у међувремену објавио и посебну публикацију о случају тужби под називом *Да се зна*,²⁰ у којој је обрадио и случајеве осталих оптужених.

Посебан сегмент у наративи о борби за и против природне породице у Србији треба посветити популарној култури. Савремена популарна и масовна култура готово у потпуности следи ову идеологију и пропагира антипородичне моделе, порнографизацију друштва преко ријалити програма

---

20 Димитријевић, 2019.

и таблоидизације, примитивизам, одсуство чедности итд. Она је заиста изграђена на поменутом мотиву који је формулисала Жарана Папић. Једино питање је да ли и даље постоје било какве границе пристojности, морала, табуа које здружено деловање корпорација (или тајкуна у српском случају) жедних профита и шездесетосмашке левице није већ прегазило.

Случај развоја ријалити продукције у Србији после 2012. године језив је пример ситуације у којој су – зарад стварања профита, а уз политичку подршку – Жељко Митровић и Предраг Ранковић Пецони максимално порнографизовали и сатанизовали фреквенције као јавно добро које им је дато на употребу. У њиховим *ријалитијума* („Парови”, односно „Задруга”²¹ или „Фарма”) учествују професионалне проститутке којима се плаћа за секс пред камерама, а оне тиме подижу своју тржишну цену у реалном животу – у Србији је проституција иначе законом забрањена. Затим програм иде без одлагања и било каквог покривања скаредности, па гледаоци могу да слушају псовке, увреде, да гледају туче, премлаћивања, повређивање учесника са пуштањем крви, такође и свингерај, промискуитет, хомосексуалне везе и акције, и друге облике „револуционарног прекорачивања граница” у сексу. Људи се попут заморчића држе у затвореном простору, убацују им се литре алкохола, а по свему судећи и опијати, чиме се подстичу све њихове анималне стране, док се за одређена *понашања* додатно плаћају. Са релативно мало улагања стиче се огроман профит, јер само за финално вече „Задруге”, када несрећни гледаоци гласају за победника, *ТВ Пинк* убере више од пет милиона евра преко СМС порука.

Кад је у питању елитнија публика, сличну улогу имају наши универзитети, факултети и такозвани либерални медији. На катедрама друштвених наука доминирају савремена левичарска схватања, феминизам, промовисање *квира* и слични антипородични

21 Посебна прича је обешчашћивање традиције задругарства и имена *задруге* као једног од најсветијих мотива из српске историје и посебно историје природне породице у Србији.

трендови. Већина института друштвених наука такође делује са сличних позиција, јер су то веома популарне теме код страних финансијера (од фондација до Делегације Европске уније у Србији, УСАИД-а или разних фондова изразито антипородично усмерених под окриљем УН, односно УНИЦЕФ-а). Не само што низ научника промовише ову идеологију, већ и неки од њих служе у јавности као нека врста моралне полиције која скаче на сваки покушај било ког озбиљног делатника у Србији да укаже на проблеме и да отвори путеве ка њиховом решавању.

Типични пројекат тог типа је књига социолошкиње Раде Дрезгић са ИФДТ, *Бела куга међу Србима*, објављена 2010. године у издању куће Албатрос плус. Ауторка настоји да исмеје и побије као насилне и нерелевантне све јавне дискурсе који настоје да подигну свест о проблему нестајања и одумирања српског народа у Србији. За њу је сваки такав дискурс који напушта микрониво искључивог интереса и перцепције жене (виђене из феминистичке перспективе) и настоји да сагледа простор Србије као целину неприхватљив. Једини дискурс и једина идеологија која је за овакве актере прихватљива када су у питању проблеми „рода” јесте феминизам према коме се једино рачуна избор жене.

Посебно погубну улогу има Одељење за социјалну политику и социјални рад на Факултету политичких наука у Београду, који школује будуће социјалне раднике за наше центре за социјални рад. Овај процес обуке одвија се на основу антипородичне идеологије, у којој „насиље у породици” данас има фундаменталну улогу, а после факултета додатне едукације у том правцу за потребе министарства обављају разне феминистичке невладине организације.

Онда не треба да нас чуди податак да се у Србији око троје деце дневно, тј. око 1000 деце годишње узима од родитеља и смешта у домове и хранитељске породице. Често се то дешава због немаштине и лоше социјалне ситуације родитеља. Али уместо да новац да природним родитељима и тиме им помогне,

држава узима децу и уз поприличну накнаду смешта то дете у другу породицу.

Разумљиво, све то је довело до радикалног наставка пада natalитета у Србији. Године 2016. имали смо најмањи број рођене деце од 1918. Наредни попис 2021. године очекујемо са великом зебњом, као и сви балкански народи. За то време ни држава, али ни црква (између осталог, и због притиска прозападних агената утицаја у НВО сектору и на универзитетима) не раде ништа озбиљно у погледу заустављања спирале одумирања. То се најбоље види на примеру стратегије за подстицање рађања из 2018, коју ћемо детаљније приказати у петом поглављу.

Држава заправо ни не помишља да се озбиљно позабави овим проблемима, сем кроз неке парцијалне мере. Цркве и верске заједнице су декларативно заинтересоване, али углавном у пракси не раде ништа.

Кроз читав овај претходно описани процес формирао се један алтернативни фронт пријатеља породице, који додуше ради на волонтаристичкој бази, без икаквих финансијских средстава и помоћи будући да ниједан иоле богатији Србин нити то разуме нити хоће да помогне такве ствари. Тако ми можемо да зауставимо лоше предлоге и да освестимо заједницу о томе, али немамо средстава и могућности да дамо алтернативне законске предлоге и изборимо се за њихово усвајање. У парламенту нема озбиљних снага које би давале такве предлоге и избориле се за промоцију такве политике.

Но као и увек у тешким временима остаје борба упркос свему, уз наду да ће се глобално мењати трендови и да ћемо успети да издржимо и преживимо ово доба декаденције, одумирања и пропасти.

Свечана сала Матице српске, 18. јул 2019.

Светозар Радишић

САВРЕМЕНИ ЧОВЕК У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ

Није лако бити савремен

Постоје људи који су савремени, који прате време, затим који заостају у времену и који остају у „свом времену” (за потоње се каже да их је „време прегазило”). Може се рећи да је свет увек савремен, какав год био, а човек то скоро никада није. Стога се често ишчуђава догађајима, који су производ свих кретања и свих садржаја. То не значи да постојећи свет не зависи од људи. Напротив. Њега углавном људи стварају.

Наравно да је свет све занимљивији и све чуднији у складу са историјским развојем догађаја у време тзв. Бела Хамвашове апокалипсе. Све(т), иако никако није бесмислен, непрестано подсећа на апсурде и парадоксе. Уосталом, шта рећи озбиљно о свету у којем је папа безгрешан, а не мисли само он да је то истина? Мада све на планети Земљи делује застрашујуће, несигурно и погубно, ипак, свет живи „време освешћења”. Зато је могуће веровати у боље сутра. Чини се да човек који не успева да живи савремено, прихвата улогу посматрача у представи свог живота, гуњћа посматрајући свој живот, јер је улогу заборавио, па му у добро осмишљеној представи преостаје помало бесмислено посматрање, незадовољство и огорченост.

Земља је планета ратова

Иако човечанство поседује роботе, ствара вештачку интелигенцију и овладава нанотехнологијом, није остварен древни сан о миру, светском братству и ослобађању од вечних зала живота.¹ Људи живе на планети физичких, енергијских, душевних и духовних ратова, јер су баш они најратоборнија бића и баш они доминирају светом. Нажалост и међу ратоборнима постоје ратоборнији. Чини се да су људску судбину одредили људи попут језуитског генерала Алберта Пајка, који је, наводно, детаљно разрадио три светска рата. Масон, оснивач мафије 1860. године, вођа Кју-клукс-клана. По свему судећи – први „црни папа”. Наведени подаци одсликавају његову личност, али још више су слика људског рода. Зато се чини да савремени човек представља последицу Другог светског рата, те да је његово понашање диктирано затајеним процесима, који су негде и некад давно програмирани.

Управо стога, изгледа да се човечанство налази у најављеном Трећем светском рату, односно да је у току савршени, сведимензионални, тотални рат у којем треба да се потпуно униште два света (исламски и јудејски) физички, морално, духовно и економски... У току је и предвиђено разочарање у хришћанство и изгледа да је наступило повољно светло за универзално испољавање чисте доктрине Луцифера. У луциферијанским и ахриманским круговима предвиђено је да се поништавањем граница и денацификацијом постепено човечанство стави под потпуну контролу. Мада то личи на сулуду идеју, у стварању таквог поретка очевидно веома важну улогу имају институти попут британског „Тејвисток” института,² затим покрети попут

¹ Džon Vajt, *Kundalini, evolucija i prosvetljenje*, стр. 13.

² „Империја ума” из клинике Тејвисток обучила је више од милион особа за наставнике и саветнике образовне елите. *Испирачи мозгова* окупљени су и раде у том британском институту, затим у Институту за људске односе, Левиновом Истраживачком институту за групну динамику, Институту за социјална истраживања при Универзитету Мичиген,

њу еџи покрета, те сатанистичке организације попут Реда „Лобања и кости”, или појединци попут Џошуе Дејвида Стоуна,³ итд. итд.⁴ На тај начин сваки човек остаје без прошлости и корена, несвестан историје и генетике. Нове илuminатске идеје заклоњене су параваном хуманости, јер креатори тзв. новог света тврде, да када се све избрише, заборавља се почињено зло и тако нестају узроци ратова.

Онима који прихватају глобализам, чини се да је реч о нечему што је добро за будућност људског рода. Међутим, исход је потпуна безлична послушност, без несагласја. Једна застава, једна химна, један фолклор... Чувено *Један*. Уосталом, циљ језуитско-вавилонско-мормонске елите јесте да Систем уреди на основу социјалне државе. Људи који буду послушни и подређени светској влади, биће награђени средствима за живот. Они који буду бунтовни, једноставно ће бити гладни и проглашени за одметнике, па ће тако бити и слободна мета за сваког ко жели да их одстрани, изолује и/или чак убије. Оружје у приватном власништву ће бити забрањено.

Националном институту за ментално здравље САД, бостонском Институту за истраживање можданих таласа...

3 Џошуа Дејвид Стоун из државе Мисури (САД) створио је хибридну религију од хиндуизма, хришћанства, њу еџи и езотерије, а ослања се и на многе научне ставове. Слично поборницима Махариши Махеш Јогија, следбеници Џошуе Дејвида Стоуна сматрају се припадницима секти, и то управо у оним традиционалним религијама чије догме, на сеансама, помињу као своје. О каквим је надобудним и гордим људима реч може се закључити на основу стила обраћања господина Стоуна својим обожаваоцима: „Овај нови дописни курс 'Откровења над откровењима' јесте светлосне године испред свега што сам икада раније учинио. Чак сам с овим дописним курсом и ја остао без даха... Скромно вам говорим да не постоји ништа слично томе на Планети. Моји вољени пријатељи, овај дописни курс ће вам разнети мозак!” (видети: www.iamuniversity.org).

4 Овај низ је све дужи. Не заслужује даље набрајање.

У сусрет неоробовласничком поретку

Јавно мњење је у стварности с почетка 21. века пажљиво изграђен и дизајниран пропагандни сценарио, не би ли се изазвало жељено понашање, или одговор јавности. Луциферијанци и Ахримановци (масони), који подржавају глобализам, успели су да створе потпуну смутњу, и да толико излуде руљу, да се сада сумња у све. Сумња је потиснула веру. То је сасвим природно, будући да су масони лаж унели у своју теорију, скривају се иза шифара, лажно се представљају, носе лажна имена, јавно лажу, а тајно (обично ноћу) се договарају, чак су у својим протоколима предвидели лагање и сопственог чланства до одређеног нивоа (ранга).

Међутим, нису мржња и лаж једине одлике савременог света, они су били и остали севремени. Савремени свет је заснован на незајажљивој похлепи, похоти и мамонизму. То не значи да људи нису били грамзиви и раније, али је сасвим извесно да никада новац није имао такву улогу какву има сада. Мамонизам света!

Корпоративним делом мондијализма доминирају међународни банкари, нафташи, фармацеутски картели и друге велике мултинационалне корпорације. Бројни су интелектуалци који би те организације назвали мафијашким, што оне и јесу уколико се посматрају са становишта метода које примењују и са становишта спремности на међународно зло. Шта год анализирали на нивоу планете и где год се догађа нешто бескрупулозно осећа се траг *црне елите*. Тако се сазнаје да краљица Елизабета Друга финансира систем ХААРП на Аљасци и сви се питају какве везе она има са противракетном одбраном Сједињених Држава и метеоролошком контролом планете.⁵

У свету у којем доминира интерес и профит није чудно што су људски одроди и изроди зграбили све што могу и што су приграбили све врсте моћи (пре свега политичку, економску и војну моћ). Међутим, проблем је што су грамзиви људи ставили

---

⁵ Краљевска породица у Енглеској, односно краљица Елизабета Друга и Дом Виндзора високо су котирани у олигархији, будући да контролишу горње слојеве стваралаца светског поретка.

под своју контролу све важније светске институције. Купили су све значајније људе и распоредили их на владајућа места и ложе. Тако Организација уједињених нација, на основу Агенде за мир, заједно са свим агенцијама које раде под њеним окриљем, као што су Светска здравствена организација (СЗО) и Међународни монетарни фонд, затим тзв. хуманитарне организације, миротворачки покрети, секте и странке, има посебно значајну улогу у стварању тзв. новог светског поретка.

То значи да је све под контролом оних људи који не знају да газдују планетом, а знају само за свој капитал и како да га оплоде. Човек је изгубио сваку вредност, може му се сваког тренутка одузети живот, да нико за то не одговара. Недодирљиви су само пљачкаши. Свима је познато да се нервни центар доношења одлука у глобализму налази у Лондону, Базелу и Бриселу. Исто тако, познато је да су лидери најснажнијих индустријских земаља, попут Сједињених Држава, Енглеске, Немачке, Италије, Аустралије, Новог Зеланда (чланице Г8/Г20), активни и потпуно кооперативни учесници поретка који подсећа на светску заверу. У 21. веку, степен контроле становништва је толико напредовао да су чак, појединачно и неприкривено, изабрали премијере и/или председнике држава, попут марионетских предводника Енглеске, Немачке, Француске, Италије и Сједињених Држава.

Реч је о бескрупулозним лицемерима, а они који их постављају на функције финансирају планетарне акције попут Дана борбе против глади под насловом „Штрајком глађу против глади”, а суштински само због њихове грамзивости, борбе против домаћина и прерасподеле капитала постоје гладни људи.⁶

Свет је (н)остао нехуман

По свему судећи на сцени је и концепт назван *Златна милијарда*. Свака озбиљнија и дубља анализа произилази из става да људи не знају да реше проблем пренасељавања планете и да су научници немоћни да пронађу начин за напуштање планете у

⁶ Играју се судбином света као да су безумни.

случају да не буде места, ресурса и довољно хране за човечанство. На Земљи би већ *колико сутра*, 2293. године,⁷ требало бити више од 14 милијарди становника, односно 14 милијарди мозгова са јачом моћи мисли него икад у историји. Сигурно је да ће много раније свима бити јасно да су похлепа претходних генерација, односно зло у људима, угрозили или потпуно уништили услове за опстанак на Планети. Када се попуни капацитет Планете (14 милијарди становника),⁸ сваког дана мораће све више људи да напусти Планету, или да на неки начин нестане на њој.

Према грубо израчунатим подацима требало би после 2293. упућивати, негде у космичка пространства, више од 75.000 људи дневно, и то сваког дана све више. Стивен Вилијам Хокинг је забележио у својој књизи *Космос у ораховој љусци* да ако се популациони раст и повећање потрошње електричне енергије наставе стопама с почетка 21. века, око 2600. године житељи света стајаће збијени раме уз раме; Земља ће сијати попут тела у стању црвеног усијања; сва уметничка и научна дела биће у електронском облику; појављиваће се десет радова у секунди само на подручју квантне физике – без имало времена да се они прочитају.⁹ Роберт Фалгам је израчунао, да би по стопи раста броја становника забележеној 1790. године, већ око 3530, укупна тежина људи била једнака тежини Планете. Према истом прорачуну, око 6826. године тежина људи (било где да се налазе) била би једнака маси свеукупног познатог универзума. Ко данас размишља о тој врсти проблема? Можда баш некакви *илуминати*, који су наводно смислили пројекат *златна милијарда*?

7 Вероватно ће неко оспорити начин прорачунавања броја људи, будући да је само од цунамија и његових последица од 25. децембра 2004. до 11. јануара 2005. године у подручју између Индонезије и Сри Ланке страдало више од 280.000 људи. Подразумева се да треба рачунати на „птичије грознице”, еболе, сиде... Али, и раније су харале болести којима човек није знао да се супротстави, а природне непогоде биле су увек „више силе”. Постоји прорачун, објављен у часопису *National Geographic*, да ће 2083. године бити рођен десетомилијардити становник планете.

8 То је вредност израчуната за „заједнички стан”, у односу на расположиве ресурсе.

9 Stiven Hoking, *Kosmos u orahovoj ljusci*, стр. 159.

Постоји много начина за смањење броја становника, који се по свему судећи већ спроводе. Три главна су: 1) неодржив и експлоататорски међународни развој, што доводи до глади и помора минимум 40 милиона људи годишње, 2) расpirивање ратова у којима страдају милиони људи и 3) стварање и ширење инфективних болести попут сиде, еболе, птичијег и свињског грипа, сарса, зике, те изазивање пандемија невиђених размера. У остале методе спадају: промена климе, развој нуклеарног, хемијског и биолошког оружја, загађивање хране и воде, пуштање у промет смртоносних лекова, алкохола, дувана, психотропних средстава, промовисање педофилије, инцеста, наркотика, затим присилна стерилизација, промоција хомосексуализма, еутаназација, легализација и промоција абортуса, генетски инжењеринг, клонирање, невидљива технологија, микрочиповање, електромагнетно оружје... Све наведене процедуре постале су свакодневица, па их не треба објашњавати образованим људима, а за недовољно образоване, који још нису упућени у проблеме наведеног типа, нема довољно времена, будући да би свака јавна обука предугу трајала.

Осим тога, јасно је да освајање преосталих планетарних ресурса улази у завршну фазу. Чини се да је стрпљење Сједињених Држава, доскоро највеће силе света, на измаку, те да у свом походу на Исток имају све мање сигурних и искрених савезника. Преостале ресурсе неоколонијални пљачкаши морају освојити принудом и освајањем простора. Зато се отворено и најављено шири Запад, а шире се и Европска унија и НАТО.

Као посебан разлог за прелазак границе између Запада и Истока, нови поход на Исток и потпунију контролу кретања људи микрочиповањем и камерама, измишљен је и подстрекава се тероризам. Он је постао светски хит, што само подсећа на несигурност и вапај елите за помоћ, јер ускоро нико неће моћи да је спаси од одмазде *руље*.

Рат је био, јесте и биће

Раскошни ратни потенцијали великих сила условили су да савремени ратови не личе на било који претходни рат. Најмоћније војске су, због домета оружја и спрегнутих информационих система, у непрестаном додиру. Запад је, последњих тридесетак година, у још једном походу на Исток, примењује тотални, сведимензионални рат, у којем цивилне институције реализују велики број активности које су раније биле искључиво у војној надлежности, а оружане снаге изводе и тзв. цивилне операције.

Најснажније земље су то постале милитаризацијом свих сегмената друштва. Сједињене Америчке Државе су симбол организованог зла, који прети да милитаризује све поре света. У тзв. најдемократској земљи света све институције су у функцији војске и рата. Администрација САД широм света изазива кризе, ствара кризна жаришта и зарађује у ратовима. После хладног рата мегакапиталисти бацили су мрежу на Балкан и успели да освоје најважнију војнополитичку и геостратегијску тачку на планети – Косово и Метохију. Ради контроле Медитерана, Европе, Блиског истока и Русије освојили су КиМ и на њему изградиле стратешки најважнију војну базу – Камп Бондстил.

Балкан више не гори, али границе због интереса мегафинансијера још нису стабилизване. Свет као да чека балкански расплет, не би ли наставио са својим исконским разрачунавањима. Балканска *руља* (Срби, Хрвати, Бошњаци и Монтенегријанци) је у менталном расулу. Шћипетари настављају аустроугарску идеју, да ни по коју цену не дозволе мир на Балкану. Занимљиво је да ратове на Балкану гаје и подгревају полуписмени амерички председници и британски не много умнији, притајени империјалисти, које обучавају *људи лажи у колеџима лажи*, насталим у *Империји зла*. Не треба ни наглашавати да је специфичност владара почетком 21. века – психопатологија. Нису ни вековима уназад владари били беспрекорни и психички здрави, али није лако пронаћи период у којем је толико поремећених личности истовремено на власти.

Васпитање и образовање постали су светски проблем.¹⁰ То важи и за научени поглед на свет. Догађа се да се култура мења насилно, у складу са интересима оних који тренутно владају. Цео 20. век и почетак 21. века, на удару недовољно свесног, а културолошки онесвешћеног Запада, јесу православци, Руси и Срби. Речено је да је разлог напада физички – због простора и расположивих ресурса. Међутим, глобалисти настоје да Русима измене свест по сваку цену.

Историја има посебну улогу када су у питању узроци ратова. Ту доминирају освета и одмазда. Када се познаје историја, може се предвидети ко би коме могао да се освети. У чекаоници су Индијанци, Јапанци, Руси, Срби, Ирачани, Либијци, Сомалци, Никарагванци, Вијетнамци...

Пошто се Американци мешају у све планетарне процесе, играјући улоге *светског мудраца*, *светског тирмана*, *светског ватрогасца* и *светског жандарма*, у случају било какве радикалније промене у светским војнополитичким тенденцијама још више би се наметнуо проблем њихове одбране, засноване на концепту тзв. *истурене одбране*. Амерички доктринолог Ричард Симпкин у књизи *Надметање у брзини маневра* дао је најбољи пример америчке *одбрамбене* логике: „Готово ни у једном критичном подручју света где би, на пример, америчке снаге биле употребљене нема довољно маневарског простора који би обезбедио примену стратегије класичне одбране по дубини... Зато одбрана мора почети на знатно истуренијим линијама и одатле да се води агресивно ради уништења нападачевих јуришних ешалона...”

Наравно, напад је најбоља одбрана и то је основни разлог што су амерички војници распоређени у 100 држава света. Многи политичари оптужују САД за неоколонијализам, будући да распоред оружаних снага на туђој територији неодољиво подсећа на ту врсту окупације. Наравно, житељи Беле куће тако не мисле

---

¹⁰ Будући да је манипулација свешћу људи узела маха посебно крајем 20. века и почетком 21. века, може се рећи да је тај феномен најбоље објаснио Сергеј Георгијевич Кара-Мурза у обимној књизи *Манипулација свешћу*, издатај 2011. године.

и своје присуство на свим значајнијим геостратешким тачкама света сматрају природним. На пример, амерички председник Бил Клинтон је у Токију, 17. априла 1996, после разговора са јапанским премијером Рјутаром Хашимотом, договорио да Американци задрже 100.000 војника у Азији, од тога око 47.000 да остане у Јапану, а 37.000 у Јужној Кореји.¹¹

Реч је о огромним снагама државе с највећим трансфером оружја и највећим војним буџетом на свету. Поред тога што војно присуствују у готово 50 одсто држава, Американци радикално утичу на унутрашњу војну, политичку и економску ситуацију у већини земаља. Довољно је навести земље Латинске Америке, затим Руску Федерацију, Аустралију, Јапан, Турску, Израел, Јордан, Грчку, Италију, Египат, Ирак, Саудијску Арабију, Јужну и Северну Кореју, Сомалију, Албанију, Хрватску, Босну и Херцеговину, Македонију, Кубу, Никарагву, Хаити и др, да се схвати о каквој је хегемонији реч.

Према схватањима многих геополитичара и војних стра­тега, угледника из области културе, па чак и лаика администрација САД: 1) подстрекава тероризам ради остваривања својих *вита­лних интереса*; 2) користи напад на Њујорк и Пентагон и покушај напада на Вашингтон као добар повод за освајање Авганистана и давно жељено и планирано присуство у централној Азији; 3) прихвата напад као добродошао да се САД извуку из претеће и неизбежне рецесије; 4) тврдњама да рат прелази на територију САД користи *анти­тероризам* за ојачавање укупних војних снага САД и њихову бржу трансформацију, за коју су била неопходна средства добијена тек након напада на Светски трговински цен­тар; 5) крије да су и конгресмени у САД знали да је унутрашња безбедност *шупља* (убудуће ће контрола америчких грађана бити

---

¹¹ Сједињене Америчке Државе су 1997. године, према подацима које је у тзв. кварталном извештају изнео Вилијам Коен, имале више од 2,2 милиона мушкараца и жена под оружјем, око 500.000 у прекоморским земљама, 1,1 милион у резервним снагама и 1,1 милион цивила запослених у Министарству одбране. Војне фирме запошљавале су још 3,7 милиона људи.

јача него икад раније, иако су само амерички грађани имали част да их више од четрдесет година прате системи НСА за контролу појединача); 6) користи претходне и најновије пропусте сопствених обавештајних служби да повећа и њихове могућности, и 7) упадом у Авганистан и претњама земљама које су наводно умешане у међународни тероризам стекла је услове за бољу контролу путева за продају оружја, нафте, дроге...

Најекстремнији аналитичари и аутори америчког приступа животу објавили су напise у којима тврде да су нападе на Њујорк и Пентагон сачинили исти планери који су инсценирали и експлоатисали масакре у улици Васе Мискина и на пијаци Маркале у Сарајеву, *геноцид* у Сребреници и наводни масакр у Рачку. При томе, исти аутори ободрени су резултатима операција као што су операције *Забрањен лет*, *Морска стража* и *Падобран* и ефектима уведених економских санкција и војних интервенција ради наводних спречавања *хуманитарних катастрофа* и слично.

То је (п)остао планетарни проблем, јер су под контролом политичког цина скоро све значајније међународне институције које одлучују, искључиво, у складу с америчким интересима. Једино тако се може схватити понашање Бутроса Галија, бившег генералног секретара УН, када је, 2. септембра 1994, на први поглед безразложно и непрозван, изјавио да „САД имају право да интервенишу на Хаитију”. Не треба заборавити да је господин Гали, као да се придржава „Протокола сионских мудраца”, предвидео да ће на планети бити 400 држава („банана република”) за следећих десет година. Ипак, мора се признати да је необично када *први човек мира* заговара ратне опције.

Док ратови трају, човек полако схвата да је и начин исхране научно доказани узрок ратова. Уношење у организам хране животињског порекла, делује као логичан повод за убијање, лицемерје, агресивност, нехуманост, злочин, болест, поремећен однос према стварности, бездушност, безбожност, чиме се условљава рат на Земљи. Човек није само нехуман према човеку, још је нехуманији према осталим бићима, а за неке од њих не зна да имају душу. Уосталом, научно је установљена и доказана умност бактерија и

ћелија, што би много требало да значи за однос према стварности. Али, свакако ништа не значи бездушном човеку какав је данас.¹²

Један од основних узрока ратова у свету је недовољно знање. Савремени човек не зна шта су мисли, емоције, душа, психа, Бог... Не разликује лаж и истину. Не зна историју и своје порекло. Заборавља да је потекао од истог претка. Човек је био и остао ратоборан, а за ратоборност је крива сваковрсна разноликост. Ипак, основни узрок свих сукоба и неразумевања у свету је поседовање потпуно различитих информација.

На пример, постоји седам типова личности (интегратор, визионар, организатор, стручњак, администратор, логистичар, безбедњак) и најмање петнаест врста интелигенције (лингвистичка, музичка, ликовна, вајарска, логичко-математичка, просторна, неимарска, техничка, телесно-кинестетичка, интерперсонална, интраперсонална, натуралистичка [природњачка, зоолошка, ботаничка], егзистенционалистичка [спиритуалистичка], лекарска и занатска). Јасно је да не постоје истомишљеници! Немогуће је да се људи усагласе око било које појаве, јер су им ставови и опредељења зависни од информација које су суштински различите. Ради усаглашавања ставова, људи настоје да реше проблеме сврставањем и опредељивањем, али се и на тај начин изазивају међуљудска трвења на свим нивоима, јер ирационално, недовољно разложно сврставање највише приличи навијачким групама.

Многи људи живе у прошлости – у легендама и митовима. Мисле да могу да измене друге, а да не мењају себе. Брину и пате због прошлости и будућности, а не живе садашњост. Опонашају космичке маханизме о којима су говорили и писали Тесла, Гете, Гурђијев и Успенски. Свет је препун психопата и вођа оболелих од вируса Борна.

Савремени човек лаже и мрзи и тако негира савременост и свевременост. Он је сва жива и нежива бића учинио неслободним. Егонизам и посесивност се гаје у људима од малих ногу. Све су то разлози што светом владају мржња, лаж, неслобода, фолирање и глума.

¹² Човек не може да буде без душе, али може да се понаша бездушно. Бездушност је особина личности.

Златно доба није немогуће

Управо у таквом ратоборном свету постоји све више оптимистичких података. Први пут у историји постоје људи који тврде да могу да коригују догађаје. Човечанство се налази на додирници два миленијума, ере информатике и ере нанотехнологије, ере Рибе и ере Водолије... Сунчев систем је ушао у нови звездано-планетарни простор. Мења се Шуманова резонанца. У току су позитивне космичке промене, на које човек не може да утиче. Космички ритмови изазивају нове историјске ритмове, па је нада да се приближава крај апокалипсе све присутнија.

Улога жене је измењена, али се чини да није схваћена и од самих жена. Но, то не може да траје дуго, будући да се знање значајно шири. С тим у вези, човек схвата космичке циклусе и основу скоро свих сукоба – душевну разлику међу половима. Сагласје полова ствара мир, а несагласје изазива све врсте неспоразума и сукоба. Мушки и женски мозак су различити и међусобно несхватљиви. Али, се све више зна о њиховој разлици и насушној потреби разумевања.

Савремени човек добија оцену три, а ретко четири на скали Георгија Гурђијева и Петра Успенског, од 1–7. Но, све више људи се освешћује и жели да заради петицу, шестицу, а, можда, понеко, и седмицу. Нема васпитаних васпитачица, али се све више пише и говори о њима, баш као и о индиго, звезданој и кристалној деци.

Може се рећи и да је одлика времена то што су ретки људи који не знају да живе на планети рата, лажи, мржње, стрепње, страха, глади, неслободе... Стога је дежурно, судбоносно питање: Шта ће се догодити са светом када Исток победи? Хоће ли човек коначно прогледати и освестити се? Да ли је пред човеком, коначно, ново *златно доба*?

Неспорно је – савремени човек је на путу освешћења. Пре свега, треба да прогледа, да се отрезни и освести. Најважније је, да све више људи схвата да могу да измене само себе, да је душа вечна и да треба живети у садашњости, јер само она постоји.

Литература

- Аврамов, Смиља, *Међународно јавно право*, Академија за дипломатију и безбедост, Београд, 2011.
- Ајк, Дејвид, *Свет у шаџи моћника – Теорије завере*, Новости, Београд, 2017.
- Балетић, Милијана, *Ексклузија истине (Прелудиј у Сарајеву)*, Издање аутора, Нови Сад, 2002.
- Beri, Stiv, *Treća tajna*, Narodna knjiga-Alfa, Beograd, 2005.
- Barket, Lari, *Illuminati*, Narodna knjiga-Alfa, Beograd, 2006.
- Bodson, Žerar, *Novi svetski poredak i Jugoslavija*, ИНГ-ПРО, Beograd, 1996.
- Brown, Cave Antony, *Velike obmane Drugog svjetskog rata*, Centar za informacije i publicitet, Zagreb, 1977.
- Brekers, Matijas i Valter, K. Kristijan, *11/09 – Deset godina kasnije (rušenje jedne građevine sazdane od laži)*, Laguna, Beograd, 2012.
- Brers, Diter, *(R)evolucija 2012*, Laguna, Beograd, 2011.
- Vajt, Džon, *Kundalini, evolucija i prosvetljenje*, Esotheria, Beograd, 2017.
- Gerero, Dajana, *Šta nas životinje mogu naučiti o duhovnosti – Nadahnjujuće lekcije od divljih i pripitomljenih bića*, Esotheria, Beograd, 2008.
- Gracjan, Baltazar, *Izvor mudrosti ili pravila za život* (reprint izdanje), Knjižara Ć. Bronić, Zagreb, 1943.
- Grahovac, Blagoje, general, *Glasovi iz Gluve sobe*, Laguna, Beograd, 2015.
- Грачова, Татјана, *Света Русија против Хазарије*, превод књиге *Святая Русь против Хазарии*, електронска верзија са сајта www.russvt.ru, 2009.
- Greer M. Steven, *Skrivena istina – Zabranjeno znanje (Vreme je da saznate)*, Teledisk, Zagreb, 2008.
- Bunker, J. Robert, *Five-dimensional (cyber) warfighting: Can the Army after next be defeated through complex concepts and technologies ?*, California State University, San Bernardino, 1998.
- Манделбаум Адам, *Сенке рата*, Моно, Manana press, Моћ књиге, Београд, 2001.

- Vladimir Aleksejevič Istarhov, *Udarac ruskih bogova*, Moskva, 2000.
- Група аутора, *Разбијање Југославије*, Институт за политичке студије, Београд, 2012.
- Група аутора, *Тајна Балкана*, СКЦ, Београд, 1994.
- Данилевски, Јаковљевич Николај, *Русија и Европа*, Службени лист СРЈ (Досије), Београд, 1994.
- Дугин, Александар, *Основи геополитике – Геополитичка будућност Русије 1*, Експрес, Зрењанин, 2004.
- Дугин, Александар, *Основи геополитике – Просторно мислити 2*, Експрес, Зрењанин, 2004.
- Дугин Александар и Леонид Савин, *Мрежни ратови*, Авала прес, Београд, 2018.
- Илић, Владимир, *Фамилија – Медијски поредак новог света*, Конрас, Београд, 2002.
- Klein, Naomi, *Doktrina šoka*, V. B. Z., Zagreb, 2008.
- Кнежевић, Милош, *Моћ Zapada*, Mali Nemo, Pančevo, 2005.
- Кнор, Gvido, *Istorija (Тајне 20. века)*, Narodna knjiga-Alfa, Beograd, 2005.
- Левашов, Николай, *Россия в кривых зеркалах*, Золотой век, Москва, 2007.
- Лисичкин, В. А, Шелепин, Л. А, *Трећи светски информативно – психолошки рат*, Академија социјалних наука, Москва, 2000.
- Molnar, Tomas, *Amerikanologija*, SKC, Beograd, 1996.
- Новаковић, Миодраг, *Копље Ислама у Срцу Европе*, Издање аутора, 2016.
- Рек, М. Skot, *Ljudi laži*, Alnari, Beograd, 2006.
- Поповић, Јанићије из Грачанице и Архимандрит Дечански Ристић, Серафим, *Плач Старе Србије*, Зборник радова, Издање поводом 70-годишњице ослобођења Косова (1912–1982), Косовски Срби, Уводна реч Јован Косовац, Косово, 9/23. октобар 1982.
- Прајс, Џорџ Ворд, *Ја познајем те диктаторе*, Звезда, Београд, 1938.
- Рабреновић, Радован, *Док сте ви спавали – Глобалистички пројекат тајне синархије*, Издање аутора, Београд, 2010.
- Радица, Богдан, *Агонија Европе*, СКЦ, Београд, 1994.

- Рајс, Рудолф Арчибалд, *Шта сам све видео и проживео у великим данима*, Итака, Београд, 2015.
- Rakočević, Živojin, *Geopolitičko finansijski lavirinti – prilog kritici anglosaksonske geopolitike*, Drasler partner, Beograd, 2001.
- Revenskroft, Trevor & Vales, Tim Marfi, *Znak zveri*, Narodna knjiga, Beograd, 2006.
- Tuttle Will, *Hrana za mir – Prehrana za duhovno zdravlje in društveno harmonijo*, Avgora, Ljubljana, 2013.
- Филиповић, М. Драган, *Акција 'Донатор'*, Ненад Благојевић, Београд, 2014.
- Fort, Čarls, *Knjiga prokletih*, BIGZ, Beograd, 1992.
- Хамваш, Бела, *Scientia Sacrat I – Духовна баштина човечанства 2*, Драслар партнер, Београд, 2012.
- Henkok, Grejem i Boval, Robert, *Talisman*, Моћ књиге, Beograd, 2006.

Свечана сала Матице српске, 5. септембар 2019.

Драган Симеуновић

САВРЕМЕНИ ЧОВЕК И САВРЕМЕНИ СВЕТ

Савремени свет, или бар онај део који осталима руководи, сматра да је добро уређен, тачније да је на правом путу да буде у потпуности добро уређен. Проблем је у томе што, као и све друго људско, при томе полази од претпоставке о својој могућој савршености, претпоставке која, како би рекао Мерло-Понти (Maurice Merleau-Ponty), једноставно не стоји.

У свом прегнућу да се дочепа савршености по себе и да потом тим рецептом усређи све друге зарад своје користи, савремени човек заборавља на своје космогене ограничености, на време трајања људског живота, на своје дефинитивно ограничене сазнајне и интелектуалне могућности и на своју природу као на најгоре од свих ограничења. Никада оно што је несавршено није могло да произведе оно што је савршено, нити ће, осим као своју грешку.

Још је мање извесно да се други могу учинити путем натурања савршеним и тако усређити. Имануел Кант је још давно рекао нешто што важи и данас, а то је да усређење других силом није никаква услуга нити добро дело већ највећа могућа деспотија. Ипак, савремени свет, по много чему судећи, није досегао свест о томе да свако сам треба да тражи и нађе своју срећу.

Савремени свет и савремени човек нису слободни ни од себе ни од других. Да би се говорило о слободи потребно је да се оставари више претпоставки. Прво је потребно да постоји више

могућности за избор, јер ако постоји само једна опција ми је не бирамо, већ смо на њу нужно упућени, што значи да смо неслободни. Друга претпоставка слободе јесте да постоји свест о постојању свих могућности међу којима бирамо. Трећа претпоставка која води ка највећем степену ослобођења, а тиме и слободе, јесте да смо изабрали најоптималнију од свих могућности. Наредна претпоставка је да међу могућностима нашег избора којих смо свесни и од којих смо изабрали најбољу, реализујемо ту могућност. Међутим, ту већина људи у савременом свету и данас као и јуче стаје, односно остваривши прве три претпоставке слободе не реализује свој избор и тиме себе одаје као неслободно биће које чини неслободни свет. У питању је појава која се зове *акразија*. Она долази од грчке речи *акратес* што значи слабић. Ако и премости своју слабост, коју можемо одредити као страх од успеха у досезању слободе, савременог човека очекује и пета претпоставка слободе, а то је непрекидно подешавање свог делања у складу са изменама које непрекидно производи унутрашња динамика савременог друштва. И све то је потребно постићи у неком времену, а данашњи свет одликује у журбаност и хронични недостатак времена.

Управо је брзина нашег живљења, немогућност успорења живота, доказ наше неслободе. О чему се ради? Нико не воли све бржи темпо друштва и свога живота, али се мора кретати и живети темпом који му намеће савремени свет јер ће у супротном отпасти као благо са точка који се све брже окреће.

Чему брзина коју, бар као већина, не желимо? Али, ако је не жели већина, њу ипак желе неки, тачније желе је богати, они који владају савременим, као што су владали сваким светом. Схватајући је као брзину окретања новца, који све више доноси што се брже окреће, богати су тај принцип пренели на све, па и наше животе.

У сваком, па и нашем добу, најмоћнији и најбогатији који су владали светом хтели су да га уреде према свом нахођењу. То чине и данас у савременом свету. Њихова идеологија је глобализам,

а поредак који хоће да створе називају новим светским поретком. Савремени свет је у великој мери глобализовани свет.

Крах социјализма као процеса и система који је наступио крајем 20. века, означио је истовремени тријумфалистички узлет неолиберализма као концепта несметаног уређења света.

У неолибералној теорији рођени су у то доба појмови као што су глобализам, нови светски поредак и глобализација, који се и данас често користе без много теоријског разумевања, и не само у нас, чак и као синоними, што ствара појмовну збрку. Зато је потребно нагласити да је реч о три различита појма који су сродни по томе што се односе на садржински испреплетене феномене. Њихови појмовни садржаји слични су, али они се садржајно не поклапају у потпуности, већ се само пресецају.

Глобализам је идеологија, глобализација је процес реализације идеолошких премиса глобализма, а нови светски поредак је систем у настајању.

Идеји несметаног протока, пре свега роба, а онда и људи и идеја, противречила је категорија државног суверенитета која је до тада важила за једну од „светих крава” у међународној политици и за велики домет народне демократије.

Она је спутавала убрзавање ритма света пројектованог ради убрзања обртања новца. Прво је суверенитет теоријски евидентиран током 90-их година 20. века као могућа запрека глобализацији, а онда је почетком 21. века уследило од стране глобалиста оргијастичко поништавање резултата Вестфалског споразума у политичкој и правној теорији, које је било уперено против сваке врсте суверенитета као апсолутно анахроне и штетне појаве. Тек савремени тренутак показује извесно, али све учесталије отржење од таквих заноса.

Глобализација је савремени процес повезаног деловања политичких, економских и војних активности низа политичких, војних и економских субјеката на челу са САД као државом-носиоцем глобализације, којима се усмерава кретање укупног савреме-

ног људског друштва у правцу реализовања поставки идеологије глобализма. Замајац глобализације су велике мултинационалне компаније са седиштем у САД или у Западној Европи. Испољава се, пре свега, у реализовању економских циљева уз политичку и војну потпору земаља носилаца глобализације.

Економски циљеви глобализације су јединствено светско тржиште, трговина без граница, интернационализација производње помоћу директних инвестиција мултинационалних компанија и градња једног свеобухватног система интегрисаних финансијских тржишта. Смисао тога је постизање што већег профита доласком до што јефтинијих сировина, посебно енергената, као и коришћењем што јефтиније радне снаге уз друговрсна минимална улагања.

Глобализација се стога може означити као савремени процес ширења светске заједнице демократских тржишно оријентисаних земаља, који се остварује на економском, политичком, културном и сваком другом плану.

Обухват тог процеса је глобалан, јер се његово реализовање планира у светским размерама, односно, како то прецизно формулише Бил Клинтон, док „сваки човек на свету” не буде могао да ужива све предности такве и те заједнице живећи у њој.

Хенри Кисинџер сматра да су међународни односи тек у савременом добу први пут у историји „заиста постали глобални. Комуникације су тренутне, светска привреда функционише истовремено на свим континентима”. Осим тога, многи други проблеми попут заштите човекове околине, демографске експлозије, миграција, спречавања ширења разних болести, тероризма и слично, одиста су данас таквог карактера да морају и једино могу да се решавају на светском нивоу.

Да је глобализација пре свега економски процес, види се и из тога што је она на економском плану све време била такоређи незауостављива. Уосталом, сви отпори глобализацији су најпре политичке природе, рецимо око одржања суверенитета, а скоро да

уопште нису економског карактера. И Русија и Кина су потпуно прихватиле глобализацију као економску неминовност. У том смислу она је већ скоро остварени економски поредак савременог света.

Што се, пак, тиче оних димензија глобализације у којима се она исказује као процес десуверенизације и денационализације држава, отпори су далеко израженији и свакако ће тако бити и убудуће. У том смислу се као снажна препрека глобализацији јавља национална држава са њеним концептом суверености, националних граница и релативно самосталном политиком, као и тежњом да сама управља својом привредом чиме доказује самосталност. Врата за глобализацију таквих држава су још затворенија уколико је у њима развијен национализам. Све је то управо оно што успорава кретање роба и људи и тиме смањује профит. Елите које стоје на челу мултинационалних корпорација не желе да деле и да губе ако не морају, а не морају јер је таква констелација међународних односа да постоји само једна велика сила којој тренутно нико није раван. Ерозија суверенитета као преживеле категорије и одузимање аутономије националним државама у погледу вођења економске политике зато се постављају као веома важни циљеви глобализације у свеукупном току њеног трајања.

Разумљиво је да се све земље не понашају једнако, а још мање кооперативно када је реч о губитку суверенитета. Зато САД као највећа сила-носилац глобализације прилази десуверенизацији и денационализацији као „неистовременом поступку” користећи разноврсне методе, од „добровољне капитулације”, о којој радо говори Збигњев Бжежински, до привољавања силом.

При томе се морају имати у виду и прикривени отпори оних који су на страни глобализације. Рецимо, многе европске земље које због великих разлика у моћи не могу да рачунају са одржањем свог суверенитета пред налетом глобализације, данас дискретно, под маском права на сопствену миграциону

политику, врше процес разноврсне ре-суверенизације, и то кроз глобалистичке наднационалне заједнице попут Европске уније, која им омогућује да спасу бар део онога што су изгубиле као националне државе. Преношењем државних компетенција на ЕУ, што се рецимо види из коњуктуре принципа супсидијарности, стварањем две врсте граница, меких између „нас” и тврдих између „нас” и „њих”, оријентацијом на идеале затворене планске привреде, европске државе су, иако главни заговорници глобализације уз САД, ипак, показале тенденције ка локализму, макар се он односио на цео континент.

Посебно тежак ударац глобалном концепту који негује Европска унија отворено су задале бројне земље Централне и Источне Европе, у првом реду Мађарска, Пољска и Словачка, у погледу извршавања одлука Брисела које се тичу политике ЕУ према миграцијама. Међутим, погодности које доноси глобализација крупним играчима у светској привреди натерују и те државе да се ипак не отклањају од центара глобализације, јер то од њих тражи њихова привредна и финансијска елита. Рецимо, глобализована финансијска тржишта омогућују да се државни дефицити лако могу покривати, што већини влада слабих држава (у које спадају и наведене) знатно олакшава да воде релативно успешну политику и тако одржавају углед пред својим бирачима, иако су свесне да то води тоталној зависности од страних инвеститора, као и да отежава одлучивање у интернационализованој производњи, а понегде и било какав утицај на њу у смислу усмеравања њених ефеката у „националну” касу.

Нови светски поредак у овом добу је још увек само концепт, у најбољем случају недовршени систем света који као поредак космополитске демократије подразумева изградњу одређених правила понашања за све и усвајање одређених вредности од стране свих. То не значи да сви треба да се понашају исто. Тај поредак је, наиме, систем неједнаких и по њиховом богатству и по њиховом учешћу у креирању политике светског друштва. Ако

је истина да су тај поредак смислили најбогатији и најмоћнији људи на свету, онда је сасвим логично да су га смислили не зато да друге изједначе са собом, већ да увећају своју моћ и богатство. Никада у историји се нису спроводиле ни револуције, а камоли пројекти владајућих којима се тежило досегнути нижи животни стандард, већ се увек тежило изједначити са неким вишим од себе или најпросто подићи себе и свој квалитет живота на виши ниво.

Оно што данас једино угрожава глобализацију јесте настанак нових и ресуверенизација старих, већ глобализованих националних држава.

Масовни настанак нових националних држава је најважнији у низу све више наговештаја да садашњи, иако у много чему недовољно легитимизиран и недовољно гарантован, ипак релативно стабилан однос распоређености нација и других етничких група у државне и њихове садашње границе неће дуго потрајати и да се стање умереног задовољства етничитета због разлога етничке ситуираности, све више претвара у стање етничког незадовољства и могуће националистичке експлозије планетарних размера.

Поседовање национално-статусних права, па ни једнаких, данас није више довољно. Држава или аутономија блиска државно посебном статусу је, по свему судећи, будућа мета етничке хидре која је све спремнија да баца рукавицу не само досадашњој државној организацији света, већ и надирућој глобализацији. Раскорак бројности од 3600, све „освешћенијих”, етничких група (уз сталну тенденцију рађања „нових”), и њихове распоређености у оквиру „свега” 189 држава света, све више се, и то не само услед све изразитије гласности испољавања жеља државно неафирмисаних етничких група да престану бити тек „могуће нације”, него и услед стицања цивилизацијских услова за то (нпр. услед уважавања чињенице да су бројне границе земаља у развоју, нарочито у Африци, Блиском и Средњем истоку повлачене „колонијалним лењиром” без нарочитог вођења рачуна о

етничким, прецизније речено тада племенским разграничењима и односима, или пак услед све изразитије међународно-субјективне толеранције интерпретирања, а тиме и доживљавања признавања права на етничку посебност као права на прерастање у нацију), претвара у опасност и реалност новог тренда који је снажно обележио већ крај 20. и почетак 21. века – масовно стварање и још масовније покушавање стварања нових националних држава сепарацијама мирним путем или насиљем, као и интензивирање међународних подупирања или спречавања тих напора.

Оснажење национализама малих, до скоро маргинализованих група и њихових партикуларистичких идентитета, као и рађање нових врста национализама јесте дубоко сложен и противуречан процес. Он обнавља и етничко дисидентство у „примиреним” етницитетима као што су баскијски, корзикански, каталонијски, шкотски или ирски, као што га и рађа у оним етничким групама које су сматране традиционално политички неамбициозним попут ромске.

Свако чињење од стране великих некоме етницитету на плану његовог осамостаљења и подржављења данас одмах повлачи захтев за сличним поступањем у случају других. Некадашње питање „Ако може да буде независна Екваторијална Гвинеја, зашто не би могла да буде и Каталонија?”, такорећи јуче преобликовано у питање „Ако острва Фиџи могу да стекну независност, зашто то не би могла и Шкотска?”, данас на више страна одјекује као „Ако може Косово, зашто не бисмо могли и ми?” Мада није спорно да глобална економија пружа шансу за размах малих народа и развој регионалних економија, а тиме и за цивилизацијско дозревање закаснелих нација, оне у свом настојању да имају сопствену државу морају имати у виду садашње неписано правило конструктора и промотера глобализације чијем се резолуцијском озаконењу од стране ОУН иначе тежи, а које гласи да нема сепарације без ослањања на највеће силе „новог светског поретка” и прихватања потпуне зависности од њих када

је реч о будућности њихових, новоуспостављаних националних држава. Дакле, интерес великих се исказује и овде као критеријум за помагање малих и закаснелих народа независно од оправданости њихових жеља. Неприхватање тих услова води међународном установљавању „националне кривице”, а сваки отпор, па и отпор културној и језичкој доминацији, сматра се политичким грехом.

Могућност настанка великог броја нових националних држава је у директној вези са могућим распадом не само великих, већ и малих федеративних држава уколико се налазе у зони конфликта или у осетљивој геополитичкој зони. Миграције само убрзавају такве процесе. Лоше дефинисане границе у прошлости су такође озбиљан повод за сепаратистичко редефинисање бројних националних држава. Ипак, у томе коначну реч данас нема побуњени етницитет.

По свему судећи, опстанак или нестајање етнички сложених држава силом или милом, остаће по свој прилици као и сада врло зависни од сагласности, односно различитости интереса, као и од односа снага више међународних субјеката, и биће, као рецимо сада у погледу евентуалног стварања државе Курдистан на тлу Сирије и Ирака, посебно зависни од усклађености интереса тих држава са интересима господара „новог светског поретка”. И овде се очитује једно правило. Међу мигрантима скоро да и нема Курда. Државе се праве од оних који остају, јер је њима препуштена пушта земља.

За сада развој оваквих процеса успоравају нека настојања која, истини за вољу, немају превеликог одјека у политичким решењима не само носилаца глобализације него и у решењима других земаља. Међу тим, претежно интересно фундираним, настојањима вредна су теоријске пажње она која заговарају одржавање и стварање етничких консоцијација у којима би суживот различитих етничких група на принципу равноправности имао то више изгледа на успех што буде више равноправности. Ова лепа теоријска поставка у пракси за сада наилази на тај

неразрешиви проблем да ко год има вишак права и моћи не жели да их се одрекне другачије до формално, а етнички федерализам не успева уколико се заснује на било чијој владавини, па и владавини већине.

Ако се пак оствари предвиђање некадашњег Генералног секретара УН Бутроса Галија изречено у форми страховања средином 1992, постаће коначном истином и теза Карла Фридриха о национализму као најјачој снази планете. У анализи почетака тога процеса који ће се можда зауставити, а можда и неће, али који је неспорно започео, биће све јасније да никакав дух национализма светских размера није пуштен из боце него да је то немистични процес савремене интересне трансформације савременог људског друштва у, не само она нова обличја која је пред њега поставила постиндустријска организација живота друштва, него и у она чија је одлика занемаривање интереса и потреба етницитета у име брзине и профита, што неумитно резултира конвулзијама њихове спонтане саморазвојности и интервенционизмом у функцији њиховог подржављења као тренутно најбржег и политички најпрофитабилнијег решења, којим се проблеми тих етницитета у ствари не решавају него тек зачињу. Зато ће се, уколико се овај процес не заустави, као највећи проблем глобализације поставити једнога дана питање организације света као „разбијеног огледала”, што као задатак, бар за сада, потпуно надмашује могућности сваке силе, а што не значи само информационо, војно, технолошки и привредно најразвијенијих земаља, него и њихових међународних економских, политичких и војних организација и савеза. Нестабилности разбијеног огледала највише доприноси кретање његових делића. Неки то зову миграције.

Савремена борба глобалног и националног у ствари је борба општег и посебног. Ако би се уништило посебно, опште би престало бити опште јер се не би више имало од чега разликовати. Та два идентитета се заправо условљавају и зависе један од другог. Осим тога, као што и заступници посебног греше, нестанак општег

не би нимало помогао посебном, већ би га напротив дегенерисао. Отуда је перспектива борбе националног и глобалног, опстајање и једног и другог, борба у којој нико не може потпуно победити већ само може превладати, било генерално било на неким тачкама Земљиног шара. Нити се могу Французи одрећи свог језика и своје раскошне иако разбарушене културе, нити Енглези желе да се одрекну волана на десној страни, као ни много чега другог што припада њиховој традицији, а тешко је и помислити да би засад врло неуспешна интеграција миграната муслимана у западним друштвима могла да доведе бар до симболичног броја оних који су напустили ислам као своју веру. Као што се да видети, пракса надметања глобалног као општег и националног као посебног условљена је пре свега положајем у ком се налази нација. То се нарочито добро види данас у Европи у условима велике миграционе кризе.

Акуелне миграције које су пре неколико година запљуснуле Европу и које још увек у капиларној форми и те како трају, пригушене лабавим европско-турским уговором о задржавању мигрантског тока у замену за неколико милијарди евра и за непрецизно увећање шанси за улазак у ЕУ, показале су разне слабости важећег концепта европске заједнице као узора глобализационе теорије и праксе. Слабости су се најлакше виделе у бројним аномалијама које су пратиле миграциону кризу.

У настојању да обуздају и контролишу енорман прилив миграната у земље Европске уније, многе од њених чланица су у недостатку општег и обавезујућег става почеле да предузимају солитарне државне мере на том плану које често не само да нису имале жељени ефекат, већ су и допринеле мењању слике о демократском статусу тих земаља и указале на бројне раскорак између прокламованих принципа и прописа ЕУ и антимиграционе праксе.

На основу анализе догађаја у протеклих неколико година може се са сигурношћу рећи да су се у Европи поводом миграција

догађале и даље се догађају велике политичке и друговрсне аномалије које угрожавају њен статус једног од барјактара глобализације.

Главна аномалија је у томе што се забраном проласка избеглица крши глобални принцип слободе кретања људи, роба и идеја на коме је базиран концепт ЕУ, затим свакако је велика аномалија садржана у чињеницима да у демократској Европи 21. века имамо непоштовање људских права миграната, а нарочито права на натурализацију, као и пораст ксенофобије, што политику мржње према странцима и суседима практикују земље којима су пуна уста демократије и које су другима, па и нама, давале силне лекције о толеранцији. Услед свог актуелног антимиграционог понашања такве земље почињу данас стога да личе на учитеље који подучавају друге лекцији коју сами нису савладали.

Није ли аномалија то што зидове на својим границама подижу земље попут Мађарске, Хрватске и Словеније у којима избеглице уопште не намеравају да остану већ само теже да кроз њих што пре прођу. Историјска је аномалија што су захтев ЕУ да прихвате по квотама један део избеглица одбиле земље попут Мађарске, Словачке, Чешке и Пољске из којих су својевремено многи бирали пут избеглиштва, као и то што земље које одбијају да приме избеглице тиме показују да имају једностран однос са ЕУ – хоће само корист од ЕУ без намере да узврате солидарношћу на њене потребе када је она као заједница у проблему. Тиме показују да сматрају да чланство у ЕУ није повезано са имањем извесних одговорности. Свакако да је аномалија и то што је Европа као најуређенији континент света испољила потпуну неспремност и висок степен неорганизованости, па и превелике изненађености, а неке чланице ЕУ чак и панику у суочавању са мигрантским таласом иако он увелико тече још од 2011, а интензивно од 2014. године. Савремена Европа ће морати да се запита да ли је аномалија или природна реакција то што се јуче тек отписана национална држава и одбачени национални суверенитет као анахроне појаве већ данас враћају на велика врата у политички живот Европе кроз саможиве

одлуке земаља чланица Уније, кроз подизање жичаних ограда кроз које тече електрична струја, и обнављање граница и граничара не само између Мађарске, Словеније и Хрватске, већ и између тако демократски напредних и етнички и историјски блиских земаља као што су Немачка и Аустрија.

Аномалија је и одлука ЕУ да се сви мигранти који нису из Авганистана, Ирака или Сирије прогласе за економске мигранте, чиме се одабиром земље порекла врши дискриминација једног броја националних држава и њихових држављана и нарушава право миграната да као појединци приступе азилним процедурама, што је UNHCR као одлуку критиковао.

Аномалија је и то што велик, ако не и највећи терет мигрантске кризе засад носе земље које нису ни на који начин допринеле стварању кризних жаришта у Ираку, Либији и Сирији, а још мање су допринеле беди у афричким државама из којих избеглице највише долазе у Европу, те што су највише погођене мигрантским таласом оне европске државе које, попут Грчке, нису ништа профитирале од ратова који су се у тим кризним жариштима водили или воде.

И поред гордог посртања глобализације као праксе у условима миграционе кризе она многим и даље изгледа не само као историјски незадржива, већ и као веома корисна на општем економском плану. Многи верују да ће она бар на том плану сигурно победити, ако већ није. Иако чак и ислам упозорава да је „брзина савезник ђавола”, све убрзанији савремени Западни свет тражи све бржи и бржи проток роба и људи.

Са друге стране, националне државе са губитком суверенитета не губе само на царинама и државним дажбинама, већ и на угледу у сопственом народу који је свестан да су оне постале механизми испражњени од реалне моћи. Стога не чуди што је повратак националној држави и суверености од политичара типа Виктора Орбана створио националне спасиоце и хероје. Истина је да ресуверенизиране државе не могу дуго истрајати у инсистира-

њу на својој апсолутној суверености, а истовремено бити и чланице ЕУ. Пре или касније оне ће се морати одрећи и оне количине суверености коју су приграбиле назад да би спречиле уливање мигрантских токова у своја дворишта. Остаје им да нађу начин како да одрже илузију код својих присталица да је савремена ресуверенизација коју су делом постигле тотална и трајна. У том циљу оне могу наћи нови смисао свог ресуверенизационог експеримента у томе што ће се њихове одлуке на том плану тицати национално специфичне духовности и културе, што ће себе прогласити да су чувари и одгајивачи духа нације и њених посебности, помагачи опстајања „њене” религије, уопште њеног идентитета и сл.

Такође су и оне религије које се као израз посебности везују за нације и етничке групе једнако као и нација доживљене, како уочава Владета Јеротић, као „највећа сметња за пуно остваривање великолепних планова западних, у првом реду америчких моћника”, сметња, „које су ови горди и агресивни цареви ’новог светског поретка’ веома добро свесни”. Религијско-философска мисао Европе која подржава глобализацију види излаз из те супротстављености разноврсности религија и глобализације у стварању једне нове „универзалне религије” за цео свет у којој би се могле наћи кључне поставке свих садашњих религија „под условом да се одрекну својих верских и националних оригиналних одлика”. Међутим, није ли пројектовани крај глобализације свет без Бога? Ако је судити по изразито глобализованим срединама попут атеизираних Европе, одсуство Бога је карактеристика глобализације. Не ствара се нови светски поредак да би њиме управљао Бог, већ најмоћнији међу људима.

Сви савремени људи ипак далеко више причају о материјалном него о духовном осиромашењу света. Пажњу највише заокупља пад животног стандарда и свуда растућа незапосленост. Много се говори и пише и о повећању разлика између богатих и сиромашних. Већ сада 1% човечанства располаже са 93% општег светског богатства, а тај тренд се наставља. Од највећег стратешког

значаја по човечанство је питање „Да ли је на помоду нови економски империјализам или ново ропство?” Тек повремено се са правом диже бука због нестанка многих животињских и биљних врста због којих свет у целини постаје сиромашнији. Ипак, одиста највеће и непоправљиво осиромашење ће се десити ако се истопа и нестане бескрајна разноврсност духа и сво садашње шаренило етноса утопи у један монолитни идентитет роботизованог света. За сада, од 6.000 језика колико тренутно постоји на свету сваке две недеље ишчезне један. Енглески језик све више и више говори не само деца и млади, већ и старији у скоро свим земљама света. Разумљиво, енглески је језик интернета, а без њега се више не може замислити наш живот. Глобализација, која је управо и започела ширењем енглеског језика почетком 20. века тиме се потврђује као заокружујући општесветски процес који има своје посебне законитости.

Парадокс је, како уочава Параг у чињеници „истовременог повећања и смањења света: растом броја људи, нових држава, количине новца, уз краће дистанце и мањак времена потребног за реаговање”.

На плану моћи и суверенитета судбине нација и националних држава ће бити као посебне, неминовно различите. Одувек је заправо свако био суверен онолико колико је могао, а данас је та чињеница само разголићена. Једна мала земља је, рецимо, одувек била суверена у односу на неку још слабију и мању, и то под условом да та мања нема моћног савезника. Међутим, данас многе мале земље имају великог савезника коме су поклониле свој суверенитет. Могло би се рећи да су трампиле релативну самосталност и слободу за релативну сигурност. Ако би се скинуо илузорни вео са приче о томе да је свака држава суверена видело би се да на свету има свега неколико држава које одлуке доносе потпуно самостално, и да је тако одувек било. Сувереност је одувек била исказивана у односу на некога, а само код ретких, оних најјачих или код „отпадника”, у односу на све.

Иако је почетак глобализације најавио брзи крај националне државе, њеног суверенитета, па у крајњем и нације као њеног носиоца, то се није догодило. Глобалисти су са правом видели у нацији, национализму и националној држави свог највећег противника, и са правом су им објавили рат до истребљења у циљу своје победе. И одиста, све што је имало национални предзнак пружило је у последњим деценијама двадесетог и првим деценијама двадесет првог века највећи могући отпор глобализацији, без обзира на отворену или миметичку форму у којој се то збива. То је имало за резултат да је глобализација као процес највише успеха имала на економском, а далеко мање на политичком и нарочито на безбедносном плану.

Време великих миграција у коме се управо налазимо дошло је нови, велики и последично још несагледљиви изазов не само глобализацији као процесу, већ и глобализму као идеологији и „новом светском поретку” као политичко-правној конструкцији глобалног система. Управо су националне државе, и то и оне мале, биле те које су усред свог ЕУ окриља бациле рукавицу глобалним обрасцима и направиле снажан политички заокрет ка националном интересу, обнови националног суверенитета и националних вредности, иако је доскора изгледало да су се многе од тих „ренационалних” држава потпуно утопиле у европско као наднационално заједништво и заједницу ненационалног суверенитета. Све је очигледније да су миграције и разне могуће опасности које оне собом доносе биле разлог не само за бројне политичке и правне аномалије, већ и повод за реитеративну обнову концепта националне државе и њених граница не само на тлу Европе, већ и шире, у подручјима захваћеним миграционим токовима. Ипак, судбина тог важног савременог процеса да се лако предвидети. У питању је наиме ускоинтересна, а не на идеолошким премисама утемељена реитерација, која ће одмах увенути ако токови миграције усахну. Оно што је важно јесте дата подука центрима глобализма да су прерано отписали националну државу и да ће она у будућности

зацело бити оснаживана и другим поводима када у питању буде било задовољење националног као посебнодржавног интереса који се у заједници не може задовољити, или бар не у мери која неком посебном друштву одговара.

Захваљујући миграционој кризи потврдило се да је глобализација савремени процес који тренутно нема конкуренцију, али се уједно потврдило и то да она има и те како своју алтернативу у јачању националне државе, при томе не усамљене већ кооперативне. „Ре-национална” држава по правилу има али не испољава дефицит војне и политичке моћи, а економску моћ и даље увећава сарадњом са глобалним миљеом. Примера ради, Мађарска је избегла санкције господара Европе које су јој претиле због њене антимиграционе политике, тако што је, пославши хиљаду својих војника у Авганистан, ушла под егиду САД и постала недодирљива.

Мигрантска криза показује да савремени сукоб глобализације и нације до сада није донео апсолутну превагу ниједном полу, како националном, тако ни глобалном, а да миграциона збивања која га прате подразумевају корекцију неких глобалистичких идеја, рецимо оне да су етничке везе осуђене да у процесу модернизације ишчезну.

За веровати је да ће релације националне државе и глобализације још врло дуго обележавати њихов паралелан ход уз нешто подметања ноге са обеју страна. У оној мери у којој успеју искористити оног другог за своје циљеве, напредоваће или назадоваће и нација и глобализација, али ниједна од њих неће победити. Овакве какве су сада оне и те како захтевају адаптацију времену будућем, које неће требати победнике већ далеко више умеће сваковрсног преживљавања.

Такође веома битан проблем савременог света јесте однос хришћанства и ислама који је такав да неминовно отвара питање могућности конфликта међу тим световима, било локалног било универзалнијег карактера, рецимо на тлу Европе.

Упркос перманентном постојању и неких других религија уз хришћанство на европском тлу у последњих 2000 година попут јудаизма или ислама од 7. а врло интензивно од 14. века, Европа је себе увек доживљавала као изразито хришћански континент, и још и данас бива тако доживљена, како од себе саме тако и од свих других. Да је и Европска унија прећутно хришћанска заједница, симболично говори и њена застава на чијој је плавој подлози поређано 12 звездица, а чији број не одговара ни броју држава чланица ЕУ у моменту настанка ни Уније ни заставе, нити садашњем броју њених чланица, али који тачно одговара броју и боји звездица које чине ореол изнад главе Богородице Марије у *Откровењу Јовановом* (глава 12). Да је подсвест чудо, и да такође има везе бар са традиционалном, ако не стварном религиозношћу, показује и то што Турска и после четврт века чекања да уђе у ЕУ никад није била даља од ње, као и то да је у европском центру одлучивања донета политичка одлука да се формира не само појам, него и својеврстан геополитички ентитет назван Западни Балкан, искључиво (и такође прећутно) састављен од оних балканских земаља у којима муслимани чине ако не већину, онда бар знатан део становништва. Земље Западног Балкана такође су као и Турска на временски неодређеном чекању да уђу у ЕУ, без објашњења зашто су ту прилику добиле друге балканске земље сличног, па и слабијег економског, политичког и војног статуса.

Све до данашњих дана монолитна религијска слика Европе била је такоређи неокрњена. Чак и данас разноврсне статистике дају убедљив привид изразите доминације хришћанства у савременој Европи. Извори који у Европу убрајају не само Русију и Турску, већ и земље као што су Азербејџан, Грузија, Казахстан и Јерменија, односно 51 државу у којима све скупа живи око 750 милиона становника, кажу да је од тог броја 76,2% хришћана, а да су у границама ЕУ 72% становника хришћани. Највећи број хришћана у савременој Европи по тој рачуници чине католици (46%), док православца има 35%, док у ЕУ католици чине 48% укупног становништва, протестанти 12%, а православни тек 8%.

Стварност је нешто другачија. Православље је само у формалном порасту на тлу Европе и то у њеном источном делу где се број православних верника за протеклих сто година удвостручио услед увећања броја становника. Међутим, број православних верника опада у односу на укупни број хришћана на свету и посебно у Европи, те заправо, када се погледа удео православних у броју укупних хришћана, види се да се проценат православних хришћана фактички знатно смањило за протеклих сто година.

Према тим прорачунима, на муслимане отпада 5% укупне европске популације, односно 7% од укупног броја становника ЕУ. Неки други извори дају другачију слику. Према изјави Дениса Блера, шефа свих обавештајних служби у САД, у Европској унији је још 2009. живело око 20 милиона муслимана, док други извори из тог времена наводе да је 2010. укупан број муслимана у Европи 44 милиона, а и тај број се за протеклих десетак година свакако променио.

На делу је брз продор ислама у савремену Европу, и то не због евентуалне масовне промене религијских уверења Европљана, већ због драстично растујећег атеизма међу традиционалним хришћанима у Европи. Ислам само следи свој принцип да се попут воде незауостављиво шири у сваком простору испражњеном од „вере и наде”. Он није нова религија за Европу, већ је религија која је у њој чекала и дочекала своје време.

Веома је важна за ову тему чињеница да је савремена Европа следећи рационализам постала, без сумње, најатеистичкији континент, што намеће питање да ли је Европа континент који је напустио Бога или је Бог напустио Европу.

Највећи број атеиста у савременој Европи је хришћанског порекла, а главни разлог европског атеизма је у њиховом рационалном налажењу раја на земљи. Либерална идеологија постала је толико доминантна да је временом успостављен и широко прихваћен систем вредности у коме се највише цене

профит и брзина његовог постизања, што је последично довело до драстичног убрзања темпа живота и тоталног свођења система вредности на фаворизовање, непрекидно куповање и привремено поседовање материјалних добара. Савремени човек је у Европи, и то не само у Западној, економски и идеолошки вођен и коначно политички доведен тим путем до својеврсног потрошачког раја на земљи који се огледа у удобном животу, поседовању илузорних представа и задовољавању коришћењем брендираних материјалних вредности, тако да му апстрактни рај на небу одавно више није неопходан као компензаторни циљ. Томе доприноси непрекидно убрзавање живота које не дозвољава одвајање времена за духовне потребе, а понајмање за религију. Европљанин, модеран човек уопште, нема више времена за Бога, а сем материјалног раја постигао је и уверење да је то у реду. Или, како би рекла Тајјана Горичева: „Европа је бесрамно богата, а кад је неко тако богат, не треба му Бог”, мислећи притом на Западно и Централну Европу њеног доба. Њене речи је прихватио и формулисао у својој проповеди минхенски кардинал Јосеф Ратцингер, потоњи папа Бенедикт XVI: „Наша црква је мртва јер је сита. Ми имамо све: можемо да путујемо, све да купимо, не размишљамо о социјалном страху, болестима, старости, можемо да уживамо у музејима и осталом што пожелимо, али немамо оно једино потребно, изгубили смо јеванђелску вертикалу, изгубили смо Бога.” Притом се дају уочити специфичности и разлике између атеизма у Западној и Источној Европи које се углавном састоје у томе да људи у бившим комунистичким земљама нису постигли такав стандард као они на Западу па им је главни циљ у животу постало избегавање напорног рада и уживање у крупним и ситним слободама које нису имали, као и уживање у онолико могућем постигнућу материјалних добара колико им њихов стандард то омогућује. Њихова верзија земаљског раја подразумева што мањи рад са што више слободе и са довољним материјалним добрима.

Разуме се да је процес дехристијанизације просторно далеко шири, само је у Европи најизраженији и са највећим могућим последицама. У Африци ислам одавно напредује на рачун хришћанства као религије мрских белих освајача. Највећа терористичка организација на свету, нигеријски *Боко Харам*, јесте не само афрички већ и светски барјактар исламског радикализма, а њено име које у грубом преводу значи „проклета Библија (света књига)”, говори све. Безусловно, савремену Европу и њену драстично опадајућу религиозност међу становницима хришћанског порекла треба посматрати у светлу светских процеса, пре свега процеса ширења, односно опадања појединих религија. Данас је у свету сваки трећи човек хришћанин, а сваки четврти муслиман. Но, убрзо, негде око 2050. доћи ће до замене тих позиција. Тада ће ислам бити најмасовније прихваћена религија на свету – што услед природног прираштаја исламске верске популације, што услед пораста популарности ислама у сиромашним деловима света, пре свега у Африци, али и међу црначким становништвом у Сједињеним Америчким Државама.

Да ли то значи да ће Европа постати обезбожени, потпуно неверујући и агностички континент? Тешко је поверовати да је тако нешто могуће већ услед човекове природне потребе за религиозношћу. Човек напросто у нешто мора да верује, па у крајњем да верује и то да је толико јак и инокосан да не треба да верује у Бога, што је још увек једна врста веровања. Оно што је много вероватније да ће се догодити у Европи јесте замена једне доминантне религије другом, што је уосталом тло Европе у десетинама хиљада година сваковрсно испољаване религиозности искусило већ много пута. Хришћанство је у Европи присутно тек две хиљаде година, а пре њега су непобитно владале друге религије међу тадашњим европским становницима. Оне су се шириле и замењивале једна другу зависно од снаге и пријемчивости њихових идеја и убедљивости проносилаца тих идеја. О присутности разних паганских многобожачких религија на тлу

Европе хиљадама година пре Христа сведоче бројни артефакти, међу њима и они који су пронађени на тлу Србије, а припадају неолитској винчанској култури, рецимо попут религиозне фигурине *Седеће божанство* старе шест хиљада година.

Европа би могла бити само први континент (а следећи ће без сумње бити Африка), на коме ће хришћанство бити наткриљено исламом. Не ради се ту само о простом броју верника, о квантитету, већ далеко више о квалитету. Наиме, гашење хришћанства у Европи да се наслутити не само из броја неверујућих и према религији равнодушних, већ и из огромног, притом растућег броја слабо верујућих хришћана.

Британски професор социологије религије Стивен Буливант који је сачинио извештај „Млади Европе и религија” на основу података из обухватног ЕУ истраживања о религиозности у Европи, и објавио га у марту 2018, тврди да „већина младих у најмање десет европских земаља нема осећај никакве верске припадности, што показује тренд поступног скретања Европе према постхришћанском друштву”, с тим да ће то у будућности вероватно бити и израженије.

Најнерелигиознија земља Европе је Чешка, у којој 91% испитаника тог узраста нема никакву верску припадност, а никада се није обратило молитвом Богу, нити је помислило да Бог постоји чак 80% њих. Исто тако одговорило је између 70% и 80% младих у Естонији, Шведској и Холандији. Више од 50% младих без верске припадности је у Великој Британији, Мађарској, Белгији, Француској, Финској, Данској, Норвешкој и Шпанији. Истраживањем је обухваћена и Русија где је неверујућих 49%, с тим да од оних верујућих 51% нису хришћани њих 10%. Такође и у Аустрији, где верници чине 52%, њих 11% су муслимани.

Најрелигиознија и најхришћанскија европска земља је Пољска, где је младих који нису религиозни само 17%, а одмах иза ње је Литванија са 25% таквих становника. Те бројке, међутим, нису довољне да ублаже слику о брзој и масовној дехристијанизацији

савремене Европе. Само у Пољској, Португалу и Ирској, више од 10% испитаника иде на црквену службу најмање једном недељно. У Литванији, у којој се 70% становништва изјашњава као религиозно, цркву посећује само 5% њих. У Чешкој 70%, а у Великој Британији, Француској, Белгији, Шпанији и Холандији између 55% и 60% младих никада не иде у цркву.

Шест најхришћанскијих земаља у Европи су оне са католичком већином (Пољска, Литванија, Аустрија, Словенија, Ирска, Португалија), а оне са протестантском или православном већином становништва су далеко иза њих по степену религиозности.

Углавном једини, или скоро једини додир младих у Европи са вером и црквом јесте крштење. Многи млади Европљани су били, и то вољом родитеља, крштени и после више никада нису били у цркви, што све јако подсећа и на нашу ситуацију. Разлог за то Буливант види у чињеници да се „културолошки верски идентитет све мање преноси са родитеља на децу”. Можемо додати да и друга истраживања упозоравају да већ деценијама родитељи више нису ауторитети за децу и да стога имају све мањи утицај на њихово понашање и на њихове ставове.

У исто време бележи сесве већи пораст „опседнутих” особа, па је Ватикан због утрострученог броја захтева за „истеривањем демона” принуђен да организује курсеве егзорцизма за своје свештенике.

Прогноза је да ће за 20 или 30 година црквене заједнице бити знатно мање, али да ће они који тада буду верници бити много посвећенији и оданији, што значи да ће тадашња црквена слика Европе, бар што се хришћанских цркава тиче, личити на слику неких секти данас. Хришћанство као норма ће према овом европском извештају (који је иначе подржао и Католички институт из Париза) потпуно нестати у Европи за отприлике 100 година.

Поражен резултатима Буливант каже „Религија је на самрти”. Међутим, та његова тврдња може се узети као тачна само ако је реч о хришћанству у Европи, јер то истраживање, као и друга

истраживања, не показује да друге религије у Европи, пре свега ислам, бележе такав поразан тренд као хришћанство. Напротив. По свему судећи будућност Европе везана је за већ наслућујућу превласт једне за њу, доминационо узев, нове религије, а то је ислам.

Док с једне стране имамо нагло одмицање оних који су пореклом хришћани од хришћанства у савременој Европи, која је доскоро важила као најхришћанскији континент, с друге стране имамо ислам кога његови поклоници не само да не напуштају, већ га и биолошким путем и израженим друштвеним активизмом свесрдно шире, било да је реч о земљама у којима је поникао, било да је реч о Европи или ма ком другом месту на свету. Оданост верника овој религији је такорећи апсолутна. Како је забележио наш велики географ Јован Цвијић, бар на Балкану није забележено да је неко из ислама прешао у другу веру. Ни новији примери, па ни они из наше средине не негирају ову чињеницу.

И друга истраживања и примери потврђују да муслимани, ма којој етничкој групи припадали нису по доласку у Европу од седмог века па надаље мењали своја религијска уверења. Савременије статистике показују да бројне генерације муслимана досељених у Велику Британију или Француску, упркос могућим предностима која им се нуде у оквиру њихове интеграције у ново друштво, никада не мењају веру. За разлику од њих, Индијци или Кинези досељени у Европу, иако припадају наоко удаљенијим цивилизацијама, далеко су спремнији на промену или одрицање од вере. Један од несумњивих разлога за оданост муслимана Алаху свакако је и у строгоћи кажњавања онога ко напусти ислам. Рецимо у Данској, сви муслимани који су икада променили веру убијени су од стране муслимана или од стране непознатих извршилаца. То се догађа и у другим европским земљама.

Уопште, једна од највећих разлика између хришћанства и ислама почиње да бива у право однос према вери кроз однос према смрти, како својој тако и туђој. Томе је без сумње у великој мери

допринео цихадизам као милитантна интерпретација ислама, односно самоубилачки исламистички тероризам као његово оваплоћење.

Очигледно је да се услед практиковања те врсте тероризма успоставља и једна нова, на фундаменталистичкој интерпретацији ислама заснована култура смрти која се увелико разликује од наше, „западне” или тачније речено западњачке. Док се ми, као екстремни материјалисти хвалимо продужењем трајања живота, исламски екстремисти се поносе самоубиством, али таквим које подразумева и убијање других. У оба случаја ради се о тежњи ка бесмртности, само што хришћани продужењем живота у земаљском рају и одлагањем смрти теже да се приближе божјој бесмртности, док исламски фундаменталисти насилно прекидају свој живот, и то обично у младим годинама, да би додајући вредности тога чина насилно прекинуте туђе животе свом, доспели до раја. И у погледу пројекције раја између нас и њих постоји огромна разлика. Док они, иако прихватају и наш „материјални рај”, виде у њему само пролазну станицу и ипак далеко више теже рају на небу, ако ништа друго а оно из разлога што верују у њега, ми рационалистички тежимо да свој живот на земљи претворимо у рај, и то чинимо у толикој мери да смо због тога одбацили и религију као нешто што нам одузима време и тиме нас спутава у овоземаљском уживању. Није нимало случајно то што је савремена Европа континент у коме се најлепше живи, а уједно и најатеистичкији континент. Ми живимо да бисмо уживали и зато се плашимо смрти као краја сваког задовољства којег пружа живот. Атеизам само појачава код савременог човека Европе и уопште Запада уверење да смрћу све губи, док је радикални исламиста уверен да смрћу све добија. Разлика је очигледно не само у супротстављености два света, две цивилизације и две религије, већ и у степену религиозности, тачније у супротстављености мало или никако религиозних људи људима који су веома, чак делом и фанатично религиозни. То је онај квалитет који чини разлику између нас и њих не само битном, већ трнутно и недостижном.

Савремено европско, као парадигматично западњачко разумевање живота и смрти позива се на начело природности будући да све што живи не жели да умре већ тежи да, избегавајући смрт, што дуже живи. Док је за нас живот увек незавршен посао услед смрти, за радикалне исламисте смрт је почетак и подупирање њихове верске работе. Ми смо привржени животу, а они смрти, али не било каквој, већ смрти као залогу за идеју. Наша смрт је данас скончање, а њихова је избор. У нашој смрти нема наше воље, она је чак потпуно противна нашој вољи, а смрт самоубице терористе је чин не само постојања његове воље већ уједно и доказ снаге воље. Она јесте неприродна али је функционална у свој својој подређености политичко-верским циљевима, док наша смрт код атеиста нема никакву функцију, ми напросто ишчежавамо са овога света у форми распада елемената. Отуда радикални исламисти пригрљају тероризам јер је он функционално усмртвљење, будући да као смрт у функцији вере може прекинути живот другога било где и било када. Тероризам је заправо смрт којом се за разлику од природне може управљати.

За утеху, смрт човека савремене Европе и уопште савременог човека Запада је природнија. Човек који живи дуго до краја својих биолошких граница тихо се гаси, смањују се и нестају му полако разне моћи, постепено отупљују чула, разум и креативност и на крају, он је, будући да је близу тога да је Ништа, спреман на своје материјално поништење и Ништавило. У том смислу смрт човека савремене Европе као Запада потпуна је природност. Доведен до тога да је не само материјално-телесно, већ у сагласју са захтевом данашњег тренутка и духовно Ништа, он је сасвим у складу са неминовним природним поништењем свега безвредног и одласком у Велико Ништа. Радикални исламиста пак сматра да је он, односно његов живот ништа уколико не оствари свој свети политички циљ, он не тежи да буде старошћу или празнином поништен као човек, већ да поништи друге по цену поништавања себе. То је оно што заборављају мислиоци Запада који пишу о самоубилачком тероризму радикалних исламиста –

није њихов циљ да убију себе, већ друге. Њима је живљење у овом свету потпуно неприкладно ако тим светом доминирају њихови прави или претпостављени политички и верски непријатељи, и зато теже да га преуреде својим деструктивним делом по цену своје смрти. Цена њиховог замишљеног добитка је у томе да сигурну пролазност живота замењују за вечни живот, за трајање без краја, за стални ужитак у рају уместо повременог и увек привременог ужитка који им нуди земаљски живот. Уосталом, не чини ли човек све време свога планетарног постојања много тога што је супротно природним законима и на томе гради своју моћ, успех и разноврсно напредовање?

Док ми пасивно доживљавамо смрт као трагедију, радикализовани муслимани теже да својом смрћу произведу што већу трагедију. Савремена Европа је само једна од најважнијих позорница на којој се те трагедије изводе.

Важно је схватити да то није разлика између хришћанског и генерално узев исламског доживљаја живота и смрти, већ између схватања живота и смрти савремене западне атеизирани цивилизације, која додуше изворно, али све мање и вредносно почива на начелима хришћанског виђења света, и са друге стране схватања живота и смрти као борбеног јединства у коме се смрт узима и чини не само зарад вечног живљења саможртвованог појединца на небу, већ много више зарад победе своје вере на земљи. Тако се самоубилачки терористички чин јавља као посебност ради општег, као делић доприноса политичком и ратном тријумфу милитантног ислама као општем циљу коме теже цихадисти. Смрт се промовише као претпоставка бесмртности, али не тек као молитвом и узорним животом заслужене бесмртности, већ бесмртности заслужене прекидом и свог и туђих живота.

Отуда цихадизам представља данас идеологију смрти. Светост умирања за веру захтева тачно онолику дозу страсти (*istišhad*) која је потребна да би се надјачао природан страх појединца од сопствене смрти.

Не ради се дакле само о разлици ислама и хришћанства већ и о разлици унутар самог ислама. Цихадизам није општи доживљај и интерпретација муслиманске вере коју усваја сваки исламски верник, већ само онај кога је обузео екстремистички занос. Опишљива политичка димензија цихадизма која се очитује у тежњи за влашћу и доминацијом на одређеној територији указује на идеологизираност цихадистичке интерпретације ислама, што му одузима вредност искључиво верског става и претвара га у једну од бројних савремених идеологија заснованих на верском учењу.

Та разлика је у суштини у томе што је са једне стране добро уређен људски живот највеће добро, док је са оне друге стране демаркационе линије живот, тачније самонасилни прекид свог живота доживљен тек као најефикасније оружје, инструмент слабијег који се користи као инвестиција да би његови истомишљеници надјачали и друге вере и такфире – издајнике у сопственим редовима.

Међутим, погрешно је отићи, како то многи чине, у правцу закључка да је савремени цихадизам апсолутно самоубилаштво. Када би сви цихадисти извршили офанзивно самоубиство, онда не би победили јер би победила смрт, а њихов циљ и те како јесте да победи живот, и то њихов, као доминантни узор живљења свих по високу цену лаког умирања. Отуда је самоубилачки терористички чин дело изабраних, оних које су изабрали други за то, али и оних којима је такав начин сопствене смрти склупчане са убијањем других највећи и уједно последњи лични избор. Чак и у терористичким организацијама попут Ал Каиде, које су се определиле искључиво за самоубилачке методе борбе, никада није било планирано да сви чланови организације изврше самоубилачки напад јер би она на тај начин нестала. Живот оправдан руковођењем самоубилачким потезима других остаје резервисан за руководство. Чињеница да нико из руководства Ал Каиде није ни покушао, а камоли починио самоубилачки гест послужила је

као разлог за оштре критике које су на рачун Ал Каидиног руководства, пре свега Осаме бин Ладена, упутили неки фундаменталистички исламски теоретичари, пре свега они из редова Муслиманске браће. То је уједно био један од главних разлога опадања њене популарности међу оним исламским верницима који су у њој и њеном насиљу видели узор саможртвовања за веру. Схвативши да су вође себи доделиле живот, а својим следбеницима богоугодну смрт, просечан симпатизер Ал Каиде неминовно се хладио и дистанцирао од таквог узора. Сада се иста прича понавља са Исламском државом и њеним вођством на челу са Ал Багдадијем. Уопште, слаба тачка савременог цихадизма је што још није створена терористичка организација у којој вође дају самоубилачки пример. Напротив, у смрт су слали и шаљу друге, притом владајући, продајући туђу нафту и користећи сексуалне робинје, укратко лепо живећи на земљи и очито не журећи лично у рај, баш као и Западнаци против којих су подигли своје оружје и туђе животе. Терористички гуруи су у самоубилачку игру смрти одавно увели и жене, којима то није посао по изворном исламу, па и децу, укратко све све, само не себе. Та противуречност заговарања самоубилаштва, смрти других без давања личног примера ма кога од силних терористичких руководства, јесте црв који је данас дошао главе и вери у Исламску државу, баш као што је јуче дошао и вери у Ал Каиду. О томе сведоче и искази све већег броја разочараних повратника из тзв. калифата Исламске државе који су се тамо суочили са дуплим стандардима и схватили да су такви стандарди срж политике без обзира да ли је спроводили политичари на Западу, Истоку или њихов вођа Ал Багдади. Само у Британију се вратило неколико стотина оних који су врућа срца и замрачене памети били отишли да се боре за терористичку организацију ИСИЛ, спремни да положи свој живот за њене циљеве који су свакако били и њихови, али не на начин да буду искоришћени као пука топовска храна од оних који желе да владају, а да би владали жарко желе да живе.

Из нашег, европског као савременог „западњачког” угла гледања на ствар исламски радикализам својим самоубилачким тероризмом супротставља логици насиља јачег своју логику насиља луђег, без изгледа на икакав општији успех. Радикални исламисти пак самоубилачки тероризам виде као најзад пронађени начин дестабилизације САД и Европе, тј. савременог Запада, на који исти нема адекватан одговор, зато што га напросто не разуме, због чега је за исламисте самоубилачки тероризам знак надмоћи и весник будуће опште победе ислама.

Напросто, исламски екстремисти открили су да је страх од смрти, како је то недавно лапидарно признао и Џорџ Сорос – Ахилова пета западне цивилизације, и да је зарад остваривања њихових циљева и те како корисно потхрањивање тог страха, чак и по цену сопствене смрти.

Исламизацији Европе не доприноси само њена растућа атеизација, већ и масовна обнова интересовања за радикални ислам у неким европским земљама као што су Босна и Херцеговина, Македонија и Албанија, или пак у изразитим муслиманским срединама Европе као што је Косово, затим великомуслимански интонирана радикализација спољне политике Турске у форми неоосманизма, а посебно велики прилив миграната који су у високом проценту муслимани.

Нарочито су погубне по савремену Европу и европске нације идентитетске последице. Отпори пријему Турске и земаља Западног Балкана у Европску унију у великој мери се базирају и на рационалним страховима од наглог, а трајног уласка сто милиона муслимана у Европску унију. Наиме, иако то никад не истиче, Европска унија је била и остала изразито хришћанска, тачније католичко-протестантска заједница. Тај њен профил не мења много чињеница да су у њеном саставу и православне земље попут Грчке, Бугарске или Румуније, јер је њихова не само појединачна него и укупна популационо-бројчана, економска и политичка снага тако мала да чини њихов утицај у Европској

заједници скоро ништавним. Ако би пак примила у своје чланство Турску и балканске земље у којима постоји велики број муслимана, Европска унија би морала да промени много тога у својим начелима, што би био и ред кад би у свом саставу имала толико бројну верску мањину. Промене би уследиле и у образовном систему и у систему производње и коришћења хране, а и у другим културолошким зонама, рецимо у сфери одевања у којој сада имамо забране ношења женске муслиманске традиционалне одеће чак и у неким водећим европским демократским земљама попут Француске.

Такође се неминовно мора размотрити и однос Америке и Европе у светлу европске будућности. Џозеф Нај, водећи амерички теоретичар глобализације и професор на Харварду, на све чешће примедбе и питања да ли Америка стоји иза масовних миграција које су задесиле Европу, одговорио је писмом Бриселу које је у целини и објављено, у коме потврђује да Америка стоји иза миграција ка Европи, али не зато да Европа буде ослабљена већ да би била ојачана. Европа је континент који, за разлику од САД још увек није изашао из економске кризе, каже Џозеф Нај у том писму, па Америка чини Европи услугу када јој доводи најјефтинију радну снагу на ноге. Америка тежи економском и војном ојачању Европе, јер је Европска унија једини велики достојан партнер САД и без Европе Америка убрзо не би значила у свету оно што данас значи на политичком, војном и економском плану. У Европи ће, наставља Џозеф Нај, ускоро сваки трећи мушкарац бити старији од 65 година, што није добро за војни профил и потенцијал Европе. Зато по Нају велики прилив младих миграната, од којих ће многи бити спремни да буду и професионални војници како би остали у Европи, једини може да озбиљно ревитализује европски континент и рапидно увећа њен војни потенцијал, што Америци као њеном партнеру изузетно одговара. То што неки у Европи не воле број миграната, њихову религију или боју коже културолошки је проблем који је у односу на претходно наведене разлоге споредан

и Европа ће то морати да превазиђе на одговорајући начин, као што је то учинила Америка. Другим речима, САД се не баве толико ни даљом будућношћу Европе, а још мање њеном религиозношћу, колико њеном тренутном виталношћу ради одржања способности да буде важан и надасве користан партнер САД. Нигде се не наглашава потреба да Европа остане хришћанска, нити то може бити примарно земљи која већ има толико муслиманских држава савезница као што то имају САД (Пакистан, Саудијска Арабија, Катар...).

Уколико би аутохтоно становништво Европе наставило да стари и да се смањује садашњом брзином, а да број муслимана расте овим темпом, већ за неких 150 година бисмо имали муслиманску већину у становништву Европе. Тада би муслимани, легитимно користећи већ створене демократске механизме, могли политички завладати великим делом не само дехристијанизоване, већ и плански денационализоване Европе на потпуно легалан начин.

До тада ће неминовно све више расти тензије између бивших хришћана и муслимана у Европи и повећавати се број терористичких напада и насилно-криминалних аката муслимана над хришћанима, са тенденцијом узвраћања истим од стране припадника екстремне хришћанске деснице, што ће повремено прерастати у интерне конфликти хришћана и муслимана у Европи. Основа за овакву тврдњу има више него доста.

Као прво, Европа је рањивија од САД кад је у питању тероризам, не само због великог броја муслимана на свом тлу и брзине нарастања тога броја, него и због отворености својих граница, немања централизованог система безбедности и непостојања центра за борбу против тероризма, као и због прилива миграната.

Друго, комбинација верског и криминално-силецијског насила муслиманских банди већ одавно дрма савремену Европу иако она о томе радије ћути. Рецимо, у Скандинавији читав низ малих

градава већ одавно држе под контролом банде хулигана-муслимана који су и довољно насилни и довољно верски радикални да представљају озбиљан и нерешив проблем за те државе. Рецимо у Данској, висока стопа концентрисаности арапског живља у местима од неколико хиљада становника, као што су Норebro, Воусмусе, Оденсе-Финн, и на Јуланду у местима Иској и Орхус, довела је још пре петнаестак година не само до пораста криминализације тих средина, већ и до отвореног заговарања исламистичке екстремистичке пропаганде и практиковања исламског екстремизма уз насиље према локалном становништву.

Угледни немачки политиколог и исламолог Басам Тиби је 2017. утврдио да сада већ и центре свих важних европских градова контролишу малолетничке банде Азијата и Африканаца, претежно пореклом са Блиског истока, Централне Азије и Еритреје и да представљају „велику опасност за унутрашњи мир” са тенденцијом даљег увећања те опасности.

Води ли то скором сукобу цивилизација какав је наговестио Семјуел Хантингтон? Свакако не, али сасвим је могуће да за неких 200 година, а можда и нешто раније, тада претежно муслиманска Европа објави рат хришћанској Америци. Наиме и у САД стижу мигранти, али су они хришћани јер стижу махом из Латинске Америке. Није немогуће да за два века избију и појачају се неки нови, од данашњих потпуно различити антагонизми између Европе и Америке који ће тада имати и верску ноту, а теоријски узев се не може искључити ни неки евентуални рат, мада би то била катастрофа за цео свет. У крајњем, било би то и братоубилаштво јер би исламизирани Европљани у великој мери били потомци некадашњих аутохтоних Европљана – хришћана. Стога да закључимо, будућност Европе није нерелигиозна Европа, већ нехришћанска Европа.

Суочена са нарастајућим атеизмом и изазовом ислама, Европа, уколико уопште жели да спаси од нестанка хришћанство као важан део свог културног па и цивилизацијског идентитета,

мора да организује и доживи једно ново просветитељско доба у коме би православље са својим релативно очуваним вредносним додиром са изворним хришћанством (у сваком случају најбољем могућем међу опцијама хришћанства) могло да има важну улогу, што нимало не негира могући допринос томе просветитељском замаху који би дошао од стране заступника католичанства или протестантизма.

Не ради се само о томе да треба сачувати хришћанство као један од цивилизацијских стубова савременог света, нити о томе да се мора превредновати данашњи накарадни систем вредности, и то у мери да се може сматрати историјски новим.

Улог је за све заправо далеко већи – треба спасити савременог човека и савремени свет од бесмислености живљења. Та бесмисленост додуше може бити донекле ублажена разноврсним илузијама, али иако је илузија неминовни део нашег живота већ и самим тим што, како је уочио Томас Елиот, „људски род не може поднети много реалности”, ипак морамо сами себи признати да иако илузија јесте битна за опстанак, она никада није била, па ни сада није довољна да би људско у човеку и свету опстало.

Мала сала Матице српске, 13. новембар 2019.

Саша Радојчић

ДЕЕСТЕТИЗИОВАНА УМЕТНОСТ И ЕСТЕТИЗИОВАНО СВАКОДНЕВЉЕ

Вероватно постоји високи степен сагласности око тога да се савремени свет и савремени човек налазе у стању перманентне кризе, која је започела најкасније првих деценија прошлог века, а корени су јој, наравно, много дубљи и старији. То важи и за савремену уметност. Понудићу једну илустрацију кризног стања савремене уметности.

Дело британског уметника Дејмијена Херста *Физичка немогућност смрти у уму неког живог* састоји се од провидног контејнера у коме се налази тиграста ајкула у формалину. Дело је познати колекционар Чарлс Сачи 1992. године купио од уметника за 50.000 фунти, а 2004. препродао америчком берзанском инвеститору Стивену Коену по цени коју различити извори стављају у распон између 8 и 13 милиона долара. Услед несавршености технологије препарирања, после неког времена ајкула је почела да се распада. Проблем је решен тако што је велика риба 2006. замењена другим примерком исте врсте, уловљеним у водама Новог Зеланда, и стављеним у препарат побољшаног састава. Тако „рестаурисано” дело је неколико година (2007–2010) било на позајмици у њујоршком Метрополитен музеју и тамо излагано.

У претходном пасусу ниједном нисам употребио израз „уметничко дело”, премда све околности упућују на то: у питању је просторна инсталација као једна данас потпуно легитимна форма уметничког изражавања, она има свога аутора, купио ју је, и касније препродао, за отприлике 200 пута (!) већи износ,

један од најважнијих колекционара уметничких дела данашњице, уложен је напор у њену рестаурацију, коначно и једна веома угледна институција је неко време стављала посетиоцима на увид ту инсталацију. Меродавни чиниоци нашег данашњег света уметности су сагласни са тим да ајкула у формалину јесте уметничко дело. Као такво, оно има своје место у енциклопедијама, у лексиконима и историјским прегледима савремене уметности, о њему се пишу научни чланци, или се појављује, као вечерас, као мотив у јавном предавању. Дакле, нема друге него да прихватимо, уз сав разумљиви отпор и nelaгодност, да то јесте, ипак, уметничко дело. Али и да одмах потом поставимо неколико питања.

Како је могуће да ајкула у формалину буде уметничко дело? Како је уметност у свом развоју стигла до таквих дела? Каква је данашња уметност? Каква је, уосталом, наша данашњица?

Питања сам поређао тако да се од парцијалних идеја ка све општијим, односно од питања на која се лакше може одговорити ка све теже решивим, или чак и нерешивим питањима. Има их четири, и толико ће акцената имати и вечерашње предавање.

1. Просторна инсталација коју чини провидни контејнер са више од четири метра дугом ајкулом потопљеном у формалин, може да буде уметничко дело, или у најмању руку да буде прихваћена као уметничко дело, зато што оно *уметничко* овде није садржано у материјалној датости било којег елемента. Јер, да је другачије, замена једног примерка ајкуле другим би довела у питање идентитет дела, што се није догодило. А ако се оно специфично уметничко не садржи у материјалности, онда је очигледно да треба да га тражимо у нечему нематеријалном, нечему идеалном. Од више кандидата за такав статус (смисао, концепт, значење) одабраћу најстарији – *идеја*, али за сада нећу ближе одређивати тај израз. Идеја изгледа као веома добро одређење „суштине” уметничког, и то не само у почетном примеру, који је такође, подсетимо се, употребљен као индикатор дубине и тежине кризе у коју су доспеле наше представе о уметности, као и сама уметност за коју смо још способни. Јер, идеје нису у основи само бизарној инсталацији са животињом (дакле

бићу које припада свету природе) убијеном, препарираном и изложеном у уметничкој галерији, него и у основи оних предмета у чији уметнички карактер не сумњамо: Сезановим пејзажима, Праксителовим фигурама грчких богова, Шекспировим сонетима, или Хомеровом спеву о Ахилеју и његовом гневу. Само што је данас идеја огољенија него у ранијим периодима, и није више обавезујуће везана за оно чулно, чулима окренуто, у античком смислу речи *естетско*. Уметност данас може, а често и хоће, да не буде више естетска. Тиме она мења једну од својих основних особина, коју смо могли да детектујемо у свим ранијим епохама.

2. Како је човечанство дошло до уметности која више није естетска? Чини ми се да је тој „тековини” претходило остварење неколико услова. Пре свега, морало се одустати од представе да је уметност са својим вредностима подређена вредностима било које друге сфере. Еманципација лепог од истинитог, доброг и светог водила је, међутим, не само његовој аутономији, него и његовој изолацији, те је постало јасно да је потребно на новој основи повезати осамостаљена вредносна подручја, можда онако као што то замишља Шилер у својим *Писмима о естетском васпитању*. Захтев за поновно интегрисање вредности уметности у целину човекових вредности, епохално се подударно са оснаживањем представе да „суштину” уметности не треба да тражимо у естетском, нити лепом, већ у *идеји*. То је догађај историје мишљења раног двадесетог века, и његов учинак се до данас само појачао, и ми у то више не сумњамо, већ само покушавамо да разумемо токове тог процеса, и да им претпоставимо изворе. Међу савременим филозофским теоријама наћи ћемо, на пример, и оне које заступају мишљење да уметничко дело уопште није естетски, већ социјално конституисани симболички предмет (Џозеф Мерцелис), да је оно отеловљени интерпретабилни предмет (Артур Данто), односно динамички херменеутички предмет који се увек разумева другачије (Ханс-Георг Гадамер).

Друго, схватање по коме уметност стоји у некој варијанти миметичког односа према спољашњем свету морало је да се повуче пред схватањем уметности као стваралачке делатности. Тај став је

био плод сусретања неколико токова појмовног развоја европске мисли. Можда је најважније било преношење појма стваралаштва из повлашћене сфере светог на раван хуманог, које се догодило током ренесансе, па тако изрази као што су *стваралаштво* и *стваралац* добијају и секуларну варијанту, поред примарног значења резервисаног за хришћанског Бога, првобитног Творца. Постајући и сам стваралац, свакако секундарне, или „друге” природе, уметник се издваја из множине вештака-занатлија који упражњавају сваки своју *techne*, и задобија истакнутији теоријски, али и социјални статус. У овом периоду идеја ауторства добија на снази; уметник је личност која оставља трајни печат на делима која ствара.

Ренесансно поновно откриће субјективности у уметности можемо да препознамо и на нижим плановима уметничке технике, на пример, у начину постизања илузије тродимензионалног простора у дводимензионалном медију слике, помоћу геометријске перспективе и наглашавања субјективне тачке гледишта. Карактеристично у том погледу је Дирерово (теоријско и технолошко) бављење перспективом. Потом је Кантова истанчана демонстрација ограничености нашег сазнања на домен могућег искуства и схватање простора и времена као чистих форми чулности које припадају субјекту, а не објекту сазнања, такође дугорочно утицала на процесе о којима је овде реч. Коначно, ту је и један интерно-уметнички догађај: појава импресионистичког сликарства, где сликар зна да не слика више стварност, него своје виђење стварности. То је последњи припремни корак пре него што ће се уметност изричито удаљити од мимесиса. Врхунац овог, само у грубој скици изложеног антимиетичког и субјективистичког развоја, остварио се пре нешто више од сто година, у виду такозване „апстрактне уметности”, за чије разумевање као илустративни могу да се узму аутопоетички ставови Василија Кандинског, испрва о унутрашњој, духовној стварности, као предмету једне апстрактне слике, а касније о стварању самосталне стварности уметничког дела.

Треће, радикализација модернистичких захтева у шароликим авангардама раног двадесетог века, непријатељски настројених према традицији и њеним вредностима, нашла је своју

духовиту поенту у провокацијама које је Марсел Дишан бацио у лице уметности као социјалној институцији. Најпре писоар, а затим и низ других предмета из вануметничке свакодневице, Дишанови *ready-mades*, на којима је уметник понекад интервенисао, а понекад не, били су повод за различите покушаје ревизије наших појмова уметничког дела, као и саме уметности. У начелу, онога тренутка када смо прихватили писоар или сталак за боце као експонат у музеју или уметничкој галерији, изразили смо спремност да све, било који други предмет или аранжирани скуп предмета, прихватимо као уметничко дело. Па према томе и ајкулу у формалину. Оно уметничко, у таквим делима, поновићу, није сам предмет, него идеја под којом предмет мења свој статус и, не трпећи никакву физичку промену, бива уведен у поље уметности. Ништа ново, могао би неко да узврати, јер ни камен из кога је ослобођена форма Афродите са Милоса, није престао да буде камен. Истина, тако је, али тај камен је сада преображен, оплемењен – а лопата за снег (још једно од Дишанових „дела“) остаје то што јесте, само што се њоме не разгрћу сметови, него стоји, никада испуњене сврхе за коју је сачињена, у колекцији неког музеја, најпре као инструмент сећања на један духовити одговор на осећање дубоке кризе уметности. То што је, и зашто је, традиција успешно апсорбовала Дишанов радикализам, посебна је прича, за коју овде нема времена да буде испричана.

3. Уметност данас у себи окупља многе различите, па и диспаратне идеје и појаве. Постмодернистичка мирољубива коезистенција уметничких пракси и резултата тих пракси друго је име за епохалну ситуацију у којој уметницима недостају вредносни оријентири, у којој „све пролази“ јер заправо ништа није заиста важно, за епохалну ситуацију која је нова само по томе што је неспособна за било коју стварну иновацију, и којом влада весели дух релативизма. Ако је модерна уметност тежила томе да своје вредности заснива аутономно, уметност данас те вредности спремно препушта било којим спољашњим изворима.

Данас, у доба слика света коју производе и умножавају масовни медији, као једно од мерила успешности (а тиме

и вредности) намеће се присутност у медијима – али самог уметника, а не његовог дела. Уметник се третира као учесник у медијском спектаклу, он је, бар привремено, звезда, *celebrity*. Као некадашњи краљ Мида, он све што додирне (или не додирне, већ само замисли) претвара у уметност. Када се ова перцепција уметника укрсти са другим данас доминантним мерилом успешности – а то је тржиште и успех на тржишту – настају веома необичне, и крајње сумњиве ситуације. Навешћу један пример.

Приликом припрема за изложбе по Европи, Енди Ворхол је послао прецизне спецификације по којима су мајстори музеја у Стокхолму израдили одређени број његових *Кутија Брило* (о тим кутијама и њиховом значају за мишљење о уметности данас, постоји обимна литература). Догодило се да је, на крају, тих кутија направљено више него што је уметник наложио, и да су се све оне нашле на тржишту. Када неке робе на тржишту има више од очекиване количине, њена цена испољава тенденцију пада. Због тога је, после уметникове смрти, фондација која носи његово име на суду оспорила аутентичност „вишкова” кутија, гурајући нависше цене неспорних примерака. Али, озбиљно говорећи, све *Кутије Брило* са европских изложби су једнаке по томе што их уметникова рука није додирнула, ниједном. Све су производ његове идеје и рада спретних мајстора. Када се понуде на тржишту, и када их неко купи, шта он тада купује? Сигурно не купује идеју, јер она се не може поседовати онако као што то могу наливперо или аутомобил. Али не купује ни традиционално, аутономно уметничко дело. Он у ствари купује само егземплификацију идеје, материјални предмет који „заступа” или „илуструје” идеју. Таквих илустрација су данашњи музеји и галерије препуни. Али идеје се не могу чувати на начин на који се чувају материјални предмети. Нити вредновати. Песници и писци то добро знају. Материјалне илустрације идеја вреде отприлике онолико колико вреди материјал којим су илустроване. Милионски износи који се троше за њихову куповину, лако су и цинично бачене паре.

Уметност данас, затим, и хоће и неће да буде ангажована и критички настројена према друштву у коме настаје. Уметник не би желео да се огољено „прода”, али не жели ни да буде ус-

краћен за добра која му нуди савремена хедонистичко-конзумеристичка култура. Он је прикривено корумпиран чак и када гласно раскринкава корупцију. Један амерички режисер, познати критичар капитализма, поседовао је кућу коју је, после развода брака, продао за нешто више од пет милиона долара. Остало му је још осам кућа и станова. Да ли је то хипокризија – или рационално вођење живота које је у оваквој глобалној култури сасвим могуће и оправдано? Тежиште сукоба се тако пресељава из стварности економских односа, у социјалну стварност критичара, који сада мора прво да оправда себе, па тек онда да критикује, и зато није чудно што сва та критика не пружа никакву реалну прилику за промену, што је постала не само толерисани, него чак и очекивани моменат друштвених односа данашњице. У подели рада савременог глобалистички децентрализованог капитализма, изгледа да постоје и добро плаћени послови критичара система. Некадашњу фигуру уметника-дисидента, који трпи реално насиље поретка, и који често скупо плаћа своју верност основним људским вредностима, заменила је фигура уметника који „изводи” „пројекте” са извесном идеолошком конотацијом, али увек и обавезно у оквиру политички коректног. Јер док год је тако, увек ће се наћи нека фондација да „подржи” „пројекат”. Хоће ли „подршка” „извођењу” „пројекта” дати као крајњи резултат неко макар и само солидно уметничко дело, не пита се нико од оних који учествују у тој игри. Осим цинизмом, ова пракса се храни и теоријским ставовима који су проблематизовали појмове савремене уметности и уметничког дела, допустили да у начелу све пролази, и уздрмали чак и традиционална значења ових појмова.

Једно традиционално схваћено уметничко дело, рецимо примерак штафелајног сликарства који се најбоље осећа на зиду грађанске собе, данас бива исмејано као наивно или анахроно. Од изложбе таквих, традиционалних слика, праве се *догађаји*, на њиховим отварањима изводе се *перформанси*, игра се, свира или пева, привлачи пажња на оно што је испрва било замишљено само као допуна изложеним сликама. А њих, на отварањима изложбе, мало ко стигне, од гужве и ометајућих сензација, да озбиљно разгледа. Тај пропуст се не исправља, јер док изложба траје, осим

уколико није екстремно јако медијски обрађена, одаје галерија су углавном застрашујуће празне. Тако се подрива стабилност ликовног уметничког дела, и оно се мало-помало гура ка процесуалном, перформативном, оно полако постаје ознака којом ништа није означено, самореферентна ствар која, додуше, постоји као материјални предмет, али је та материјалност њен баласт. Било би, мисле заговорници оваквих ставова, боље окренути се самим идејама. Заиста би било. Проблем је само у томе што идеја, да би постала уметничка, мора да буде материјализована – управо оно што перформери не желе – или не умеју да ураде!

Када је посебно реч о српском друштву и уметности, још увек је на снази однос који је препознао Данило Киш пре пола века. Формулисаћу га као једно питање. Мора ли уметник из Србије, уколико жели и најмањи успех у свету, да буде *homo politicus*, ангажован критички према своме друштву и својој традицији, или му је допуштено да буде и *homo poeticus*, да се препусти дезидеологизованом, слободном експериментисању са медијима, садржајима и формама, и да ужива расположива добра постисторијског времена, не прихватајући другу одговорност, осим према сопственој уметности? Постоји извесна нота лицемерја у приступу западних уметничких институција и јавног мњења уметностима „другог” и „трећег света”, од којих се очекује да показују локалне ноте и колорит, да се баве локалним идеолошким траумама, са јасним наравоученијем у корист одређених вредности „у тренду”, како би доказали да су достојни пажње „првог света” и његових фондација.

4. Однос између уметности и стварности данас обележавају два наоко супротна и неспојива процеса; показују да има разлога да верујемо да они воде једном заједничком исходу.

Први је поменут на почетку предавања: растућа деестетизација уметности. Други је: растућа естетизација свакодневног живота. Довољно је да се само осврнемо око себе да се у то уверимо. Све око нас је додатно уобличено, сви предмети наше свакодневице су начињени тако да поред задовољавања основне функције коју имају, изазову и естетске ефекте. Све око

нас је уобличено, или, како се то данас говори, дизајнирано, са намером да се покаже привлачним и пожељним у околностима којима доминирају тржишне моде и трендови, снажно подржани медијским активностима. Да би био успешан у данашњој тржишној утакмици, производ мора да прати вртоглаво брзе промене мода – и то не само у домену на који смо навикли, одеће и обуће, него и тамо где удовољавање моди може да штети функционалности.

Рецимо, у аутомобилској индустрији. Један од дизајнерских трендова за ову, 2019. годину, јесте коришћење точкава што већег пречника са гумама што нижег профила. Шта бива са тим точковима ако се крене ван добро одржаваних аутопутева? Купац о томе не размишља, њему је довољно да аутомобил *изгледа* добро. Он га бира по естетском критеријуму.

Ми смо окружени таквим производима, код којих је њихова основна намена, њихова функционалност, допуњена, кад већом, кад мањом, естетском вредношћу. Естетски се додатно обликују чак и предмети са најноторнијом употребом, на пример, чекићи и клешта. Сваки производ данашње индустрије се тако обликује, и ми дословно живимо у једном континууму естетског, у коме се разликовања могу правити на основу степена естетизације предмета, док на суштинске разлике треба заборавити. Међутим, чак ни они предмети који су у највећем степену естетизовани, не постају тиме уметничка дела. Континуум естетског односи се на свакодневицу и њене праксе, а не на уметност и уметничка дела. Тако је та умногоне чудна, чак парадоксална ситуација нашег данашњег света и његове уметности заокружена и изоштрена као под неким сочивом: насупрот све естетизованијој и, додаћу, барем у интенцији све лепшој стварности, стоји уметност која се клони и естетског и лепог. Са том ситуацијом би тешко изашле на крај чак и најдубље теоријске позиције, уколико се још увек држе естетског и лепог као обележја уметности и уметничког дела. Суптилно Хајдегерово разликовање *творевине* и *дела*, на пример, морало би најпре да се суочи са тим да су поменута обележја масовно мигрирала са уметничких дела на творевине.

Први пут у историји човечанства и његове уметности, ми данашњи се налазимо у ситуацији да уметност почиње да

нам бива излишна. Прво, она сама бежи у идеју о себи. Друго, своју исконску потребу за рецептивним естетским искуством, човек све лакше задовољава у опхођењу са високо естетизованим предметима из свакодневице, као и у виртуелним просторима Светске Мреже. Треће, потребу за креативним искуством веома вешто сузбијају и каналишу механизми глобализованог капитализма, нудећи масама, као сурогат – привид учешћа у активностима тзв. креативних индустрија и заглупљујући култ медијских звезда као највиших тачака на мапама тих индустрија, а појединцима којима то није довољно, као утеху – могућност да за свој „пројекат” добију „подршку”, а са њом и двоструку легитимацију, уметничку и идеолошку. Пошто ионако све пролази, и масе и појединци се мање или више успешно прилагођавају и прихватају понуђено. Наравно, то је једна мефистофеловска понуда, а наша издржљивост бива све суровије тестирана. Један од таквих тестова је ајкула у формалину. Уметничко дело епохе која је преокренула сваку вредност које је успела да се дочепа.

Али оно што покушавам да видим и да чујем иза таквих дела, јесте вапај онога истински уметничког у уметнику који успоставља једно такво дело, вапај упућен не својим савременицима, него бићима далеке будућности, можда људима, који ће моћи да препознају изнурену и понижену фигуру која има снаге још само за шапат: *Помози ми, помози ми*. Ко је, или шта је та фигура, нека остане отворено. Оно што је важно, јесте да та помоћ мора да дође из будућности човека и уметности. Зато, када сретнете младе људе целим бићем посвећене сликању или писању стихова, не гурајте их у уметност данас. Не покушавајте да их било чему научите. Не помажите им. Јер они ће тако добити прилику да сами науче, да помогну нама, и да граде уметност сутра.

Све то сам могао да кажем краће и једноставније: што је дубља криза, веће су и прилике. Пошто је криза уметности данас бездано дубока, мора бити да су и прилике неисцрпне. Допустите да овим оптимистичким ставом окончавам вечерашње предавање.

Свечана сала Матице српске, 19. новембар 2019.

Драгослав Бокан

ДУХОВНИ РАТ И БОРБА ИДЕЈА

„Савремени човек у савременом свету,
из перспективе духовне културе.”

Када сам припремао ово предавање, решио сам да се усмерим на задату тему *савременог човека у савременом свету* – из перспективе духовне културе.

„Како остати свој у данашњем свету”, питање је које пред нас поставља ова интригантно замишљена серија предавања, у којој свако од нас који ту учествујемо, говори сасвим различите ствари на исту тему. И сви покушавамо да тако спојимо разбијено огледало српске историје. Да би се, кроз то, подсетили и свих наших разбијених идеала који су нас носили и одржавали пуних седам векова (да бисмо се, тек у последњих сто година, колективно и фатално затетурали под различитим притисцима).

Тај и такав наслов нам, у ствари, пружа могућност да почнемо да активно и конкретно размишљамо о својој судбини. Не само што износимо своје ставове, дајући – самим начином излагања и приступом теми – лични карактер и живост свему о чему пишемо, већ тако уводимо у јавну расправу неке важне интелектуалне теме. Преиспитујемо своје место у великој „борби идеја”, баш као и свака српска генерација пре нас.

Ми данас знамо како је то изгледало у међуратној Србији и Југославији. Можемо да разумемо „ко је био на којој страни” и, на тај начин, откривамо некадашње положаје и супротстављене стране које су учествовале у својој етапи вечног духовног рата. И можемо да откријемо, себи и другима, како је све оно што се сматра

„ратом” (физичке жртве, војне јединице и народна страдања) било само неизбежна последица вођења те највеће и најважније битке.

Због тога сам и поставио наслов: „Савремени човек у савременом свету, из перспективе духовне културе”.

Браћа по духу

Пре почетка бих волео да се захвалим читавој једној важној групи нама братских интелектуалаца из ове епохе. Сви они умногоме деле наше ставове, нудећи нам могућа решења за излазак из највећих и најтеже решивих проблема који нас данас заокупљају. И, притом, за њих скоро нико из редова овдашње сличномишљеничке елите – никад није чула.

Чињеница је да ми још увек живимо у непромењеном и сасвим поједностављеном списку „увек истих важних интелектуалаца” који је довршен још тамо седамдесетих година прошлог века, и онда непрестано причамо само о неколико група „свима познатих мислилаца”. Без обзира да ли је реч о Хабермасу, или Жаку Аталију, Поперу, Левинасу, Дериди, Фукоу, увек се ту врте, мање-више, иста имена и сасвим сличан, антитрадицијски поглед на свет.

Ја бих се овде зато (лично, а у име свих нас) захвалио, и то поименце: Џону Леноксу, Кетрин Пиксток, Џону Милбанку, Алистеру Макинтајеру, Филипу Џонсону, Дејвиду Бентли Харту, Конору Канингему, Жан-Клоду Ларшеу итд., нашим сигурно најзначајнијим и доказано најинспиративнијим саборцима међу водећим светским интелектуалцима једног другачијег, нама блиског „савременог света”. Неки од њих су православне вероисповести, а скоро сви предају на престижним катедрама Харварда, Кембриџа, Оксфорда, Принстона... И, упркос томе што мисле, пишу и говоре из антисекуларистичке духовне перспективе код нас, нажалост, нису превођени (сем Ларшеа, мислим, нико од њих).

Из истих разлога бих се захвалио и Јевгенију Водолазину, Хансу Јиргену Зибербергу, Паолу Сорентину, Павелу Лунгину, Никити Михалкову, Мелу Гибсону, Николају Бурљајеву, Захару Прилепину, Илариону Алфејеву и много нам познатијим савезницима и саборцима из света уметности.

Сви они, уметничким и интелектуалним средствима потврђују да није све готово у том насилном покушају духовне окупације наше свести и последњих тврђава и острва отпора нихилистичкој идеологији екстремног глобализма.

Савезници у последњој одбрани хришћанске цивилизације

Дакле, постоји духовни рат. И у том рату се ми налазимо на једној (срећом, оној доброј) страни: страни истине, правде и лепоте. На страни подвига.

И сви овде поменути наши саборци, савезници, сапутници... представљају истинску духовну елиту, праву гарду заштитника духовне културе – како на Западу, тако и на Истоку.

Они доказују да је немогуће онако олако, „географски“ одредити оно духовно и рећи, унапред и начелно, како је Запад искључиво „декадентан“ и „на издисају“, а да је Исток једино и увек онај који доноси нове енергије и праву снагу у одбрани традиције.

Важно је рећи да постоји и боготражитељски „Исток на Западу“, као што, нажалост, и те како постоји и сумрачни, дефетистички „Запад на Истоку“.

Ови људи духа које наводимо су изнад географије, као припадници оног библијског и светотројичног духа (који дише где хоће). Сусрет са њиховим мислима, реченицама и сликама, са њиховом подршком и братским саветима, са њиховим виртуозним одговорима нашим обезбоженим, апатридским непријатељима – представљају велико надахнуће и шансу за општу против-офанзиву и спасоносну реакцију на оно што нам се дешава

(посебно од „пада Берлинског зида”). Ја се зато надам да ћемо, ево и овим путем, помињући их, добити бар понеки српски превод дела понеког од ових великана, који су витешки жртвовали славу и гарантовани успех, који би сигурно досегли с обзиром на њихове величанствене биографије.

Пишући о њима ја сам, заједно са српским философом Дејаном Дионисијем Никићем, спремао, пре неколико година, један велики и откривајући темат о њима, који смо, не без разлога, насловили „Ловци на змајеве”, управо због свега што нам они нуде и због тако увреженог површног и погрешног познавања савремене западне културе. Покушавајући да пишемо о ономе што и данас дише и живи.

Значи не „људи прошлости”, покојни и скоро заборављени, али, исто тако, не и она хиљаду пута препричавана, банална прича о Фројду и Марксу, о некаквим „идеолошким трендовима” од пре 200 или 100 година, о историји просветитељства и контрапросветитељства. Не давно завршени идеолошки спорови са прагматичним истицањем оних интелектуалаца што нам служе да (уместо чекићем или буздованом) њиховим речима ударамо по непријатељима, него прави, деликатни, супериорни представници духа вечности, који у овом времену (а у одавно однарођеним и обескорењеним нацијама) настављају ону исту битку коју су водили Свети Оци наше Цркве и највећи духовници који су, у разним вековима, моћно и активно деловали, независно од места у којима су живели и народа којима су припадали.

Укорененост као пут враћања себи и спасењу

Ми сви, повезани истом вером и Заветима, и даље верујемо да Истина постоји. И да „ствар Истине”, као и „страна Истине” такође постоје, одувек, па и дан-данас.

И зато се везујемо за овакво интелектуално и уметничко братство „чувара ватре” (како би их назвао велики Бела Хамваш).

То су људи, који представљају изузетак из свих идеолошких правила. Или, како бих рекао оним старинским речником: „буревесници” новог цивилизацијског поретка. Не само политичког или геополитичког, већ и цивилизацијског поретка. Оног што стоји изнад геополитике, који је уокружује, уоквирује и даје јој виши, контекстуални смисао.

Ван тога, геополитика ионако не представља ништа више до само једну стратешку партију шаха – и ништа више од тога.

Овако, ти наши неочекивани и невидљиви нам саборци поново стварају, „ре-креирају” један, до скоро и наизглед, уништени свет и систем вредности.

Данас је, бар то морамо да разумемо и прихватимо, најважније питање у читавом свету – питање идентитета. Идентитета појединца, исто као и идентитета културе, нације или државе.

Путујући, тако, тим трагом што води од духовне слободе па до државне суверености, ми, у ствари, схватамо и шта је стварно најважније у ономе што чувамо и што бранимо. Али, исто тако спознајемо и на чему највише инсистирају наши непријатељи: шта је то што они највише и најжешће нападају.

Неки пут од непријатеља можемо много боље да научимо „где је права страна” и „у ком тренутку и на који начин треба да делујемо” управо због тога што су наши противници непогрешиво против свега онога што је заиста важно и што чини саму суштину нашег животног и цивилизацијског става.

Задивљује и охрабрује сва тежина, озбиљност и поново откривена важност „идентитетског питања, та поновна „укорењеност” доскорашњих „номада” и „грађана света”, припадника главног тока неолибералне, постцивилзације 21. века. То се догађа све од када је своју магијску моћ изгубила она чудовишна химера, рођена падом Берлинског зида, која је острашћено покушала да у најкраћем могућем року дође до „краја историје” на један бруталан начин. Да освоји читав свет,

не само споља, економским и политичким оковима, већ и изнутра, психолошки, пропагандно и духовно.

Та поновна укореењеност грађана наше вртоглаво закови-тлане планете, након читавог низа узастопних обескорењивања, то је она новина, она нова и радосна вест, која се налази не само у бесцен-књигама ових „јунака духа” које сам већ поменуо, већ и у нашим животима.

Зато је важно да разумемо како се на српском примеру у последњих сто година дешава читав један „историјски архетип” онога што се, мање видљиво, дешава читавој Европи; онога што се дешава свим заиста слободоумним мислиоцима. Наравно, гледано из перспективе по којој слобода не значи „слободу од Бога и вере”, него нешто потпуно друго, изнутра постављено, целовито и стварно ослобађајуће.

Против савремености

Пажљиво послушајте одређење „савремени” у изразу „савремени човек”. Јер, то овако означеног човека дефинитивно и суштински одређује.

„Савремени човек”, одређен временском категоријом, а не вечношћу, традицијом и смисленим историјским оквиром.

То, дакле, није човек који живи са нама, то нисмо нужно „ми”. „САВРЕМЕНИ човек” је једно потпуно посебно биће, одређено тим атрибутом.

Савремени човек је онај који живи у времену у које је бачен рођењем, у свом свету, у механичком и скоро случајном додиру времена и простора који обележава датум његовог рођења и датум његове смрти, и ништа много више од тога.

Савремени човек се пише малим словом; он нема прошлост, ни традицију; није спасоносно везан за све оне духовне принципе који су, некада, тако чврсто збијали редове његових претходника. И због тога је он овако беспомоћан и толико дезоријентисан.

То да потпуна случајност води неког у ову или ону војску (или какву другу формацију); то да случајност или расположење тренутно одлучује да ли ће неко поћи или неће поћи у одбрамбени рат за своју отаџбину; то да стицај околности и ништа исконско, ништа унутрашње прелама то да ли ће неко живети део живота (или читав живот) ван граница своје отаџбине или у њој – све то је један сасвим нови феномен.

Обескорењени људи ранијих времена били су макар у фрагментима, у сенци и у магловитом сећању, ипак везани за ону прошлост из које су рационално изашли. То је као када имате у зидовима муслиманских преобраћеника хришћанске иконе којима се више нико не моли, нико их не слави, али оне постоје, зазидане, као некакав ирационални, а, опет, реални, конкретни, опредмећени подсетник на прошлост породица које живе у тим кућама. Ту су испарила сећања и на те иконе и на последње трагове везе са оним чему су припадали људи који су изабрали да обескорењеност буде њихова судбина (а притом нису песници, код којих то има потпуно други смисао).

Тако да је тај израз „савремени” веома опасан. Није неутралан, како се чини у први мах. Има своју радијацију.

И најважније од свега: није информативан. Не даје податке ни о чему, већ само негативно одређује да тај „савремени човек” НИЈЕ. Да он, у ствари, није човек традиције, није човек Предања, није човек нове генерације неког животворног ланца предака и потомака. Израз „савремени” одређује савременог човека као „неверника”, као „апатрида”, „номада” и све оно што кроз негацију (реалности и система вредности) њега одређује.

Он је одређен оним што није, а не оним што јесте. И зато је он трагична личност, нека врста губитника у вртлозима светског историјског процеса, без обзира што међу тим, савременим људима, има и те како много и образованих људи, философа, уметника и веома талентованих појединаца.

Ми, у ствари, овде, кроз израз „савремени човек”, имамо ону застарелу (одавно срушену, али ето код нас и другде још увек постојећу) идеју о НУЖНОМ ПРОГРЕСУ. Која говори о томе да је оно што је „савремено” – већ унапред (тобоже) веће, важније, значајније, свежије и новије од свега онога што „није савремено”.

Тако да „савремени човек”, као неки обескорењени, сабласни лик, лута пун надобудног осећања своје наводне супериорности над онима који нису савремени и, уз то, припадају нечему.

Он своје „неприпадање ничему”, снажно подржан владајућим цивилизацијским и политичким трендовима, поставља тако да се свесно задржава на најнижем нивоу те игрице са сопственим животом. И никада не прелази увис. Увек остаје „савремени човек”, који начелно одбацује оно што није проучио и оно што није искусио, оно што није пробао, оно о чему није ни размишљао.

То је човек предрасуда. Све што није савремено, у његовом свету представља страшну негацију, нешто најгоре што постоји. Представља таму, представља погрешан пут, представља упропаштавање народа, представља погрешну политику, представља екстремну идеологију.

Савремени човек је једно испрано биће, производ најновијих времена. Посебно се умножио и намножио од пада Берлинског зида, па наовамо. И постаје једна чињеница о којој, хтели-не хтели, морамо водити рачуна.

Када савремени човек седне у авион-бомбардер НАТО-а, он не мрзи народ који савршено спокојно бомбардује. Он, чак, често може и да „искрено” сажалева оне доле (мале тачкице у којима он не види људе), јер је он савремени човек.

Он је убеђен да помаже да и ти доле, те тачкице буду исто тако савремени, као он и свет коме припада.

То је та страхота једног наизглед сасвим благог израза, који треба да означава ништа посебно велико, ни важно, већ само да одреди „човека који живи у свом времену”.

Еманципација од Бога и смисла

Нажалост, све то је наставак оног кобног приоритета просветитељске философије историје, посебно у комунистичким и посткомунистичким друштвима. Тамо где није било пуно прилике да о смислу усвојених вредности уопште размишљају и полемишу. Пошто смо већ дуго заробљени у том „просветитељском коду”, са мало више ове или оне ароме, али, суштински, без могућности да порекнемо и супротставимо се читавом једино постојећем току – току обезбожења. Току оног што се у философији просветитељства зове „еманципација”, а што је оригинално увек означавало „еманципацију од Бога”.

Када човек који говори о еманципацији ту реч почне да користи, он и не знајући наслеђује једну необичну „антидогматску догму”, у којој је само слобода од Бога, од Творца и вере у Њега, услов свих услова да би човек био, наводно, слободан.

И то је драма просветитељства, које је завладало без правих противника.

Чак није ни страшно што такво хиперсекуларно просветитељство постоји, али је страшно – што нема праве противнике. Што нема полемичку и запитану „другу страну”, што нема онога „ко поставља важна питања” и тиме разиграва нашу свест, искушавајући је, попут „ђавољег адвоката”, да се не укочи и не постане крута и ломљива, замрзнута и „једино могућа”.

Савременост као магија празнине

Уосталом, шта друго и значи то инсистирање на савремености?

Ништа посебно. И у 5. веку људи су били савремени, током 5. века. И у 9. веку су били савремени, док је трајао њихов 9. век.

Исто тако, кад говоримо о вредносном систему, па и нацизам је био савремен тридесетих и четрдесетих година 19. века.

И оно латинско, и оно турско освајање Цариграда је у времену кад се догодило било круна тадашње савремености.

Дакле савременост нема ништа од онога чиме се поноси, нема никакву корист од те празнине коју покушава да нам представи као да је испуњена смислом. И шта је онда ту тако важно, с тим тако поносним, надобудним истицањем „савременог” као тобоже супериорнијег од свега другог?

Осећајући то, млади Ниче управо из поменутих разлога помиње „несавремена размишљања”, јер смело спори ту једнозначност и тобожњу важност израза „савремен” (и свих задатих трендова који иду с тим).

Такође, „бити савремен” не значи по себи само „бити хиперурбан” и живети у оном малом делу света који себе одређује одрицањем од традиције, пошто ви можете имати формално „савремено друштво” и на Кашмиру, у Конгу, Холандији, Чеченији, или било где другде.

Значи ви кад испразните тај појам, кад га протресете, ви одмах долазите до закључка да је читав систем и тих наводно неутралних класификација, „неидеолошких”, у ствари – дубоко идеолошки утврђен. И да он спори вашу верност свему ономе што вас је учио отац у младости, ономе што сте читали у младићком добу, ономе што вас је у неком тренутку занело љубављу према свом роду или према Христу.

То је тајна дубоке нихилистичке силине појма савременог.

Значи, да закључимо, сама реч „савремени”, делује као некакво зрачење, које се полако шири и собом одређује – без икаквог вредносног система – тобожњи вредносни систем.

Савременост се не помиње само на Западу, већ свугде по планети. И он често представља један од облика одбацивања нашег права на различитост.

Довољно је да неко каже: „Па живимо у новом миленијуму, зар можете тако да размишљате У 21. ВЕКУ?”

Исто као што су неки од наших просветитељских предака говорили: „Па људи, ми живимо у 18. веку, зар је могуће да ћемо У 18. ВЕКУ ми говорити ствари из прошлих векова?”

Та чудна произвољност, та идеја да је „увек боље оно што је новије”, без обзира на то што систем вредности није историја фрижидера, па да онда потврди ситуацију да је „све оно што је технолошки новије, несумњиво боље од онога што томе претходи”.

Само техника у себи носи ону тако прецењену победу прогреса, пошто све друго, што није техника, не може да потврди овакву предност.

Да ли су заиста савремени српски песници бољи од Милана Ракића, Милоша Црњанског или Владислава Петковића Диса?

Да ли су нови књижевници светске литературе заиста супериорнији од неких „стarih књижевника” као што су Шекспир, Бодлер или Достојевски? Да не говоримо о вајарима, композиторима, архитектама, занатлијама, сликарима итд.?

Упркос томе, ми, као полудели, и даље инфантилно прецењујемо ту љуштuru прогреса и исфорсирану идеју важности оног што није „анахроно”, оног што нема никакав додир са прошлошћу, онога што се управо поноси тиме што је раскинуло све везе са оним из чега је изникao живот и свет у коме ми живимо (и сви они портрети који нас гледају док овде разговарамо, читава институција Матице српске у којој овде седимо и заједно размишљамо на једну од најважнијих тема нашег времена).

Прогрес као богоборство и пут издаје

А нису најважније теме нашег времена неутралне, па чак ни политичке. Немогуће је говорити о културним и друштвеним, а камоли духовним и верским темама, а да пре тога не схватимо праву природу напада на Цркву, веру, Бога – и то кроз оне тобоже невине и благе видове што наслеђују класично безбожништво и директан напад богоборства на верујућег човека.

Та чудна прича о нужној еволуцији, окретању ка будућности, увек са собом носи фаустовску понуду, сваком народу од реда, да „одбаци те старе кофере”, да „одбаци прашњаве рукописе”, да одбаци уопште све рукописе и архиве, да заувек пређе на електронику и на један другачији нови свет. Да „не оптерећује узалуд своју меморију”, не само свог компјутера, него и своју личну меморију, оним „што му ничему не служи у његовом животу”.

И ако пристанете на ту бујицу, која је наставак оне лудачке идеје несавладиве поплаве прогреса – тог пролетера, новог човека и новог друштва. А то утопијско друштво постоји, не само у комунизму: оно се пројављује и у хипи покрету, међу фитуристима, у најразличитијим облицима нестрпљивог одбацивања традиције и прошлости, а у сврху улепшавања и олакшавања живота, који нас води у нешто идеално и обезличено (што нема никакве везе са нашим вредностима и што треба да нас порази без битке). И све иде ка томе да нас натера да положимо оружје пред оваквим искушењем, а у име свих својих предака (не само у своје име) пред онима који нас побеђују а да нису испуцали ниједан метак на нас. Док их ми грлимо и прихватамо исто онако као што смо 1. децембра 1918. у братски загрљај самоубилачки примили наше претходне и будуће целате.

Све у име прогреса и нових принципа схватања друштвеног и државног уређења.

Јер појмови које користимо и прихватамо као локомотиве наших мисли и одлука унапред одређују путеве, станице и циљеве преузете без провере, као део „прогресивног”, еманципаторског пакета чежњиво чекане „савремености”.

Свест наших људи, трагање за местом у коме можемо да се одупремо опасности, пре свега, почиње од измене овако устројеног појмовника.

Све се одмах доводи у питање и губи, ако се не користи израз „Отаџбина”, ако се одбаци онај прелепи израз „родољубље” (са „родољубавним” односом према ономе што треба да се брани,

јер ако браните од непријатеља нешто што стварно волите и у шта срцем верујете – потпуно другачије ћете третирати и вашу битку и оно што ће се, после ње, десити са вама, у односу на оне који „бране оно што не воле” или „оно што не познају”, или „оно што не разумеју”, јер се такви, неизбежно и убрзо разочарају).

Идеја „разочарења” и, уопште, психолошки третман ствари које се бране из суштинских разлога представља замку, кроз коју само бесконачно прелазимо из једне грешке у другу, све трчећи ка амбису одбацивања тобоже „лошег” (а које, неретко, у себи садржи и све оно најважније у нашем животу).

То је тајна успостављања „система вредности”. Јер се он неизбежно руши чим се примени психолошки метод сталног суђења и ничим изазваног опсесивног просуђивања свега у чему учествујемо.

Ми данас лутамо у круг, гризући сами себи реп и ходајући по својим стопама. Дезоријентисани, без свог наратива, несложни, подељени по хиљадама основа, не познајући довољно све оно о чему говоримо, јер ништа нисмо ни искусили.

Ми обично падамо на тим поледицама, свих оних лаких начина који нас преводе у непријатељски табор, а да то и не приметимо.

Један од тих начина је управо оно несвесно и претерано коришћење израза „савремено” и „савременост”. Тако стварамо лажну слику вечности, тај „крај историје” без Бога и без Другог Доласка Христовог, онај „идеални систем” који је све само не идеалан.

Самоубилачки одбацујемо оно што једино може да нас извуче из самоће, безвољности и депресије, из незадовољства и бесмисла, из гажења преко лешева и свега онога што се завршава у социјалној неправди никада виђеној пре овог времена, и у бескрајним лажима и вештачком, самопоричућем језику (који нам је наметнут да њим говоримо, језиком којим не можете да изговорите ништа што припада осећањима и вечности). А

тај лажни идеолошки језик и звучи вештачки, постављен да истисне Логос као бубуљицу из тог леша у који се претвара наше тело – управо због тога што нам овако насилно и лукаво мењају појмовник.

Зато је нашим непријатељима толико важно да у нашој свести демонски изједначе „љубав према Отаџбини” са „национализмом”, па „национализам” са „шовинизмом”, онда „шовинизам” са „расизмом” и „нацизмом”, да би у тој чудној операцији, очас посла, претворили истинске хероје, људе подвига и мученике – у тобожње „злочинце”, „анахроне непознаваоце новог света” и „дивље примитивце”, оне „који нас спречавају у нашем развоју”, оне „због којих нам уводе економске санкције”.

Тиме се и Очев дом претвара у обично свратиште, а наш освештани језик постаје лака жртва непријатеља и његово послушно оруђе у нашем коначном поробљавању.

Наше заветно, ћирилично тисмо

Као што смо одрицањем од ћирилице – које не можемо да објаснимо никако, сем губљењем осећања за прави српски појмовник – изгубили део наше народне душе, а да то нисмо ни приметили.

Када су Аустроугари крочили у Београд, прво што су урадили (одмах првог дана) било је – забрана ћирилице.

Од свих могућих забрана, они су ту забрану увели, као што је, четврт века касније, на територији НДХ прва одлука нове србморзитељске власти била – забрана ћирилице.

Постоје ствари које не морамо да у потпуности разумемо да бисмо схватили њихову важност. И упорност непријатељског настројења према нечему нашем има своју важност и даје нам неми одговор на питања наизглед без одговора. Посебно кад све то, и поред свих могућих објашњења, делује несхватљиво и апсолутно непропорционално.

Постоје ствари које су толико важне, а да ми то ни не слутимо, а од нас захтевају само мало труда. Да притиснемо оно дугме које латиницу аутоматски пребацује у ћирилицу. И да наставимо да пишемо ћирилицом, без икаквих (техничких или оних некадашњих, казнених) проблема због тога.

Неки од мојих најбољих пријатеља, неки од најпапетнијих Срба које познајем и дан-данас после свих искустава несвесно поштују наредбу аустроугарских окупационих трупа и дан-данас избегавају ћирилицу, убацујући се у популарну матрицу да то, наводно, није „савремено”. И тиме опет долазимо на полазну тачку свих наших зала, до појма „савременог”, коме смо (наводно и стварно) супротстављени.

Ево, долазимо тако до још једног једноставног показатеља опасности свих оних невиних ликова који нам прилазе, усељавају се у нашу душу и онда од нас праве супротност ономе што јесмо. Јер, главни аргумент „против ћирилице” (ако одбацимо све оне бесмислене, оправдавања ради изговорене) јесте да ТО НИЈЕ САВРЕМЕНО. Да „онај ко пише на ћирилицу”, „онај ко је објавио књигу (или часопис) на ћирилицу”, тиме на сав глас поручује читавом свету: „Ја не припадам вама, ја нисам савремени човек у савременом свету – јер пишем ћирилицу”.

То што ћирилицом пишу, рецимо, Бугари и Руси, то „није тема”, о томе уопште ни не размишљамо, јер смо опседнути идејом „да нас прихвати свет”.

Не само политички слогани, него и онај главни ток размишљања наших људи је у томе да „будемо део света”, да „живимо као људи”. Али, не као наши људи, људи нашег система вредности, људи наше вере, они који су нам подигли да се ми, често сасвим незаслужено, поносимо Жичом, Студеницом, Сопоћанима и Хиландаром. Не ти људи, него да будемо „као сав нормалан свет”.

Пазите ви ту лукаву игру речи! Дакле, постоји и онај „ненормални свет”, који не жели да живи као сав нормалан,

„савремени свет”, нити да буде „савремени човек” – него, ето, из неког свог хира и ината хоће да буде „Србин” и то „православни Србин” (који, замислите, тврдоглаво пише ћирилицом, слави Славу и иде у цркву). Хоће тај пркосни реакционар да „буде на страни својих предака” и да верује у оне идеале који су њих пуних седам векова беспрекорно водили.

Некада су савремени људи српског 13. века и савремени људи српског 15. века, баш као и савремени људи српског 18. или 19. века – веровали у исте идеале, само другачије стилски изречене и формулисане.

То је та чудна тајна где ви из нечег веома једноставног, наизглед благог и „природног”, „ненаредбодавног” сами пристајемо да изгубимо вредности које и не разумемо, нити смо икада умели да их потпуно правилно проценимо.

Не само што смо изгубили додир са прецима кроз језик кога смо се одрекли у богослужењу, него ми губимо сад и много више од тога.

Јер није исто кад се реч „живот” напише ћирилицом, када та судбоносна реч крене оним необичним, раскошним ћириличним словом *ж*, које у себи означава постојање, биће, „тубитак”, онтологију, везу са прошлошћу и непосредни додир са Светим Савом, са свима онима који су то слово извијали на фресци или на пергаменту. Или, када, уместо њега, узмемо оно друго, чудно, потпуно другачије латинично слово и напишемо реч *живот* на тај другачији начин, као *život*.

Те тајне губитка великог, а наизглед неприметног су најважније, пошто се идеолози њима не баве. Сувише су мале, споља гледано.

Они кад говоре о томе да „треба да пишемо ћирилицом”, они то често ултимативно наводе, понашајући се слично као и аустроугарски окупатори, само у контрамеру. Скачу на сваког ко их не послуша, као антиаустроугарски окупатори који нас терају без икаквог објашњења и без разговора – без братског

договора – да не смемо да користимо латиницу, да смо тиме себе објавили противницима српства, не због потребног аутохтоног и аутентичног односа, не због нас самих, него „наспрам њих” и „супротно од њих”.

Тако да ми, у ствари, почесто имамо једно чудно јединство непријатеља и овдашњих цензора, са обе стране фронта. Другосрбијанце и пећинске шовинисте удружене у осуђујућем, бруталном односу према онима који пишу или не пишу ћирилицом. Па се тиме међусобно надопуњавају и сложено супротстављају нормалном добровољном избору кориштења ћирилице (али и свега осталог: родољубља, православља, традицијског погледа на свет). Као два лица истог греха.

Београд је свети (а не само 'свет')

Последњих двадесетак година се у јавности често користи један вишеструко прецењени, помодни израз: „Београд је свет”.

И он, да не буде забуне, не значи ништа. Ништа смислено.

Док је писано: „Београд је Европа”, то је бар имало некакву вредносну конотацију, али: „Београд је свет” – то не значи апсолутно ништа. То је као да напишемо на цигли: „Ово је цигла” и почнемо да се дивимо себи због овако нечег „оригиналног” и „савременог”.

Не само то, већ се тиме несличном сличношћу бежи од онога што се може и треба рећи о нашој престоници. Нешто наизглед слично овом маркетиншком, политички коректном слогану.

Београд је, у ствари – СВЕТИ, и то заиста, још тамо од прве половине петнаестог века.

Он је „свети”, јер је посвећен Богородици (као један од само пет слично посвећених средњовековних европских градова). И зато што у себи носи зидане храмове вере у Бога, зато јер се у њему бранила част жртвујући живот (у литургијском, а не у

календарском циклусу историје). Тај „Свети Београд” Деспота Стефана Лазаревића и краља Драгутина Немањића, славног мајора Гавриловића и Светог Јована Шангајског, захтева од нас неки другачији приступ који се – због тог једног слова (свети, уместо свет) – тако бесконачно разликује од оног празног „описа” у бесмисленој, савременој реченици маркетиншко-идеолошког жанра.

„Београд је свет” и „Београд је свети” су међусобно удаљени као Бог и шеширџија, као новински фељтон и Јеванђеље.

Та наметнута нам одвојеност од прошлости, од Предања, то инсистирање на вожњи у глисеру који нас води таквом брзином кроз неку буру времена, да ни не примећујемо где пролазимо, ко нас вози, где су наши ближњи, шта је са гробовима предака, шта је са нашим наслеђем... Као што не разумемо да је она немачка бомба која је пала на београдску и српску Народну библиотеку (у априлу `41) направила много већу и страшнију штету него све оне које су истовремено падале на мостове и железничку станицу.

Ти приоритети духовног су оно што никада није довољно напомињати, објашњавати и подсећати, откривајући лажну супериорност „савременог” у односу на оно тобоже „превазиђено” и „несавремено”.

Зато нам ваља да све о себи увек започнемо од тога да смо ми „несавремени људи”, дубински одређени својим заветним идеалима.

Порекло отаџбинског српства

Српство, у његовом аутентичном, светосавском облику настаје почетком 13. века и ми тако припадамо оним ретким нацијама које су формиране у средњовековљу.

То што наша национална идеја није формирана у 19. веку (као код већине европских нација), и није настала као последица једне од две револуције, оне са самог краја 18. века (1789) и оне из

половине 19. века (1848) нас, Србе, дубоко разликује од свих оних који су тек тада формирани кроз свој национални, републикански и изразито секуларни дух.

Њихов национални дух је увек борбен, бруталан и агресиван, често и колонијални и империјалистички, мрзитељски и нечојствен. То је концепт у коме од њихове националне химне (погледајте само речи британске, француске или немачке химне), па до борбених песама, маршева и понашања војника у рату... ви не можете видети ништа од онога због чега се Арчибалд Рајс онако романтично заљубио у Србију, Србе и нашу војску, а немајући у свом животу и биографији никакве додирне тачке са онима којима се тако искрено дивио гледајући их кад раде оно што ниједна друга војска није радила.

И оно његово тешко разочарење у тестаментарној књижици *Чујте Срби* јесте разочарење у пад тог његовог вољеног, српског народа.

Да српски народ није био претходно тако пун изванредних врлина, не би ни било толиког разочарења и туге нашег искреног пријатеља из далека пред овом убрзаном декаденцијом преображења светосавских Срба у савремене грађане новостворене Југославије.

То нам је упозорење за сва времена, јер је ношено запрепаштењем да је исти народ за само седам година – колико одваја победу у Великом рату и оно херојство на Солунском фронту, и, пре тога, на Кајмакчалану (а Рајс сматра да је то можда и највеличанственија битка свих времена свих народа) од оних каћиперки и корумпираних министара из Нушићевих драма. Ти прејугословенски Срби и послератни Југословени српског порекла потпуно су одвојени, као обала од обале, између којих је океан, без иједног моста међу њима.

То је та чудна тајна у којој се Арчибалд Рајс, објективни Европљанин, хладни швајцарски Немац, криминолог и форензичар, човек без видљивих, „сувишних” емоција словенске душе (који нема сузу на врху трепавице док слуша поезију)

напросто заљубио у Србе и у нама, током Великог рата, гледао најплеменитији народ див-јунака и мајки Југовића (што рађају Обилиће). Рајс је био објективни аналитичар нашег необичног, чојственог, а не само јуначког приступа ратовању и непријатељима.

Па да, лаконски, објаснимо у чему је ствар.

Молитве Светог Саве су, наиме, учиниле да ми будемо онако чојствени да је то шокирало све хроничаре и сведоке првог светског ратног сукоба, суровијег од свих претходних.

Није Свети Сава нестао из наше судбине у 13. веку, када се физички упокојио. Његове моћне молитве постоје и данас, као што су постојале и током Великог рата, и као што ће постојати уз српски народ докле год будемо постојали. И то је оно што и без неког посебног разлога, без икакве наредбе чини да Срби (који су тако жестоки једни према другима, са тако мало опраштања и разумевања показаних чак и према најближим сродницима, пријатељима и кумовима) одједном постају толико благи пред непријатељем, јер оно јеванђелско и светосавско „Љуби непријатеље своје...!“ лебди као облак у нашим душама, у нашим главама, у нашем колективном сопству и народној души, а због молитава и духовног труда Светог Саве Српског.

И када се измакнемо из те сужене перспективе спљоштеног друштва једне антицивизације, унапред и коначно губимо све, не добијајући заузврат ништа. Магија обећавајућих речи попут оног: „Да живимо као сав нормалан свет“ или рационална хладноћа описа: „Савремени човек у савременом свету“ узалуд покушава да нас одвоји од наше српске идеје, саосећајне и саборне, покајне и чојствене. И ништа нас не може трајно одвојити од онога у шта верујемо кад идемо недељом у цркву или од тренутка кад се понекад прекрстимо, савладани осећањем јединства у вери и Богу или од ситуације кад се неко од наших милих разболи, па онда одемо до неког манастира... Нажалост, сав остали део нашег живота није одређен том спасоносном „гравитацијом чуда“, а ЧУДО је највећи и најуспешнији непријатељ „савременог човека“, „савременог друштва“ и „савременог света“.

Спасење чудом

А чудо је оно што однарођени и обезбожени екс-Срби не могу никако да прихвате и поднесу.

Чудо је оно против чега пишу своје пашквиле и памфлете, још тамо од краја 18. века до данас, без и једног тренутка предаха.

Чудо је оно због чега несрећни Кант молитву Богу назива „прошењем”, не желећи да ми „будемо просјаци пред (окрутним) Богом”.

Та идеја прометејског одбацивања Бога и успостављање револуционарне идеје „како је само слобода од Бога – права слобода”, а да су највећи „светитељи секуларног света” они који, као један од јунака Достојевског, говоре: „Ја враћам улазницу за рај; мени рај не треба!”

То добровољно и пркосно одбацивање вечног живота, неверица у вечност и у спасење постаје типично за „просветитељско” васпитавање читавих генерација Срба и Југословена у ономе што зовемо историјом (а што у ствари припада опиту нашег постојања у времену и вечности).

Престанком веровања у Бога и вечност, почиње глорификација времена (и нашег савеза са њим кроз неразумишљање о смрти и борбу за „успех по сваку цену”). Смрт можемо да стално гледамо, као представу, у филмовима и у „црној хроници”, али не и да размишљамо о њој. Не допушта нам се да постављамо себе наспрам смрти, лицем у лице са њом, што је био основни метод „паидеје” и васпитања европског и српског човека, чак и пре прихватања хришћанства, а посебно након нашег колективног крштења у времену Светог Саве.

Зато смрт постаје онолики шок за сваког од нас у тренутку кад нам се извуче тепих испод ногу, кад се тешко разболимо или када приђе последњи час – јер се нисмо припремали за оно за шта се једино и морамо припремати.

Не може се дипломирати и докторирати, ако пре тога не завршимо основну школу. То „склањање смрти” из нашег живота, то одбацивање вечности, исмевање Бога, порицање вере, инсистирање да је веронаука нешто недопустиво над малолетном децом (а неинсистирање на свему другом што је стварно недопустиво кад су мала деца у питању), то је један нама страни свет, који покушава да нас немилосрдно прогута и прегазу.

И о томе мора да се говори, пише и размишља.

Не само да се прича искључиво о најлепшим примерима из српске прошлости, где се онда ми сви лако сложимо око тога, али опет и опет и опет паднемо, увек изнова, на причу о томе да „нешто није савремено”, па и даље не користимо ћирилицу, већ латиницу, иако знамо да је то начин самоотуђења и самопорицања, да је реч о добровољном одбацивању нашег света.

Ми као да заборављамо да је једини либерализам који за нас треба да постоји, либерализам примењен у нашој отаџбинској историји. Јер смо ми озбиљан народ који траје у свом заветном облику већ 800 година, кроз један јединствени културни и духовни вид организовања. Не само биолошки.

И не смемо никада да заборавимо, да је тај једини прави либерализам – хришћански либерализам. Као слобода од греха и смрти.

И не смемо да изгубимо храброст, јер треба да знамо да је победа наша.

Ми, хришћани, знамо да на крају свега долази, не „крај историје” западног типа, већ есхатолошко уздизање човека у онај облик који смо, ничим изазвано, заслужили, по Божијим речима.

Наш анђео чувар у историји

А ми имамо свог отаџбинског „анђела чувара” у историји. Његово име је Свети Сава Немањић, наш први (и вечни) архиепископ.

Имамо свог пастира, као један од ретких народа који већ осам векова хода за њим или супротно од њега. Па се, у складу са тим и догађа све оно што смо у међувремену искусили.

Кад год смо ходали супротно од њега, скрећући са његовог пута, доживљавали смо оно што се речима не може описати, оно што нормалан људски ум не може ни да замисли.

Сви јасеновачки крици, све сузе мајки којима су из наручја крвници отимали децу смејући се они које је југословенство увело у нашу заједницу као део наше народне породице (само да би избацили идеју како је наше духовно огњиште – православни дом).

Наш дом је зато, у пристанку на аутошовинизам, морао да буде мултиконфесионални дом (више налик на концлогор или предворје пакла). Зато да би се све конфесије у Југославији (а посебно православље) временом претвориле у неку врсту „примитивних секти” које у своје слободно време раде нешто што савремени људи не раде, јер су то одбацили и „превазишли” као застарело.

И тај страшни пад Српске православне цркве, баш у моменту њеног вековима сањаног уједињења, у моменту када Српска патријаршија спаја Цетињску митрополију и Сремско-карловачку патријаршију и наше православне Цркве у Далмацији и Босни, у том најважнијем тренутку се одмах скида та духовна круна са главе нашег првог изабраног, свејединственог и свесрпског Патријарха и склања се Свети Сава који уз њега седа на трон.

Наш „архиепископ у вечности” склања се и помера са свог трона, јер је СПЦ одједном постала само једна од девет једнако признатих и равноправних религиозних заједница у новој Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца.

Наједанпут је Свети Сава Немањић постао само „једна од значајних личности из наше историје”, посебно важан као „просветитељ” коме деца певају 27. јануара по новом календару

неке песмице, а ми се сви смешимо, блажени, дирљивој успомени на једног тако великог човека.

Као што наши духовни непријатељи Христа покушавају да прикажу као „савршеног човека”, али не као Бога, не као васкрелог, не као оваплоћеног, не као Оног који је дао нову твар, Који је једини истински револуционар у историји човечанства (јер је поставио ствари тако да је покајани разбојник постао некако важнији од самог Мојсија и од свих Божијих, старозаветних пророка, па је тако и кобни морализам одбацио заувек у смеће историје – схватајући колико је лако манипулисати људима ако се закаче за зајапурену локомотиву морализма и крену да гледају, судећи, шта је ко „лоше урадио око нас”, пошто ће тиме заборавити да испитују шта су све они лоше и грешно урадили).

Огледало Истине ћемо често погрешно усмерити ка „несавршенима”, уместо ка себи.

То су све оне велике тајне вере и духовног идентитета, о којима мора и треба да се размишља и да се говори. О тој тајни учешћа Светог Саве у нашој историји, а та тајна није само и увек на дугих осам векова удаљености од нас данас (од тек хиротонисаног архиепископа аутокефалне Српске православне цркве у Никеји 1219. године или од часа када је у манастирском миру крај Солуна најмлађи син Светог Симеона и Свете Анастасије писао *Номоканон* – којим нам је дефинисао, за сва времена, и политичку идеологију и нашу државотворну свест: генијалном идејом о „јединству Цркве, народа и државе”).

Ми треба да схватимо како ми прослављамо свих осам векова живота Светог Саве и светосавља и његових молитви, са свим генерацијама наших предака који су уз помоћ те огромне силе успевали да остану православни Срби и онда када су и претњама и понудама били изложени нечему на шта је тешко било не пристати. А они – нису пристали, остајући православни Срби и најважнији разлог што ми, овакви, данас постојимо, упркос свему.

Ми, данашњи, у великом броју бисмо пали пред тим искушењима. Као што је пао неки незадовољни свештеник Даниловић из јужне Србије, да би онда један од његових потомака постао вођа антисрпских Шиптара, лично Хашим Тачи.

То је тајна „трајања вечности“, наше намерне „несавремености“ и у Ничеовом, али и у светоотачком смислу речи. Тајна љубави за оно што је изнад обичног живота. Разумевање да су Свети кнез Лазар Хребелановић, и мајор Милан Тепић, и Стеван Синђелић, и онај чудни јунак из српско-бугарског рата (кад смо изгубили рат, а добили мајора Михаила Катанића, једног од највећих српских јунака)... људи из исте чете, из истог строја. И да, сви они, живе у нашој правој савремености, у којој ми боравимо и овде док говоримо о наизглед апстрактној теми „савремености“ једног света који покушава да нас уништи.

Кад (и ако) нас обескорени, онда може да ради с нама шта год хоће.

Сећањем против амнезије

Када неко доживи амнезију, он се више не сећа ни кога је волео, ни шта је мрзео, чега се плашио. Он, такав, више не препознаје ни оца ни мајку.

Постоје и амнезије које не настају само саобраћајном несрећом или незгодним, тешким падом.

Постоје амнезије које су добровољно прихваћене на индиректан или директан начин, па, тако, ми, нажалост, заједно са нашим директним прецима и претходницима, срамно учествујемо у тој амнезији, у том заборававању важности. И тада се, када чујемо звона црквена, не крећу наши кораци аутоматски тамо где нас та звона дозивају, нудећи нам да живимо онај васкрсни литургијски циклус у коме нема смрти. У коме само прелазимо из једног у други облик и доживљавамо лепоте које се не могу замислити ни у једном предуксу онога што нас тек чека Божијом љубављу.

А ми, попут блудних синова, одбацујемо све то и бежимо из те хармоније, из те чврстине и једноставности, из тих завета, савеза Срба са Богом, које су у наше име и у име свих наших будућих потомака, учинили најхрабрији и највернији међу нама, неког далеког дана.

Као што је неко, некад, одлучио да се ја, и мој отац, и ђед презивамо Бокан (а пре тога смо били, кажу, Војводићи, а још пре тога – ко зна како смо се звали, али тај који је конкретно усмерио путању наше лозе у правцу једног конкретног презимена, завичаја, односа), он је омогућио да ја, наоружан тим знањем и Предањем, уђем у брод српске историје и у том броду пронађем себе и смисао своје генерације. Исто као што су то радили Срби и пре сто, двеста, петсто или седамсто година.

Какву снагу у себи носи та свевременост, то свејединство, та литургијска јачина, та неустрашивост људи који знају шта нас чека на крају и где је крај и ко је победник на крају. Не као песничка слика или теолошко предавање, него као апсолутна суштина.

Други Долазак Христов, као и Његово Васкрсење повезани су на путањи која иде од првог Адама, преко „другог Адама”, па до самог краја. И када сујетно и апстрактно почнемо да разговарамо о томе, то онда звучи на један начин, а када мистично у наше мисли и речи уведемо Бога, веру, Цркву, верност Заветима Светих Тајни – одједном све то „исто” добија другачији, узвишени смисао.

Светотајинска реалност онемогућава да лажна савременост победи нашу духовну укорененост.

А толико смо, као народ, чврсто укоренени, и онда када то не знамо. Као немо и бесловесно дрво које је корењем утиснуто и не могу ни најснажнији ветрови да га помере. Оно не зна да говори, не уме да објасни, не зна ни шта представља, да ли је јаблан или хрст, али је непомерљиво и не можете га ишчупати, однети и исећи. Као што и ми никад не можемо да будемо крхка „сламка међу вихоровима”, чак и када тога нисмо свесни, и када наизглед

не припадамо оном свету наших предака који ми настављамо да би га наши потомци довршили.

P. S.

Желим да на крају испишем једну необично занимљиву и лековиту анегдоту, а у вези са духовним ратом. Јер овај догађај просто фасцинира својом убитачном једноставношћу и генијалном јасноћом.

Наиме, чувени богоборац и велики светски научник, Стивен Хокинг, често је организовао борбене дијалоге и полемичке дуеле са одабраним представницима хришћанске идеје.

И тако је имао ту несрећу да, неком приликом, просто налети на једног од најинтелигентнијих, најкреативнијих и најсупериорнијих међу његовим колегама, на Џона Ленокса, професора етике и философије на Оксфорду.

Стивен је одмах хтео да га нокаутира, једном, помислио је, неодбрањивом реченицом.

Погледао га је и славodobитно изрекао: „Ви хришћани ме подсећате на децу која се плаше мрака”, добивши снажан аплауз студената у публици.

Чинило се да је то прави, неодбрањиви „ас” из сервиса, на шта је Џон Ленокс, као у савршеном „ритерну” у тенису, победнички одговорио једном једноставном, „насмејаном” реченицом: „А ви, атеисти, мене подсећате на људе који се боје светлости”.

Ето убедљивог доказа како је врхунац мудрости увек једноставан, било да је светоотачки, библијски, какогод.

Али, скоро нико од нас не зна за Џона Ленокса, а сви знамо за Хокинга (који је, да напоменем, ипак „побеђен после смрти”, јер су га сахранили у Катедрали Светог Павла, уз Њутна,

пошто је без обзира на његове верске ставове, он ипак припадао британској традицији).

То је судбина чак и чувених атеиста у једном изграђеном друштву, попут британског (које је такође, једним делом формирало своју националну идеју у средњем веку, унеколико слично нама).

Зато ми морамо да што пре почнемо да читамо људе попут професора Џона Ленкса, да бисмо имали интелектуалце који ће умети да са осмехом – ведро, без љутње, непотребне страсти и патетике – нашим противницима одговоре ЈЕЗИКОМ ИСТИНЕ.

А тај језик и оно што стоји иза њега су на нашој страни.

Мала сала Матице српске, 5. децембар 2019.

Ненад Кецмановић

ЗАЈЕДНО ИЛИ ЈЕДНИ ПОРЕД ДРУГИХ

Прошло је већ четврт вијека, а прашина на рушевинама Југославије још се није слегла. Некад се чини да се најмање слегла на КиМ, некад у Сјеверној Македонији или Црној Гори, али не треба заборавити да је БиХ ипак једина бивша федерална република која се и данас и званично налази под протекторатом „међународне заједнице”, што свједочи да ни послје 25 година самосталности није самоодржива.

„Југославија у малом”, како су је звали, није могла без Југославије у природној величини. Није могла „мала” без „велике”. Агонија Југославије почела је много прије оружане сецесије са краја 80-их и почетка 90-их у Словенији, Хрватској и БиХ. Поједини истраживачи то везују још за 1948. и Голи оток, неки за Цестну аферу у Словенији или за Маспок у Хрватској, помињу се и амандмани из '63, а поготово Устав из '74. Већина аутора, међутим, истиче да је пресудан био ИВ пленум, када је Тито жртвовао заступника јединствене државе Александра Ранковића у прилог Едварда Кардеља, заговорника федерирања федералне Југославије и афирмације народа и народности, који је по свједочењу Добрице Ћосића у ужем кругу знао рећи да се није борио за Југославију него за социјализам и да је „федерација за Словенију само транзитна категорија”.

Руководство БиХ слиједило је тај курс у оквиру Републике, а његови главни протагонисти из старе гарде били су Рато Дугоњић и Цвијетин Мијатовић. Послје Брионског пленума

одржано је „Мостарско партијско савјетовање”, на коме је такође осуђен „великосрпски хегемонизам” и „дискриминација Хрвата и Муслимана”. На тој линији слиједи најприје спектакуларан обрачун са „југословенским унитаристима” из муслиманских редова – Авдом Хумом, Османом Карабеговићем и Хајром Капетановићем, а након тога и са кадровима средњег нивоа (Блажом Ђуричићем, Чедом Капором, Радованом Папићем, Неђом Илићем и др.), који су склоњени појединачно и без велике помпе.

На сцену ступа нова генерација политичара – Бранко Микулић, Хамдија Поздерац, Тодо Куртовић, Миланко Реновица, Хрвоје Иштук. Тито се још једном послужио варком: рекао је да је потребна кадровска обнова, подмлађивање те је за ветеране формирао Савјет Федерације, односно Савјет Републике и најавио властито повлачење. На крају је ипак себе изузео, али је уза се задржао Кардеља и Бакарића и оставио их у Предсједништву и државе и партије. Исту улогу континуитета са новим курсом у БиХ преузели су Рато Дугоњић и Цвијетин Мијатовић, док су најистуренији оперативци били Микулић и Поздерац.

На новом курсу конфедерализације, републике су јачале збијањем редова већинске нације по којој су и носиле име. БиХ је једина била само топоним без већинске нације и тај тренд је једину њу национално дезинтегрисао. Срби и Хрвати у БиХ увијек су били више везани за националне матице него за матичну републику. Муслимани пак једини су били без „резервне домовине”, али су били само релативна већина и још увијек конфузног идентитета. Милорад Екмечић пише да је Кардељ ходио Босном и анимирао истакнуте функционере међу Муслиманима за афирмацију нације, но њима је било ближе југословенство. На веће разумијевање наишао је међу муслиманским интелектуалцима, биљежи Екмечић. Спрам центрифугалним српским и хрватским интелектуалцима окренутим Београду и Загребу, једино су они били центрипетални и представљали национални темељ Босне – по Уставу из ’74. републике са атрибутима државности. Хамдија Поздерац говори: „Босна неће да буде ни мање ни више него остале републике”.

Хасан Грабчановић и Хрвоје Иштук траже „укидање националних дисциплина и увођење интегралне босанске историје и интегралне босанске књижевности” на корак до босанског језика Муслимани су „за”, Срби су „против”, а Хрвати „тактизирају”. Републичко руководство суочило се са проблемом: како одржати републику на окупу?

Социјалистичка неокалајевитина

Борба против једног (српског) унитаризма на југословенском нивоу, завршила се побједом пет републичких унитаризама већинских нација. У вишенационалној БиХ без већинског народа власт је штапом и шаргарепом сузбијала прекограничне везе Срба и Хрвата са матицама јер је то реметило босанско јединство. Тoliko да се у сарајевским интелектуалним круговима акроним СР БиХ читао као самостална радња Бранка и Хамдије. Индикативно, српски члан тријумвирата Миланко Реновица није се помињао. На удару су се нашли сви књижевници, умјетници, професори који нису хтјели да се одрекну свога трансбосанског идентитета. Редају се политички случајеви: Војислав Лубарда, Рајко Ного, Новица Петковић, али и просрпских Меша Селимовић, Есад Ћимић, Изет Сарајлић. И сви, сем посљедњег, склањају се у Београд, а Босна добија надимак „тамни вилајет”.

Водећи савремени бошњачки политиколог Шафир Филандра у књизи *Бошњачка политика у XX вијеку* пише да је Микулић, коме генерално одаје признање за развој БиХ, радио на завађању Срба и Бошњака. Радило се, у суштини, о комунистичкој рехабилитацији идеологије хабзбуршког намјесника у БиХ Бењамина Калаја. Босански језик, црква босанска, писмо босанчица, босанска нација. Калај није успио, али петнаестак година је изгледало да Микулић, односно изнад њега Дугоњић – јесу.

Познато је да неразвијене привреде, каква је била босанска у односу на југословенски просјек, под централизованом мобилизацијом људских и материјалних ресурса једно вријеме

даје високе развојне ефекте. Што кредитима Фонда за неразвијене републике и Косово, што системом „добровољних самодоприноса грађана”, којим се сваки запослени у БиХ одрицао најмање једне мјесечне плате годишње, изграђено је 1000 школа, 1000 км путева, изведена гасификација главног града, организована зимска олимпијада. У репортажи о предолимпијском Сарајеву новинар америчког *Њусвика* основано је посумњао у ту „добровољност” и написао да то не слуги на добро. Али економски резултати дуго су служили као покриће за политичке стеге.

Економски мјехур од сапунице

Са афером Агрокомерц, понос босанске привреде претворио се у мјехур од сапунице пренадуван непокривеним мјеницама. У толикој вриједности да је БиХ запала у банкрот, а већ увелико расфедерирана федерација није била спремна да солидарно сноси огромну дубиозу, као што је то бивало у минулим временима југословенског јединства. Након Хамдије Поздерца, који је био покровитељ „Агрокомерца” и под притиском се повукао са свих функција, као доминанте је попадало комплетно босанско руководство. Дугоњић већ више није био жив, Микулић се склонио у пензију, остали су подносили оставке да их ослобођени медији и јавност не би ваљали по блату. Чврста рука власти нагло је клонула и у вакууму безвлашћа процвјетала је демократија. БиХ је била зрела за транзицију малтене прије пада Берлинског зида. Кустурица, Бреговић, Карајлић су својим југословенским и међународним успјесима били буревјесници једне другачије Босне, која ће без комплекса бити отворена на све четири стране. Сцена на Обали, нови примитивизам. „Аудиција”, „Топ листа надреалиста”, „Бијело дугме”, „Омладински радио”, „Дани”, „Валтер” учинили су преко ноћи Сарајево културним центром Југославије.

Демократизација као антисрбизам

Али, „Агрокомерц” је био лоциран у Цазинској или Зеленој крајини, хапшење Фикрета Абдића Бабе и политичко страдање, а убрзо и смрт Хамдије Поздерца, муслимаски народ доживио је као атак на нацију. И то не изнутар БиХ него даљинским управљачем из Србије?! Прва информација да нешто шкрипи у „Агрокомерцу” дошла је из београдских *Новости*. Услиједиле су сличне асоцијације на прошлост: савезном премијеру Џемалу Биједићу „авион су оборили Јованка Броз и српски генерали”, Мехмед Спахо, министар и потпредсједник свих влада у Краљевини био је „отрован у једном од београдских хотела”. У националном мњењу прострујало је: сваки Муслиман који се пробио у државни врх обје Југославије остао је без главе.

Срби у БиХ су, опет, страховали за судбину Југославије. Омогућавала им је да остану и у завичају и са матицом. Али, што послјије Брионског пленума, што када се Маспок прелио у БиХ, што због кадровске политике која је ослободилачке заслуге замијенила националним кључем, одлазили су масовно у Србију. Чак и британски историчар и бошњачки лобиста Ноел Малком пише да је током двије деценије по 16 000 Срба годишње одлазило из Босне у Србију.

Хрвата је у БиХ било најмање. Дио њих били су тзв. куфераши, које је Аустроугарска као мајсторе за жељезницу и руднике доводила у БиХ па су ту остајали и по симетрији католик-Хрват постајали умјерени дио националног корпуса. У средњој Босни и Посавини живјели су „лајт Хрвати”, окружени бројнијим Муслиманима. Релативну мањину чинили су екстремни националисти у сиромашној западној Херцеговини. Масовно су одлазили у печалбу у Западну Њемачку и неријетко се придруживали рођацима у организованој усташкој емиграцији, из које су регрутовани терористи који су повремено упадали у Југославију и изводили диверзије.

Распад по националним шавовима

БиХ је већ тада могла да се распадне по националним шавовима, али због територијално-етничке шаре леопардове коже то практично није било могуће, иако измијешаност није била тако изражена како су то представљали социјалистички боснољуби. Постојала је и инерција која је БиХ одржала још неколико година под руководством трећепозиваца комунистичке власти, без искуства и ауторитета, који као да су једва чекали прве слободне изборе да предају власт националистима све три боје.

На првим слободним изборима тријумфовале су националне странке у неформалној коалицији против старе власти, иако је ова све до смјене држала финансије, полицију, медије. Прорадио је и босански кетман: Сарајлије су неко вријеме и после избора убјеђивале своје комшије да су гласали за комунисте или реформисте. У побједничком заносу неформална коалиција СДА-СДС-ХДЗ брзо и лако је извршила подјелу функција чије принципе су још раније договорили, али ни цијелу годину дана касније дошло је до разлаза око будућности БиХ.

Још уочи избора СДА и ХДЗ су свезали у чвор барјаке полумјесеца и шаховнице, а онда су у Предсједништву и Скупштини прегласали српске представнике и расписали грађански референдум о сецесији СФРЈ. И Србима ненаклоњени амерички аутори Сузан Вудворд, Лора Зилберт и други констатовали су да је српски народ имао основа да у овом савезу препозна обнову усташке НДХ. Сам поглавник Павелић, као и највећи усташки злочинац Макс Лубурић били су Херцеговци. Већину злочина починили су над Србима у БиХ, а тзв. хрватско цвијеће, како су звали муслимане, због дефицита хрватске популације, чинили су кадровску базу усташке управе у БиХ. А уочи сукоба у БиХ 1992, Туђман је већ био увелико избацио Србе из Устава и изјавио да је „срећан што му жена није ни Српкиња ни Јеврејка”.

Малигна улога западног фактора

Посљедња нада за мирну Босну био је Кутиљеров план, који су у Лисабону потписале све три стране, а онда је из Београда у Сарајево стигао амерички амбасадор Ворен Цимерман те Изетбеговића наговорио да повуче потпис и тиме уништио посљедњу шансу да подијељена Босна преживи у миру. Човјек који је појединачно био најодговорнија особа за избијање грађанског рата у БиХ, дакле виновник злочина против мира, који је мајка свих ратних злочина, требало је да буде првооптужени у Хагу, а није позван ни као свједок.

Он није Изетбеговићу тек тако само рекао „Повуци потпис!“. Објаснио му је да Америка у складу са својим системом вриједности неће подржати територијалноетничку подјелу какву је предвиђао Кутиљеров план, него само мултикултурну мјешавину. И уз то је дометнуо да ће у таквој цијеловитој и јединственој грађанској БиХ, Муслимани имати доминантну већину.

Није чудо што је Изетбеговић насјео. Звучало је као гаранција амбасадора једине суперсиле на врхунцу моћи да ће Муслимани бити газде у цијелој Босни. Алија, који је до тада говорио да ће „Муслимани узети онолико Босне колико могу просперитетно контролисати“ и преговарао о подјели по узору на Белгију, расписао је грађански референдум о сецесији БиХ и то против воље српског народа. Затим је прогласио СДА грађанском странком, себе предсједником свих Босанаца и Херцеговаца, те ушао у рат против два боље наоружана противника која су имала иза себе природну подршку матица.

Очекивао је интервенцију НАТО-а и на сједницама Предсједништва БиХ тврдио да ће то успијети најкасније до 15. августа '92. То је било средином '92, а крајем '95, послје три и по године грађанског рата, у Дејтону је потписао споразум који је био готово исти као Кутиљеров. Прагматични Холбрук није сакривао плагијат. Напротив, могао је да каже: „Господо, три националне стране су овај споразум већ једном потписале прије

рата”. Невољном Алији Изетбеговићу је шапнуо: „САД ће се накнадно побринути да се РС претвори у празну љуштуру.”

И заиста, високи представници тзв. међународне заједнице су дуго и истрајно радили на том пројекту. Отимали су ентитетске надлежности РС и преносили их на централне органе у Сарајеву, наметали законе, смјењивали изабране функционере. Главни алат су им била „бонска овлаштења”, којих нема у Дејтонском споразуму, али која су најприје Карлосу Вестендорпу, а онда и његовим наслједницима у ОХР-у Петричу, Ешдауну и другима омогућила да уз подршку Вијећа за имплементацију Дејтона (ПИК) смање надлежности РС. ПИК је састављено од амбасадора водећих сила у БиХ и такође се не спомиње у Дејтонском споразуму. Упркос томе ово тијело пружало је легитимитет самовољи високих представника да мијењају чак и Анекс 4, односно Устав БиХ. Помоћни алати били су Хашки истражитељи као штап и ЕУ као шаргарепа.

’Штап и шаргарепа’

Како је изгледала шаргарепа? – Грађанским ратом разореној Босни била је предочена шарена лажа убрзаног пријема у ЕУ. Данас и европски званичници говоре да је то за Босну безнадежно далека и неизвјесна перспектива, али у Босни кажу да ником не може пасти на памет тако велики и лак добитак као „кокузу” (сиромасу). У Српској озлоглашени в. п. Педи Ешдаун у својим сјећањима на рад у Босни записао: „Када би ми нешто запело код локалних политичара, позвао бих телефоном пријатеља Криса Патена на високој функцији у Бриселу. Стари другар Крис би већ сутрадан изјавио за медије да је то услов за напредовање према ЕУ и мој захтјев би глатко прошао”. Додик тај цитат држи уоквирен у кабинету и показује каснијим високим представницима и међународним посредницима.

Како је изгледао штап? – Хашки истражитељи су се послје рата размилели по РС превозећи од општине до општине

контејнере у којима су вршили исљеђивања осумњичених, а то је потенцијално могао да буде сваки истакнутији учесник рата и функционер СДС-а. Након даноноћних исцрпљујућих испитивања, притисака, уцјена и пријетњи, стављани су пред алтернативу: или да прихвате да буду свједоци Тужилаштва против својих сабораца или да и сами буду оптужени. Приликом привођења било је и случајева премлаћивања и убистава. Тих оловних година изгледало је да ће Српска, која је одбрањена у рату и легализована у Дејтону и Паризу, у миру бити убијена као „кувана жаба”. Завладали су депресија и страх, и то је објашњење што су неке од мјера В.П. односно, ОХР-а накнадно верификоване у влади и скупштини РС, што је недавно једном полуреченицом признао чак и Валентин Инцко.

Обновљено самопоуздање и контраофанзива

Додик је био тај који је то прекинуо заједно са Чавићем и Иванићем. Повод је било покушај да се Српској отме и надлежност над полицијом. Војска је већ била интегрисана, и полиција је остала једино ентитетско министарство силе којим се Република могла одупријети дисциплиновању Српске по мјери захтјева бошњачко-хрватске коалиције. Додиков отворен и одлучан отпор дао је конкретне ефекте, а његова оштра реторика у комуникацији са високим и другим представницима међународне заједнице, насупрот субмисивном понашању комшија и српских претходника, обновила је понос и самопоуздање народа.

Пошто је Ешдаун претјерао у черупању изворног Дејтона, у западним медијима су почели да пишу да се у Сарајеву понаша као „колонијални намјесник британске круне у Калкути”. И Венецијанска комисија је оцјенила да бонска овлаштења нису у складу са Дејтоном. Отворена је расправа о босанском кентауру који, с једне стране, има домаће демократске институције, а са друге, изнад њих има иностраног диктатора. Постављено је питања да ли као таква, ни риба ни дјевојка, може да напредује

према ЕУ. Говорило се о укидању ОХР у БиХ, или бар дислокацији в. п. из Сарајева у Беч. Али, на инсистирање САД остали су и в. п. и бонска овлашћења. Али бонска овлашћења практично више нису примјењивана, а Инцко је изгубио сваки ауторитет.

Српска је кренула у контраофанзиву враћања отетих надлежности и укидања наметнутих закона путем расписивања референдума. Референдум о враћању правосуђа у надлежност Републике је неколико пута заказиван и одгађан због опште мобилизације САД и ЕУ против Српске и њеног лидера, тако да су и Србија и Русија сугерисале опрез и стрпљење.

Но, Американци су појачали притисак новим алатом. Уставни суд БиХ јесте дејтонска категорија, али у њему контролни пакет гласова држе иностране судије којима је одавно истекао предвиђени десетогодишњи рок трајања. Серијом неопозивих одлука Уставног суда БиХ, донесених превагом иностраних и бошњачких судија хтјели су да направе корак даље ка централизованог и унитарног држави у односу на учинак високих представника. Српска је одговорила специфичним механизмом блокаде: *Службени гласник* у Бањалуци једноставно није објављивао одлуке Уставног суда БиХ и оне самим тим нису ступале на снагу на територији Републике Српске.

Додик је најзад ипак одржао референдум поводом оспоравања датума Дана Српске. Повод је добро изабран, јер је датум рођења Републике био напосто историјска чињеница, а не ствар договора. Његово помјерање са 9. јануара имало је за скривени циљ да се рођендан помјери у вријеме рата и Српска прогласи ратном творевином. Ипак главни ефекат референдума био је у томе што се показало да међународни фактор нема политичких средстава да спријечи непосредно изјашњавања народа. Била је то генерална проба за враћање изворних дејтонских ентитетских надлежности.

Због тога се притисак Вашингтона и Брисела на Српску и њеног лидера појачава. У редовним шестомјесечним извјештајима Савјету безбједности УН, високи представник као

рефрен понавља да су Српска, односно Додик реметиоци мирне, стабилне и безбједне БиХ. Руски амбасадор већ годинама на истим засједањима дистрибуира контраизвјештај из Бањалуке и ветом блокира прихватање Инцкове верзије. Иако су САД Додика ставиле на црну листу и обилато спонзоришу опозицију, он и његов СНСД, односно коалиција коју предводи, добијају осам што локалних, што општинских, што предсједничких избора заредом.

Сукоб унутар Федерације БиХ

Натезање конопца између Српске и тзв. међународне заједнице, као између Давида и Голијата наставља се, а у првој линији напада на Републику истурена је Бошњачко-хрватска Федерација преко заједничких органа у Сарајеву. На унутрашњем фронту помак у прилог Српској представља побуна Хрвата против хегемонизма Бошњака у заједничком ентитету прије свега због изборног закона, који омогућује да у јединственој изборној јединци знатно бројнији Бошњаци изаберу хрватског члана Предсједништва БиХ. Повод је избор Жељка Комшића, који ће, како год било, и наредне три године сједити у Предсједништву, као дефакто други представник Бошњака. Заједно са Шефиком Џаферовићем, он гура концепт централизоване и унитарне БиХ, коју Запад спонзорише као грађанску државу.

Додатни хендикеп Српске представља колаборација опозиције, која већ деценију и по не успијева да се врати на власт, и политичке сукобе претпоставља националном јединству. У прошлом мандату постављала се као самосталан други ниво власти у заједничким органима у Сарајеву, наспрам првом нивоу у Бањалуци. А након пораза на изборима крајем прошле године, заједно са СДА блокира конституисање Савјета министара БиХ како би продужила своје министровање у техничком мандату.

Сви високи представници, који су номинално увијек Европљани, у почетку су имали америчке замјенике који су функционисали као политички комесари, да би касније били

постављани амерички људи из Европе. Странци у Уставном суду БиХ, са безначајним професионалним референцама, потичу из малих земаља југоисточне Европе, и како се један изрекао, по инструкцији слиједи политику бошњачке стране. А, пошто су похабана ова два алата, појавио се и трећи. Босни је понуђен убрзан пријем у НАТО. И, према очекивању, бошњачка страна је то одушевљено прихватила, а Српска одлучно одбила.

БиХ је тако ушла у нову, већ ко зна коју по реду, рунду међунационалног рвања са бар наизглед неизвјесним исходом. Треба да се покаже да ли ће Српска, која је, аналогно Србији, прогласила неутралност, попустити под притиском, више Бошњака него Запада, и направити корак ка НАТО-у или ће доћи до компромиса.

Узајамно удаљавање националних култура

Међутим, испод површине огорчене политичке борбе за јединствену, читај унитарну и централизовану БиХ, са једне стране, те конфедералну БиХ у којој ће Српска остварити самосталност и суверенитет на темељима изворног Дејтонског споразума, са друге, одвија се један, рекло би се, субполитички или метаполитички процес у социјалној и културној реалности. Три народа се, наиме, незаустављиво међусобно удаљавају у свакодневном животу чак релативно независно од онога што се догађа на политичком нивоу.

– Рат је, додуше, на најгори могући начин територијалноетнички концентрисао сва три национална корпуса и отклонио запаљиву мјешавину. На посљедњем попису становништва показало се да етничко чишћење није био српски специјалитет. Напротив, у односу на предратно стање, данас у Федерацији живи мање Срба него у РС несрба. И тај процес и даље напредује. Да је таква подјела постојала прије рата, до рата вјероватно не би ни било дошло. Свако би се осјећао свој на свом и стражарио на границама ентитета и кантона.

– Пукло је антисрпско хрватско-бошњачко савезништво из три посљедња рата, што је оповргло тезу да са Србима нико неће и не може и како су криви за све. Све до јесени '93 рат у БиХ дефинисан је искључиво као српска агресија: Србија агресор, а Срби преко Дрине пета колона. Тек послје сукоба у средњој Босни половином рата његов карактер се редефинише као грађански рат. Данас се, ево, као и Срби у БиХ, тако и Хрвати у Федерацији боре против бошњачке хегемоније, али само у тактичком савезништву.

– Промијењен је пејзаж Босне. У Сарајеву, које претендује да буде заједничка пријестоница, послје рата је подигнута читава шума минарета у којој се изгубио звоник средњовјековне православне цркве, најстарије сарајевске богомоље. У центру града су саудијци финансирани импозантан вехабијски исламски центар Краљ Фахд. Над Мостаром доминира горостасан свијетлећи католички крст, а Саборна црква се тек обнавља. Аналогне, мада мање нападне промјене могу се видјети и у РС.

– Трајно је промијењен састав становништва. О „повратку на своја огњишта” више нико не говори. Они који су отишли сигурно се послје четврт вијека више неће вратити. Иметак су или продали или замијенили, па и немају гдје. Српску су населиле жртве „Олује” и „Бљеска”, а у бошњачким кантонима муџахедина, вехабија, шеика, миграната данас има знатно више него хришћана. Алија Изетбеговић није био успјешан национални вођа и државник, али према тексту „Исламске декларација” његова мисија била је реисламизација Муслимана и то је постигао.

– Поред српског и хрватског, појавио се и босански језик. Написани су уџбеници, предаје се у школама, раде се преводи са српског и хрватског на босански, који нема лингвистичке специфичности, и наравно да га разумију и Срби и Хрвати. Али је писана комуникација међу млађим генерацијама пресјечена ћирилицом, која је у Српској службено писмо, док је у Федерацији дјеца не уче у школама, па је и не знају.

– Босанци и Херцеговци славе и различите празнике, не само вјерске, а симболички капацитет празника је огроман.

Но није ствар у различитости него у томе што исте датуме једни обиљежавају као дане тријумфа и поноса, а други пораза и жалости. И сви су у прошлости имали своје златно доба које је за друге било помрачење. А колективне емоције се преносе из генерације у генерацију. Како пише Хелен Карер д'Анкос, „та ретрадиционализација није трибализам, него враћање изгубљеним коријенима”.

– Празновање у јединственој БиХ наметнуло је и један сасвим практичан, да не кажем баналан проблем нерадних дана. Муслиманима вјера налаже да сваког петка у подне одлазе у џамију на џуму. Вишедневно путовања у Меку на хаџ, што чешће то боље, такође је обавеза вјерника. Ако се томе додају бајрами и државни празници, испада да би Бошњаци имали знатно мање радних дана у години него хришћани. Зато већ годинама нема споразума између државе и ИВЗ-а, какви су одавно потписани са хришћанским вјерским заједницама.

– У кафанама које су лакмус папир културе свакодневног живота и сусрета непознатих људи служе се различита јела и пића, те пјевају различите пјесме. У једнима не точе алкохол, не пеку прасетину, не пјевају о војводи Синђелићу. У другима се шири мирис масла, пјева се „У Стамболу на Босфору болан паша лежи” и „Мујо кује коња по мјесецу”.

– Генерације рођене током рата и касније територије другог ентитета или кантона доживљавају као иностранство. Путују по свијету, али унутрашње границе, које нису физички обиљежене, нерадо прелазе. Једнако тако једино „босанско море”, односно невелик дио јадранске обале који припада БиХ, заобилазе чак и Хрвати, а поготово Срби. Иако се Неум налази у хрватском кантону и домицилно хрватско становништво живи од туризма, једини туристи су готово искључиво Бошњаци.

– Чак је и Дјед Мраз или, како га зову Хрвати, Дјед Божичњак, који је у прошлости о Новој години увеселjavaо малишане свих националности, постао фигура раскола. Алија Изетбеговић је већ првих послеријатних година јавно упозорио да

не припада исламској него хришћанској традицији, што је био знак да се костимирани Дјед који дијели поклоне потисне са сарајевских новогодишњих приредби за дјецу. Истина, Изетбеговић је био у праву, али његова препорука подијелила је и најмлађу генерацију и у контрадикцији је са бошњачким заговарањем јединстване мулти-култи државе.

Тако се, иза леђа политичара и политика, три народа узајамно удаљавају. Парадоксално, понајвише заслугом оних који се залажу за јединствену, читај унитарну и централизовану БиХ.

Бошњачки боснољуби и босноносталгичари воле да наричу над босанском међувјерском и међуетничком толеранцијом, комшилуком и идиличним суживотом, мултикултурном хармонијом коју су кварили неки са стране. Али, историја Босне би се могла описати и као историја грађанских ратова који су привремено заустављани тако што су узајамна злопамћења и омразе гурани под тепих, а чим власт ослаби испливали на површину.

Заједно или једни поред других

Како пише Мајкл Волцер: „Народи који под империјама вијековима живе у миру, када дође слобода, сви бирају да живе са себи најсличнијим по вјери, нацији, језику, култури и желе да се са њима политички самоорганизују.”

Заиста, Срби, Хрвати и Муслимани су и под османском и под хабзбуршком окупацијом, па и у двије Југославије у које су добровољно ушли, уз суспрегнуте антагонизме живјели у миру, али су се у кратким интервалима током смјене режима хватали за вратове и страдали више братоубилачки, него од спољних непријатеља. У концлогору „Јасеновац” и херцеговачким јамама Хрвати и муслимани („хрватско цвијеће”) на најсвирепији начин су ликвидирали десетине хиљада Срба из БиХ. Хрвати од Вуковара покушавају да направе лажни пандан Јасеновцу. Бошњаци би, опет, да то исто учине са Сребреницом. Незреле државе и недовршене нације имају потребу за оснивачком жртвом.

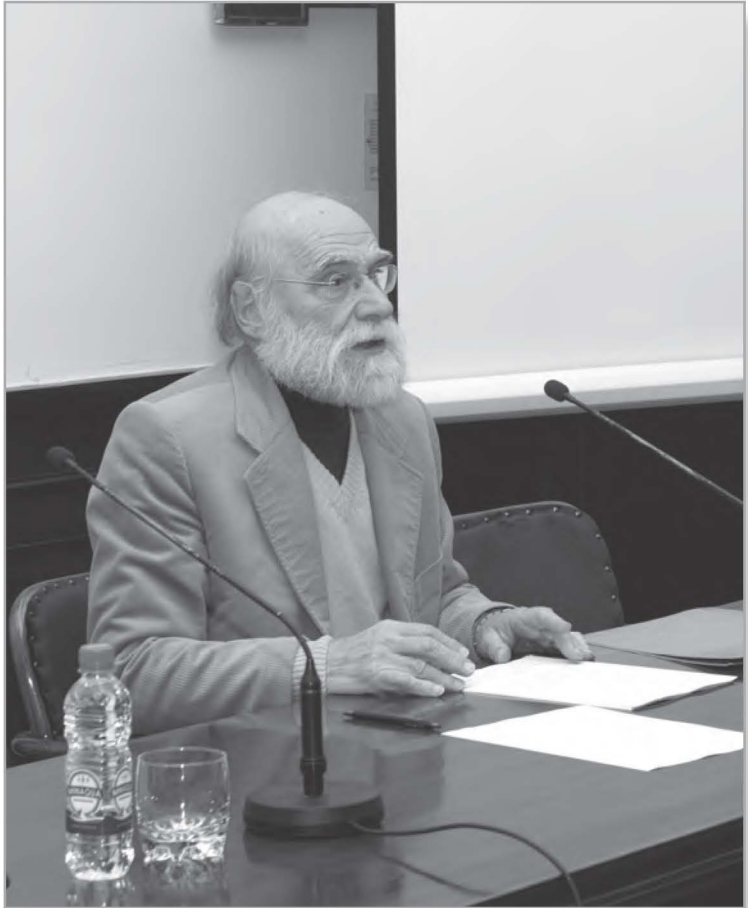
Какогод која страна рачунала своје жртве, није ли управо то аргумент да се последице искуства двије Југославије и још горег искуства њене „босанске минијатуре” прихвати луцидна констатација Мајкла Волцера да „слободни народи бирају да се самоорганизују са себи најсличнијим”. Вријеме је за једну нову визију БиХ која се неће одвијати натезањем три народа између двије крајности – унитаризације или разлаза, уз спољно одржавања замрзнутог конфликта.

Најлогичније и најбезболније било би ресетовање на изворни Дејтонски/Лисабонски споразум, јер то су једина правила игре која су чак два пута потписале све три стране. За утјеху домаћим и свјетским мултикултуралистима, БиХ би као цјелина у спољним оквирима и даље остала „неодољиво очаравајућа мјешавина вјера, народа, култура”. Само би, при томе, требало уважити чињеницу да је она изнутра већ увелико подијељена на Републику Српску, те „Херцег-Босну” и „Бошњачку Босну” као заједнице хрватских и бошњачких кантона са националним већинама. И, схватити, да свако друго рјешење БиХ чини, како рече Макрон, темпираном бомбом.

Уосталом, смрт мултикултурализма најавили су, додуше иза затворених врата, још Хелмут Кол и Маргарет Тачер, а крај неолибералног глобализма догађа се пред нашим очима. БиХ је, дакле, и рефлекс ширих промјена: повратка на вестфалски систем националних држава који ће бити балансиран мултиполаризмом.

Мала сала Матице српске, 9. децембар 2019.

Зоран Зеџ

БУДИЗАМ И СЛОБОДА

Слобода од чега?

Слобода зашто? Слобода за шта?

Колико слободе и како до ње?

Ко себи није поставио неко од ових питања може да престане да чита ово што следи.

У овом кратком есеју реч је о томе како се проблем слободе појављује и решава у оквиру будизма, једног од најстаријих, али још увек живих, система филозофије или, тачније, мудрости.

Зашто баш будизам?

Када знамо колико будизам, када је реч о човековој ситуацији у свету који га окружује и условљава, инсистира на строгом и свеопштем *детерминизму* – онда је утолико интересантније видети како се проблем слободе или ослобађања *ту* јавља, поставља и решава.

У минуциозној и исцрпној анализи људске ситуације будизам инсистира, и до краја остаје веран идеји и искуству да *узрок једнозначно и неизбежно доводи до последице*. Безбројни догађаји, акције, чиновни и ситуације из прошлости појављују нам се као несумњиви *узроци актуелне ситуације*. Наша садашњост је, дакле, продукт прошлости, њена неизбежна последица, њен сазрео плод.

Наизглед, за слободу ту нема простора. Лишен одговорности, човеку не остаје друго до да пасивно трпи или невољно прихвата ситуацију у којој се налази.

Не само да су ранији узроци одредили нашу *садашњост*, већ одређују и део наше будућности утолико уколико ефекти, односно, последице тих раније успостављених узрока ни су још (сасвим) дозрели; као такви они носе енергетски потенцијал који ће се одразити и на нашу *будућност*. Додуше, неки од ефеката, односно, консеквенци прошлости могу бити позитивни и пожељни. То онда доприноси рађању наде да ће нам се у тој неслободи догодити и нешто пријатно.

Но, то спорадично буђење наде не доводи у питање основну *детерминистичку поставку о општем и спутавајућем узрочно-последичном ланцу*.

Овај ланац познат као „кармички” ланац широко је распрострањен концепт на Оријенту и не само у индијским системима. Реч „карма” је, практично, усвојена и на Западу у смислу нечега што нас из прошлости прати и на, неки начин, одређује.

Остаје да се прецизирају механизми овог условљавања који често измичу свести. Интересантно је, узгред, поменути извесну подударност између будизма и психоанализе када је реч о механизмима условљавања; и један и други сматрају да је наше понашање одређено оним што се раније догодило и нестало, али чији су трагови и даље активно присутни у нама у *подсвесном облику* и, могу, евентуално, уз помоћ дуготрајне анализе, бити осветљени свешћу и путем терапеутског напора дезактивирани.¹

Анализа механизма индивидуалне човекове условљености захтевала би да се узме у обзир општа теорија о „узрокованом појављивању” (*prafītya-samutpāda*), са њеним чувеним кармичким

---

¹ Подвучимо притом да се ова подударност односи само на један сегмент детерминишућег механизма. Условљеност која је у центру будуистичког система је општег карактера и далеко превазилази специфичну, детерминантну улогу трауматичних догађаја из детињства, који су, по психоаналитичком погледу на човекову условљеност, од изузетно великог значаја.

ланцем од дванаест карика (*nidāna*); а ова, пак, са своје стране подразумева, за будизам фундаментално и изузетно сложено, учење о *dharmata*. Детаљно излагање о овоме превазилази оквир овог кратког текста који има, као превасходни циљ, да евоцира проблем слободе унутар будистичког детерминизма.

За потребе овог есеја изложимо, ипак, у најкраћем облику, неколико најопштијих карактеристика ове теоријске основе, неопходне за разумевање како овог, тако и било ког другог проблема који се поставља у оквиру будизма.

***

Из опште несувислости (*avidya*) коју никакав творац не контролише, игром узрока и последица, које са своје стране постају нови узроци, оформио се „свет” каквим га видим и чији сам део. Питања као што су: „Када је свет почео и има ли краја?”, спадају, по Буди, у некорисна питања која само могу да изазову непожељне спорове и свађе међу следбеницима овог сотериолошког учења. Не сметнимо с ума да је Буда своје учење конципирао искључиво као „терапију” против мукотрпности људске егзистенције, не као метафизички или космолошки систем.

„Свет” не постоји по себи. Он је само оно што се јавља у свести. Учинити разумљивим мноштво феномена који допиру до свести, али и који сачињавају свест, јесте веома сложен подухват који захтева дубоку мудрост и знање. Најдубља интуитивна и глобална синтеза свих, људима познатих, феномена окончава се, ретко достижним, стањем „просветљења” или, тачније, „пробуђења” (санскритско *bodhi* је етимолошки блиско нашем *пробуђеност*).

По Будиним ученицима, настављачима његовог дела, који после његове смрти настоје и успевају да систематизују интелектуално наслеђе расејано по бројним, тематски неvezаним, Будиним проповедима и дијалозима (*sutrama*), ово мноштво

феномена је могуће репрезентативно представити са 75 *dharmi*;² у овој, специфично будистичкој, употреби речи, *dharme* су схваћене као елементарни носиоци специфичног значења или обележја (*svalakṣana*). Не желећи да овим конститутивним и конструктивним елементима прида икакву супстанцијалност, будистичка традиција задовољава се одредницом по којој једино битно или релевантно што једну *dharmi* чини *dharmot*, јесте управо њено специфично значење које она собом носи и представља за нас. По будистичком учењу, редукација феноменолошког мноштва на ових 75 јединица омогућава да се искаже и учини схватљивим цео динамични скуп узрока и последица које чине наш „свет” и динамику живота уопште.

Иако *dharme* немају никакву супстанцијалност, оне и њихова интеракција ипак чине „реалан” садржај који се очитује у свести.

Осим тога ова „реалност” је еминентно пролазног карактера (*anitya*). Нема никакву трајност, а још мање, вечност. Непосредно после свог рађања, новонастала *dharma* нестаје. Има, дакле, само тренутну (*kṣanika*) егзистенцију. Али ако се поново јави исти или сличан узрок који је довео до њеног рођења, слична *dharma* ће је заменити и створити утисак продужења, односно, трајања. Жива бића, укључујући ту и човека, нису друго до *seriye*

---

2 Без сумње најобимнију и готово опште прихваћену систематизацију Будиног филозофског дела дугујемо Васубандуу који у својој чувеној, а данас мало коришћеној, *Abhidharma-koṣi* до детаља и врло критички обрађује ову проблематику. Ту налазимо дефиницију овог тешко преводивог појма: „*dharma* означава оно што носи (*dhârana*) своје сопствено специфично обележје (*svalakṣana*)”. (*Abhidharma-koṣa*, 2a).

Са великом ерудисијом, али и са изразитом способношћу за компаративну анализу и синтезу, руски оријенталиста и филозоф, Теодор Шчербацки је објавио на ову тему, под насловом „The Central Conception of Buddhism and the Meaning of the Word ‘*dharma*’ ”, (London, 1923, 1. izd., Calcutta 1961. 3. izd.), рад који остаје и дан-данас драгоцен, ретко успела, монографија о овој сложеној теми.

(*santana*) сачињене од скупова (*skandha*) које узрокују ту привидну идентичност и трајање.

У врло детаљној аналитици, која има за циљ да дефинише, поброји и класификује *dharme*, аналитици која у будистичкој „схоластичкој” традицији носи назив *Abhidharma*, прва од класификација нас интересује пре свега, по њој се све *dharma-e* деле на оне које у себи носе *мок*, (*sâsrava dharma*), и оне које имају карактер довршености (*anâsrava dharma*), не имплицирајући никакво надомештање, никакав ток или проток, *âsrava*.³ Ове последње ће, видећемо у наставку, послужити да се на њима изгради један други *modus vivendi*, изван неумитног тока условљености.

Прве, пак, пружају сав неопходни материјал да се са њима оформи (али и појмовно формулише) целокупна динамика која чини типичан *овоземаљски* животни пут.

Он започиње у моменту када се из несувислости (*avidya*), кроз интеракцију *dharmi*, форме први, свесно неартикулисани, склопови (*samskara*), а потом и прво раза-зна-вање (*vi-jñâ-na*): ја, субјект способан да разликујем и да дајем име (*nama*) – суочавам се са феноменима који ми се кроз облик и боју (*rûpa*) појављују као *предмети*. Будући да се ови објекти појављују кроз чула, схваћених као *шест отвора* (*ṣaḍayātana*),⁴ они бивају примљени

---

³ *âsrava* је изведеница из корена *â-√sru* – тећи, отицати. Да би задржао у преводу изворну слику или *идеју* (=eidos) ја сам остао веран идеји *тока*. У деветнаестовековној оријенталистичкој преводилачкој традицији, преводи, који су се и до данас уврежили, несразмерно наглашавају негативну улогу овог термина. Тако нпр. Louis de La Vallée Poussin преводи *âsrava* као „порок” (*les vices*).

⁴ Осим пет познатих чула (слух, вид, мирис, укус и додир) од којих сваки има свој специфични домен и свој специфични орган, у будистичком систему као и другим индијским системима, срећемо и шесто чуло које схвата и региструје апстрактне предмете, односно појмове, као што су *dharme* као склопови: кочија је склоп точкова, руде, осовина... Носи назив *tana-indriya-âyatana*, и има функцију која би се могла поредити са нашим *интелектом*.

као угодни, неугодни или неутрални осећаји (*vedana*). Ова чулност која у контакту (*sparśa*) са извесним предметима изазива уgodу, родиће у мојој разазнавајућој свести жељу да их имам у што већој мери. Створиће се, дакле, потреба за акумулацијом ових и сличних, нових, добара, потреба и жеља за сигурним и што дужим *поседовањем* (*upādāna*). Наличје ове жеље је у томе што води, кроз незаситост, до фрустрације и страха од губитка. Све већа жеља за ужитком и поседовањем изродиће се у неутаживу *жељ* (*trśna*). Овим се човек суочава са претњом мањка, недовољне количине и недовољне трајности предмета намењених да произведу ужитак. Сексуалност, моћ, луксуз, гурманлук, жеља за престижом, влашћу, богатством... само су неке од њих.

Овај узрочно-последични низ *dharmi* учиниће, пак, да се, као нова карика (*nidāna*) у кармичком ланцу, појави жеља за трајањем, продужењем, жеља за бивањем (*bhava*). А она ће, са своје стране, узроковати жељу за продужењем кроз потомство, односно, *нова рађања* (*jāti*).

Последња у низу од дванаест карика која комплетира ову кратку рекапитулацију доктрине о *узрокованом појављивању* (*pratītya-samutpāda*) *dharmi*, јесте неизбежно *старење и смрт* (*jāra-marana*), праћени болестима, слабењем, анксиозношћу, патњама...⁵

---

5 Евоцирали смо у најкраћем облику 12 карика ланца (*nidāna*) ове за будизам централне *теорије* која носи назив *узроковано појављивање* (*pratītya-samutpāda*). О њој је много писано у коментаторској литератури; разлижења међу интерпретацијама и преводима термина су доста велика. Да би олакшали читаоцу који жели да упореди нашу интерпретацију са другим, ради лакшег сналажења, навешћу овде овај низ и на санскриту: *avidya, samskara, vijñāna, nama-rūpa, śad-āyatana, sparśa, vedana trśna, upādāna, bhava, jāti, jāra-marana*.

***

Како се извући из ланца који нам намеће овај и овакав ток *dharmi*? Како се ослободити овог детерминизма који, по природи ствари, односно, *dharmi*, води у самсарични ток где ће последња одредница бити – болест, патња и смрт?

Поменули смо, претходно, да међу *dharmata* будизам разликује и неке, мање бројне, *dharme* које имају, као специфичну карактеристику, управо то да не имплицирају никакав ток (*âsrava*), не захтевају никакав наставак нити икакав додатни предмет да би се испуњеност егзистенције могла да постигне и живи. Пронаћи их, ин-ста-лирати се у њима значи реализовати довршеност, ослобођеност од токова и струја прошлости. Овај прекид није смрт. Напротив, то је почетак новог, потпуно слободног начина постојања. Један од назива за то стање је *нирвана*.

Но, овај врхунски циљ није достижан ако му се не обезбеде предуслови што, у будистичкој традицији, захтева да се крене путем који Буда назива: *Узвишени* или *Племенити* (*ariya*) осмоструки пут.

Овај пут ка будућој слободи, у својим првим етапама, захтева да се предупредe непожељне консеквенце наших тренутних акција и ангажмана. Не чинити ништа што ће у будућности произвести лоше последице; не лагати, не красти, не убијати и томе сличне *неморалне* акције имају за циљ да обезбеде драгоцен мир, душевни спокој, чисту савест... Несебичност, добронамерност, добротинство, обезбедиће ми пријатељство, сигурност, благонаклоност људи који ме окружују. Умереност у прохтевима и потребама смањиће економску и социјалну овисност. Одмереност у судовима и комуникацији смањиће ризик конфликтних ситуација. Хигијена, избегавање сваког претеривања како у исхрани тако и у другим облицима социјалне размене допринеће здрављу, дуговечности и срећеном социјалном и фамилијарном животу.

Овим и сличним рашчишћавањима на социјалном и етичком плану, *путник* припрема оазу мира из које ће кренути у другостепено, веома сложено прочишћавање.

Оно се одвија на искључиво унутрашњем, *менталном*, плану унутар кога је још теже постићи мир и растерећеност. Циљ је, сада, ослободити се неконтролисане, често хаотичне, активности и непожељних *вртлога у свести (cittavritti)*.⁶ То сређивање, та дисциплина носи пан-индијски назив уога, али у старијим будистичким текстовима оно је подведено под термин *samādhi*, термин који означава и вежбе и *резултат* коме ова дисциплина води.

Задовољавајућег превода који би покрио цело семантичко поље овог важног јогистичко-будистичког термина нисам нашао у српском. Ни у другим западноевропским језицима не налазимо термин који верно покрива обе компоненте које садржи санскритски појам *samādhi*: напор да се неконцентрисана, лутајућа (*vikṣepa*) свест, мисаони ток, сакупи, каналише, усмери, али истовремено умири, опусти, у-ста-нови у смирености (*samātha*). Предлажем да, у даљем тексту овај термин преуземо из санскрита као и термин *dhyāna* о коме ћемо говорити у наставку.⁷

У овој првој етапи, првој од четири *dhyāne*, јогин ће се ослонити на тековине првог дела пређеног пута, назовимо га *етичким*. У миру и ослобођености коју је ту стекао он ће

6 Сличност са Патањђалијевом *Yoga sūtram* изузетно је велика када је реч о овој дисциплини коју и у оквиру будизма срећемо под именом јога. Теоријски, системски, оквир је различит, али је пракса описана у Патањђалијевим сутрама, као и многи кључни термини, готово идентична са будистичком. Као системска формулација будизам је старији од Патањђалијевог текста. Да ли се ради о позајмици или су оба система црпели инспирацију из исте праксе која им претходи? На ово питање није могуће дати категоричан одговор. За наш есеј то није од велике важности.

7 Као чести превод за термин *dhyāna* срећемо термине: медитација, екстаза, апсорпција; немачко *versenkung*, *упонуће* ми се чини најпрецизније.

настојати да у својој свести призове све предности таквог живота. У дубокој и непрекинутој рефлексiji, служећи се свим својим интелектуалним способностима (*vitarka*) рађа се закључак и уверење (*vicāra*) да је на добром путу. Напустивши стања попут похлепе, зависности, непријатељства, сумњичавости, лењости, себичности и њима слична настројења, одрекавши се свега непотребног, он ће се осетити растерећен и успокојен. Као резултат ове дубоке медитације појавиће се у његовом срцу *радост (prīti)*. А потом или истовремено, јавља се и осећај *среће* и *добробити*, осећај који се на санскриту назива *sukha* и који је директна супротност онога што означава *duhkha*.⁸

Окончавши мисаони, интелектуални рад (*vitarka*), извукавши све закључке (*vicāra*) који из тога следе, јогин више нема потребе да усмерава своју пажњу и своју енергију на мисаону, дискурзивну активност која је карактерисала прву *dhyānu*. Ослобођена ове активности свест открива да је умиреност и усредсређеност мисли, која битно карактерише *samādhi*, могућа ван сваке активности, чак иако се ради о веома суптилним манифестацијама духа као што су *vitarka* и нарочито *vicāra*. Напушта их као што је напустио све што није неопходно. Пут ка сваком вишем степену ослобођености води кроз напуштање излишног.

Јогин ће остати угодно инсталиран у овој Другој *dhyāni* све док му се не појави евидентност да ни осећање радости (*prīti*) није неопходно да би се опстало у *samādiju*. Дубока *равнодушност (upekṣā)* ће тада заузети место ефемерног осећаја радости. Притом, стање угодно *центрираности (sukha)* остаје и даље присутно у

---

8 Дословно значење ова два изузетно важна термина у будистичкој доктрини је интересантно и за њихово филозофско и етичко тумачење: *kha* означава рупу у точку у који се углављује осовина. Добра центрираност точка зависи од добре *углављености* осовине; *добра (su-)* *углављеност* је највернији дословни превод.

духу и телу јогина. Са овим далеко стабилнијим стањем он улази у Трећу *dhyānu*.

За прелаз у следећи, још дубљи, стадијум (*vihāra*) ослобођености јогин ће применити истоврстан *механизам* радикалне редукције. Сматрајући да за опстајање у стању *samādhi* чак и *sukha* (својим евентуалним нестанком) може да представља ризик да се на њено место појави неугодна *duhkha*, он ће одбацити сваку овисност и о овом угодном, али, такође, ефемерном осећању. Овом консолидацијом властите позиције, свођењем на суштинско, он само учвршћује и продубљује *samādhi*. Ужива непореметив мир Четврте *dhyāne*. Осећај слободе овде доминира. Никаква препрека нити опасност од губитка му не прети. Никаква жеља, никакав пројект га више не вуче ван овог стабилног стања у неки други ток. Изашавши из ланца *sāsrava dharmi* (о којима је била реч у поглављу где смо говорили о *узрокованом појављивању*), нашем Путнику-јогину се сада, по први пут, пружа прилика да уђе у свет *anāsrava dharmi*.

Понесен еланом које свест о одсуству препрека у њему изазива, он ће, овде, открити једну од тих, од свега слободних и ослобађајућих *dharmi*; преводимо је као *слободан простор* (*ākāśa*), мада би боља дефиниција могла бити она коју срећемо код Васубандхуа:⁹ *ākāśa* је „оно што не пружа отпор”. У свом коментару ове дефиниције, он додаје да никакав облик или форма (*rūpa*) не може заузети место овог *простора*, нити пак *простор* може потиснути форму. Ова независност је *par excellence* карактеристика једне *anāsrava dharme*.

Откривши овај *простор* наш путник ће се осетити, како поетски каже *sūtra*, као птица која излеће, ослобођена, из кавеза и открива да њеној слободи више ништа не пружа отпор.

После серије *dhyāna*, јогин се суочава са серијом нових *мистичких искустава* које будистичка и (јогистичка) традиција

⁹ Abhidharma-kośa, 5 d.

називају *samâpatti* (*samâ-*, сугерише по-исто-већење, са-ображење).

Први из серије од пет *samâpattija* јесте, управо, саображавање, апсорпција, уроњавање у безграничност овако схваћеног *простора* (*âkâša*) и носи по њему име *âkâša-samâpatti*.

Ове фазе или стадијуми (*vihâra*) којима ће се јогин, кроз искуства *samâpattija*, покушати да приближи коначном ослобођењу, захтевају време и стрпљива настојања, односно, вежбе. Не ради се о простом интелектуалном конципирању, заснованом на дискурзивном закључивању или аналогјама, још мање о имагинацији и умишљању. Не ради се ни о простој апликацији нечег наученог или извученог из сећања, из књига или било чијег туђег искуства.

Продори којима се јогин, кроз праксу *samapâtija*, наставља да уздиже, односно, ослобађа, базирани су на властитом искуству пређеног дела Пута. Без претходне растерећености, без тих претходних тековина и резултата, ова нова *мистична стања*, која ћемо покушати да шематски скицирамо, не би била могућа.

Тако ће искуство безграничности, које је искусио у *сусрету* са безграничношћу *âkâše*, послужити му при следећем *samâpattiju*.

У дубинама, тачније, у луцидности тог Другог *samâpattija* он ће увидети да *âkâša*, упркос својој безграничности, остаје да бива само *пред-мет* његове свести, те да га она, као и све претходне предмете, може из-оставити, одбацити задржавајући, притом, димензију безграничности, коју, *овом приликом*, открива и живи унутар своје *ни-у-шта-не-инвестиране-свести*.

Са истом луцидношћу јогин ће, потом, у светлости овог *samâpattija*, схватити да се исти третман може применити и на властиту свест. Овде, у овом Другом *samâpattiju*, и поред *бесконачности*, коју је открила кроз доживљај и с-хватање *âkâše*, свест ту, ипак, задржава улогу *предмета*. Додуше, она је ту предмет саме себе, али остаје, ипак, предмет.

Веран циљу који следи од почетка, у потрази за апсолутном ослобођеношћу себе као субјекта, он ће настојати да се ослободи сваке предметности која постулира и одржава извешан, непожељан, *дуалитет* субјект-објект.

Када у томе успе Субјект, у својој потпуно чистој и пуној свести има само одсућност, празнину (*śūnya*) као једини садржај. Урања у Трећи *samāpatti* који носи име *ākimsanyāyatana*, стање у коме остаје једино осећај да се више ништа не поседује, стање потпуне лишености об-јекта и про-јекта.

Појављује се парадоксална ослобођеност кроз одсућност, чак и одсућност сваке жеље да се иде даље, јер мир који доминира у овум стању је неупоредиво дубок и стабилан.

Да би, евентуално, лакше појмили ово тешко појмљиво стање испражњености и удаљавања од *света*, наведимо то да они који су га искусили и нешто о њему успели да кажу, прецизирају да се ту не ради о испразном, неугодном ништавилу. Ова *лишеност* не води ни у какав нихилизам јер је ова загонетна *празнина* праћена извесном, тешко описивом, *пуноћом*. Изразито позитивна сведочанства и похвале овом, наизглед, парадоксалном достигнућу срећемо у многим духовним, мистичким учењима почевши од будизма, јоге, кашмирског шиваизма, веданте и таоизма до хришћанства и ислама...

Из ове крајње *изолованости*, јогин ће, кроз Четврти *samāpatti*, кренути даље успоставивши поново контакт са *светом*. Задржаће све предности и тековине пређених етапа, али ће им на извешан, специфичан, начин додати оно што је, у претходним, било искључено. Рецептивност и поимање су функције спознајног органа, коју санскрит назива *samjñā*, а одсуство ове активности је означено као *a-samjñā*. *Samāpatti* који носи име *naivasamjñānāsamjñā-samāpatti* је карактерисан истовременим присуством и одсуством рецептивности и поимања. Јогин сада види, осећа, спознаје свет који га окружује или испуњава, али само у мери која га се тиче (или дотиче), игноришући притом све безначајно. Поглед на свет је сада селективан, синтетичан, тражи

целину, не испитује детаље. Остајући изнад и изван света он је ту ипак на свој начин присутан и може да у њему учествује ако налази да може бити од помоћи. Ово, *par excellence*, парадоксално, назовимо га *лебдеће* стање срећемо као карактеристику многих *мистика, светаца и мудраца* из разних духовних традиција. Овај стадијум будизам ће третирати као *врхунац бивања, (bhavāgra)*.

У овом привилегованом стању наш путник ће моћи да се суочи и са најсуптилнијим од препрека, оним које се, у домену подсвесног, крију у облику тешко уочљивих остатака који су, попут мириса парфема, присутни у бочици и кад је ова, наизглед, потпуно празна. Ове скривене подсвесне тенденције будизам назива *vāsanā* када су оне само потенцијално присутне, остајући неактивне све док се, у одређеним приликама, *бочица* не отвори.

Ту се он суочава и са наслеђеним, раније оформљеним, предиспозицијама, које собом носи не бивајући свестан њих (*samskāra*).¹⁰ Иако дискретне, понекад, дубоко скривене или потиснуте, оне му стоје на Путу, спречавајући га да се коначно растерети баласта прошлости.

Ослободивши се и ових последњих остатака, Путник сада може да се довине до потпуне и дефинитивне ослобођености. У овом последњем од пет *samāpatija*, у *nirodhasamāpattiju*, он живи целим своји бићем, укључујући ту и тело (*kāya*), једно тако велико и дубоко блаженство да му спољашњи надражаји или неке нове, додатне информације нису више потребне. У свеобухватној свести, у ничим не ометаној луцидности, он спознаје да повратак у самсарични ток више нема ни смисла а још мање привлачности.

Овде се Пут завршава. Ово *окончање, nirodha*, по коме је овај стадијум назван, познатији је под именом *nirvāna*.

Ту се и наш скромни покушај да шематски опишемо неке од најважнијих корака на путу који води ка будистички конципираној слободи – окончава.

¹⁰ Опис техника ослобађања од препрека које се крију у подвести превазилази предмет овог есеја.

Циљ нашег есеја није био, нити је могао бити, да читаоца уведе у *nirvāṇi*.

Превасходни циљ му је био да скрене пажњу на то да *слобода* може да има, и има, бројне друге димензије, често запостављане и мало познате.

Политичка димензија, о којој се, данас и овде, много више говори и полемише, само је један од аспеката слободе. Овај аспект будизам заобилази или, тачније, надилази.

Ослобођење је, у будизму, ствар личне, најинтимније духовности која се живи у дубокој осами или, евентуално, дели са ретким пријатељима који стреме ка истом циљу.

САДРЖАЈ

Предраг Пипер САВРЕМЕНИ СВЕТ КАО ПРЕДМЕТ КРИЗОЛОГИЈЕ.....	7
Александар Петровић АНАЛОГНА И ДИГИТАЛНА КУЛТУРА.....	39
Миша Ђурковић БОРБА ЗА ПРИРОДНУ ПОРОДИЦУ У СРБИЈИ.....	77
Светозар Радишић САВРЕМЕНИ ЧОВЕК У САВРЕМЕНОМ СВЕТУ.....	105
Драган Симеуновић САВРЕМЕНИ ЧОВЕК И САВРЕМЕНИ СВЕТ.....	123

Саша Радојчић ДЕЕСТЕТИЗИОВАНА УМЕТНОСТ И ЕСТЕТИЗИОВАНО СВАКОДНЕВЉЕ.....	159
Драгослав Бокан ДУХОВНИ РАТ И БОРБА ИДЕЈА	171
Ненад Кеџмановић ЗАЈЕДНО ИЛИ ЈЕДНИ ПОРЕД ДРУГИХ.....	201
Зоран Зеџ БУДИЗАМ И СЛОБОДА.....	219

Савремени човек и савремени свет •5

Издавачи
Матица српска
Библиотека Матице српске
Нови Сад

За издаваче
Драган Станић
Селимир Радуловић

Корице и припрема
Атила Капитањ

Лектура и коректура
Меланија Блашковић
Ненад Станојевић

Штампа
Сајнос
Нови Сад

Тираж 300

ISBN 978-86-80061-66-5

CIP - Каталогизација у публикацији
Библиотеке Матице српске, Нови Сад

821.163.41-4(082)

САВРЕМЕНИ човек и савремени свет : [зборник радова]. 5 / [уређивачки одбор трибине Драган Станић ... [и др.] ; уредници Драган Станић, Селимир Радуловић]. - Нови Сад : Матица српска : Библиотека Матице српске, 2019 (Нови Сад : Сајнос). - 236 стр. : фотогр. ; 19 cm

Слике аутора. - Тираж 300. - На пресавијеном делу кор. листа: Белешка о делу / Селимир Радуловић.

ISBN 978-86-80061-66-5

COBISS.SR-ID 13464673

Предраг Пипер
САВРЕМЕНИ СВЕТ КАО ПРЕДМЕТ
КРИЗОЛОГИЈЕ

Александар Петровић
АНАЛОГНА И ДИГИТАЛНА КУЛТУРА

Миша Ђурковић
БОРБА ЗА ПРИРОДНУ ПОРОДИЦУ У
СРБИЈИ

Светозар Радишић
САВРЕМЕНИ ЧОВЕК У САВРЕМЕНОМ
СВЕТУ

Драган Симеуновић
САВРЕМЕНИ ЧОВЕК И САВРЕМЕНИ СВЕТ

Саша Радојчић
ДЕЕСТЕТИЗОВАНА УМЕТНОСТ И
ЕСТЕТИЗОВАНО СВАКОДНЕВЉЕ

Драгослав Бокан
ДУХОВНИ РАТ И БОРБА ИДЕЈА

Ненад Кеџмановић
ЗАЈЕДНО ИЛИ ЈЕДНИ ПОРЕД ДРУГИХ

Зоран Зеџ
БУДИЗАМ И СЛОБОДА

Зборник радова
**САВРЕМЕНИ
ЧОВЕК И
САВРЕМЕНИ
СВЕТ**

